

МЛАДИНСКИТЕ ПЕРСПЕКТИВИ НИЗ ПРОЦЕСОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Истражувања спроведени во рамки на проектот за зајакнување на капацитетите на невладиниот сектор - Академија на млади истражувачи 2014

МЛАДИНСКИТЕ ПЕРСПЕКТИВИ НИЗ ПРОЦЕСОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

Истражувања спроведени во рамки на проектот за зајакнување на капацитетите на невладиниот сектор - Академија на млади истражувачи 2014

Издавач: Фондација Фридрих Еберт, канцеларија Скопје
www.fes.org.mk

Автори: Мартина Илиевска
Афродита Николова
Зоран Иванов
Весна Поповска
Тамара Петковска
Александра Живковиќ

Лектура: Инда Савиќ Костова

Дизајн и печат: Контура

Тираж: 200 примероци

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје
061.2-053.6:001.891.7(497.7)

МЛАДИНСКИ перспективи низ процесот на истражување : истражувања спроведени во рамки на проектот за зајакнување на капацитетите на навлadiniот сектор - Академија на млади истражувачи, 2014 / [автори Мартина Илиевска ... и др.]. - Скопје : Фондација “Фридрих Еберт”, Канцеларија во Македонија, 2015. - 116 стр. ; 20 см : илустр.

Фусноти кон текстот. - Автори: Мартина Илиевска, Афродита Николова, Зоран Иванов, Весна Поповска, Тамара Петковска, Александра Живковиќ. - Библиографија: стр. 115-116

ISBN 978-9989-109-79-9

1. Илиевска, Мартина [автор]

- а) Млади - Невладини организации - Научноистражувачки проекти - Македонија
- б) Социологија на културата - Млади - Македонија

COBISS.MK-ID 97854218

Печатените изданија на Фондација Фридрих Еберт не смеат да се користат за комерцијални цели без претходно писмено одобрување од Фондацијата.

ПРЕДГОВОР

Фондацијата Фридрих Еберт, канцеларија Скопје во 2013 година го започна проектот наречен Академија за млади истражувачи, чија цел е да се зајакнат капацитетите на организациите од невладиниот сектор и младинските работници, преку изучивање на методологијата на научното истражување.

По успешното спроведување на проектот во 2013, одлучиме повторно оваа година, 2014, да им дадеме можност на 10 млади луѓе, преставници на младински организации, да бидат обучени како самостојно да спроведат научни истражувања преку следните модули - Дизајн на научни истражувања/пишување на научни трудови, Квалитативни методи на истражување (фокус групи и интервјуа), Квантитативни техники и методи на истражување, Практики на испитување и анализа (СПСС програм), Политичка комуникација, кампања и пропагандни техники и Анализа на порака и соопштени за јавност.

Како и минатата година, така и оваа, модулите за обука беа спроведени од страна на Институт за демократија (доц. д-р Ненад Марковиќ, доц. д-р Иван Дамјановски, м-р Миша Поповиќ, м-р Марко Трошановски) и Институт за социолошки и политичко-правни истражувања (доц. д-р Марија Топузовска Латковиќ, доц. д-р Елеонора Серафимовска).

По завршување на обуките, секој од учесниците на Академијата за млади истражувачи, спроведе истражување со помош на менторство на еден од предавачите. Темата на истражување, како и методологијата, секој од учесниците ја одбра самостојно во согласност со потребите на младинската организација во која е активен/а. На тој начин се инвестираше во капацитетите на младите луѓе кои се активни во граѓанскиот сектор во областа на креирање на младинските политики и решавање на проблемите на младите во РМ. Преку совладување на методологијата на научно истражување, и со помош на резултатите од спроведување на истите, младите ги дефинираат ставовите, разликувањата и перспективите на својата генерација, како и насоките во кои треба понатаму да се работи за подобрување на ситуацијата на младите во земјата.

Оваа публикација е збирка на резултатите од спроведените истражувања во рамки на Академијата за млади истражувачи 2014. Во нив се обработени широк спектар на теми од областа на човековите права, претприемнички иницијативи кај младите, студентски организации, културолошки вредности и креативност, политичка партиципација и популизам и други. Се надеваме дека дел од нив ќе послужат како основа за понатамошни истражувања, дискусии и дебати и ќе отворат нови прашања за подобрување на перспективите на младите во РМ.

Нита Старова

Проект Координатор

Фондација Фридрих Еберт

Канцеларија Скопје

СОДРЖИНА

Родовата сензитивност кај младите во Република Македонија МАРТИНА ИЛИЕВСКА	7
Улогата на уметничката средина во поттикнување на креативноста кај студенти од стоматологија и правни науки: партиципативно акционо истражување АФРОДИТА НИКОЛОВА	19
Претприемачки перспективи и предизвици кај младите Анализа на претприемачката мотивација кај младите во штипскиот регион ЗОРАН ИВАНОВ	43
Популистичка (де)мистификација: Перцепциите кон популизмот во јавниот дискурс на Република Македонија ВЕСНА ПОПОВСКА	62
Високото образование како (де)стимул за партиципацијата на студентите на политички студии на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје ТАМАРА ПЕТКОВСКА	77
Перцепцијата на студенстите на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ за студенското организирање АЛЕКСАНДРА ЖИВКОВИЌ	92

РОДОВАТА СЕНЗИТИВНОСТ КАЈ МЛАДИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Мартина Илиевска

Национален младински совет на Македонија

ВОВЕД

Напредокот на човештвото се гледа преку процесот на еманципација на жената, чија крајна цел е родовата еднаквост. За реализирање на оваа цел во едно општество, потребно е слободата да претставува императив, која е основен постулат на демократијата чии вредносни системи, всушност, би ја овозможиле родовата еднаквост. При реализирањето на демократската кауза им претстои превреднувањето на веќе постојните вредносни системи. Република Македонија повеќе години внесува измени и се обидува да ги ревидира вредностите останати од претходниот систем. Македонското општество сè уште важи за патријархално и затворено за постигнување на целосна родова еднаквост. Младите кои се активни (активисти) во невладините организации (НВО) се движечка сила на општествените текови и носители на социјалните промени. Високиот степен на свесност и сензитивност за теми кои во минатото биле избегнувани, па дури и табу, треба да се одлика на модерниот млад човек. Активистите треба да посветат поголемо внимание на неотворените теми, без предрасуди да ги разгледаат и, воедно, приближат до останатите млади граѓани.

Родовата нееднаквост е аплицирана во нашето општество и, со цел да се разбере, за иста е неопходно прво да се направи разлика меѓу концептите на „пол“ и „род“. Полот се однесува на биолошката различност, вклучувајќи ги разликите во: хромозомите, хормоналните профили, како и внатрешните и надворешните полови органи. Наспроти полот, родот е општествено детерминирана категорија која се однесува на општествените очекувања на едно општество или култура од лицето, да биде машко (мажествено) или женско (женствено). Затоа, додека полот е утврден само биолошки, родот најчесто е под влијание на општествените интеракции и, соодветно на тоа, родовите улоги може да се разликуваат крос-културно врз основа на културните специфичности. (Delevi and Bugay, 2013)

Родовата еднаквост, значи дека различните однесувања, аспирации, потреби на жените и мажите се почитувани, земени предвид, вреднувани и подеднакво потпомогнати. Тоа значи дека нивните права, одговорности и можности нема да зависат од тоа дали тие се родени како маж или како жена. Таа е заснована врз принципите на човековите права и социјалната правда. Јасно е дека родовата еднаквост и зајакнувањето на жените се суштински за упатување кон главната грижа за сиромаштијата и несигурноста и за достигнување на одржлив развој со човекот како центар.

ТЕОРИСКА РАМКА

Родовата димензија во Република Македонија се затајува и се става во позадина како помалку важна од останатите општествени прашања. Начелата за еднаквост и недискриминација, пред сè, се воспоставени со Уставот на Република Македонија кој гарантира дека „граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и правата, независно од: полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло и верското уверување, имотната и општествената положба. Граѓаните се еднакви пред Уставот и законите“ (член 9, Устав на Република Македонија). Уставните одредби кои гарантираат еднаквост се имплементираат во рамките на голем број од законските прописи на земјата, како и подзаконските акти кои се занимаваат со ова прашање, а ги има на сите нивоа. Во Законот за еднакви можности на мажите и жените (ЗЕМ), на сеопфатен начин го обработува прашањето на родовата еднаквост и заштитата од дискриминација врз основа на пол. Покрај во ЗЕМ, на ова прашање му се посветува внимание и во низа други закони, посебно од областа на кривичното, семејното и работното законодавство, кои ја регулираат забраната за дискриминација во одделни домени и го промовираат принципот на еднаквост (Национална стратегија за родова еднаквост 2013-2020). Покрај законите и законските акти кои се донесени, Република Македонија ги има ратификувано и најголемиот број од меѓународните документи кои се занимаваат со прашањето на родовата рамноправност. Важен документ кој треба да помогне за остварувањето на еднаквите можности на жените и мажите е Националната стратегија за родова еднаквост која е стратешки документ на Република Македонија, донесен со цел унапредување

на еднаквите можности на жените и мажите во севкупното општествено живеење во Република Македонија. Иако не се експлицитно наведени како субјекти кои се задолжени за спроведување на целите и мерките наведени во документите за родова еднаквост, НВО имаат етичка одговорност да се вклучат во процесот на воспоставување ефикасен и ефективен систем за постигнување на родовата еднаквост. Преку најразлични активности треба да дадат свој придонес кон постигнување на целта, бидејќи и покрај законските одредби постојат многу области во пракса во кои законот не се спроведува и жените сè уште се соочуваат со нееднаквост. Воедно, НВО треба да ја следат имплементацијата на законите од органите на државата кои се задолжени за спроведување (Владата на Република Македонија, министерствата и останатите органи на државната управа, единиците на локалната самоуправа), преку мониторирање и евалуација, при што индиректно ќе го поттикнат целиот процес. Промоцијата на начелата за родова еднаквост до пошироката јавност е една од „задачите“ на НВО, со цел унапредување на општеството, уживање на човековите права и практикување на демократските вредности. Токму затоа, младите активисти треба да се запознати со родовите прашања и во голема мера да бидат родово сензитивни, како би можеле да дејствуваат во насока на поголема родова еднаквост во Република Македонија.

МЕТОДОЛОГИЈА

Истражувачки прашања

Трудот настојува да даде одговор на следните истражувачки прашања:

1. Дали младите во Република Македонија се запознати со родовата еднаквост и дали ја перципираат како релевантен фактор во општествените текови?
2. Дали има значителна разлика во ставовите кај младите активисти (активни членови на невладини организации кои работат во Република Македонија) и младите кои не се активни во ниту една невладина организација?

Хипотези

Од дефинираниот истражувачки проблем и истражувачките прашања произлегува следната хипотетска рамка:

1. Младите во Република Македонија имаат елементарни познавања од областа на родовата еднаквост.
2. Младите активисти во поголем степен ги перципираат родовите прашања како релевантен фактор во општествените текови од останатите млади.

Истражувачки инструмент

Како инструмент за собирање на емпириски податоци преку анкетен прашалник е користена кратката верзија на Скалата за мерење на ставовите кон жените (анг. Attitudes toward Women Scale – AWS) (Spence & Helmreich, 1978). Овој прашалник се користи за да се проценат индивидуалните разлики во ставовите за правата и улогата на жените во општеството. Кратката верзија на прашалникот низ годините е користена во многу истражувања (Kristiansen and Guilletti, 1990; Whatley and Riggio, 1992; Bhanot and Senn, 2007; Patel, 2009; Öngen, 2006.) и покажала валидност во повеќе држави. Земајќи ги предвид културолошките разлики меѓу општествата, оригиналниот прашалник е прилагоден за потребите на ова истражување. Од испитаниците се бараше да го искажат својот личен став, без разлика на моменталната општествена констелација.

Прашалникот содржи 34 прашања кои се поделени на два дела: демографски прашања и прашања поврзани со ставовите за правата и улогата на жените во општеството. Вториот дел од прашањата се состои од 27 прашања со Ликертова скала на одговори (при што 1 - воопшто не се согласувам; 2 - не се согласувам; 3 - се согласувам; 4 - целосно се согласувам; 5 - немам одговор). Сметањето на вкупните скорови се врши со рекодирање на вредностите од скалата, односно вредностите на прашањата: 2, 3, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 18, 10, 21, 24, 25, 26, 27 се рекодираат во следниве вредности: 1=4; 2=3; 3=2; 2=1; 5=0. Останатите прашања ги задржуваат речиси истите вредности, односно се прави рекодирање само на вредноста 5, која се рекодира во 0. Со собирање на скоровите се согледува личниот став на испитаниците, при што колку е понизок скорот (-36) означува профеминистички став, егалитарен став (37-72), додека високите скорови (+72) укажуваат на конзервативен/традиционален став.

Со цел да се добие појасна слика за ставовите на младите луѓе, беше употребена и квалитативна анализа, односно е спроведено полуструктурирано интервју, со членови на невладини организации. Испитаниците одговараа на прашања поврзани со работата на организацијата и колку истата (не)работи во полето на родовата еднаквост. Кои се причините за (не)посветување внимание на родово сензитивни теми и (не)внесување на родовите прашања во тековните практики во организацијата.

Дизајн на примерок

Поради специфичноста на таргет популацијата за истражувањето, креиран е намерен, односно пригоден примерок. Примерокот се состои од млади луѓе, граѓани на Република Македонија (на возраст од 16 до 29 години), поделени во два потпримерока:

1. Млади од 16 до 29 години кои се активни членови во некои од невладините организации кои работат и дејствуваат на територијата на Република Македонија. Од вкупниот број на испи-

таници од оваа група N = 100 од 95 испитаници учествуваа преку пополнување на анкетен прашалник, а 5 испитаници беа интервјуирани.

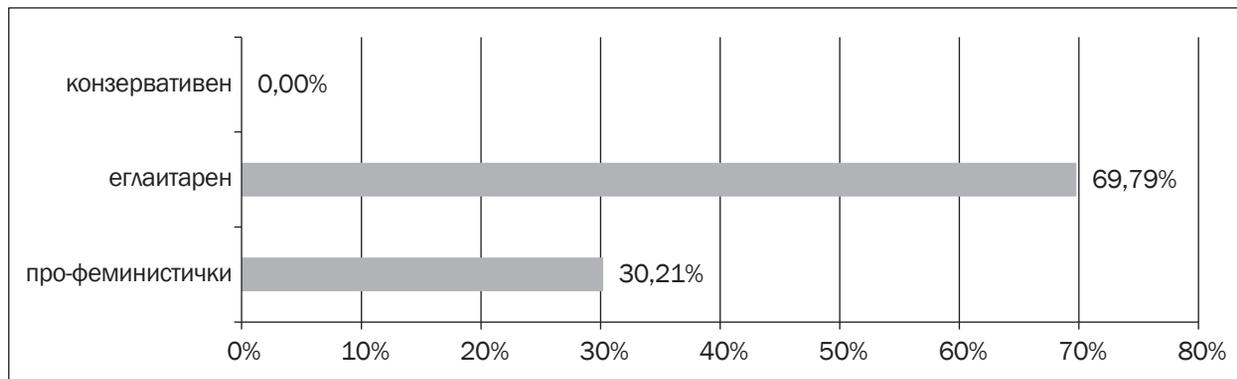
2. Втората група, всушност, е контролна група и се состои од N = 46 испитаници, кои се на возраст од 16 до 29 години, а притоа не членуваат во невладина организација.

Учеството во истражувањето е доброволно и секој/а од учесниците/учесничките беше запознат/а со целите на истражувањето и, воедно, му/ѝ беше гарантирана заштитата на нивните податоци и искази.

РЕЗУЛТАТИ

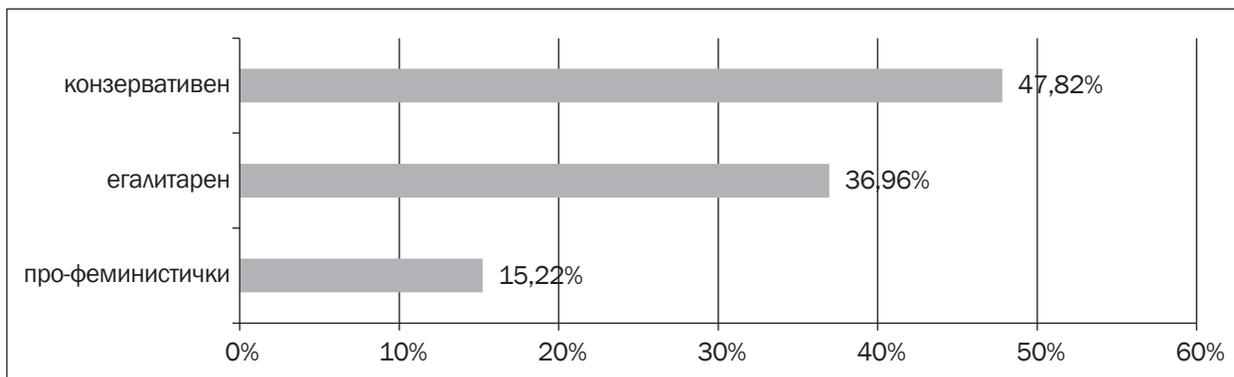
При спроведената анкета е согледано дека сите учесници кои се членови на некоја невладина организација во Република Македонија се родово сензитивни и ги перципираат родовите проблеми. Индивидуалните скорови на испитаниците се движеа од 24, до 108. Најголемиот дел од испитаниците, 69,79%, имаа егалитарен став, скорот на 30,21% од испитаниците укажа на профеминистички став. Изненадувачки беше податокот дека ниту еден од испитаниците немаше висок скор од 72, односно никој нема конзервативен став.

График 1. Процентуален приказ на индивидуалните скорови на младите активисти

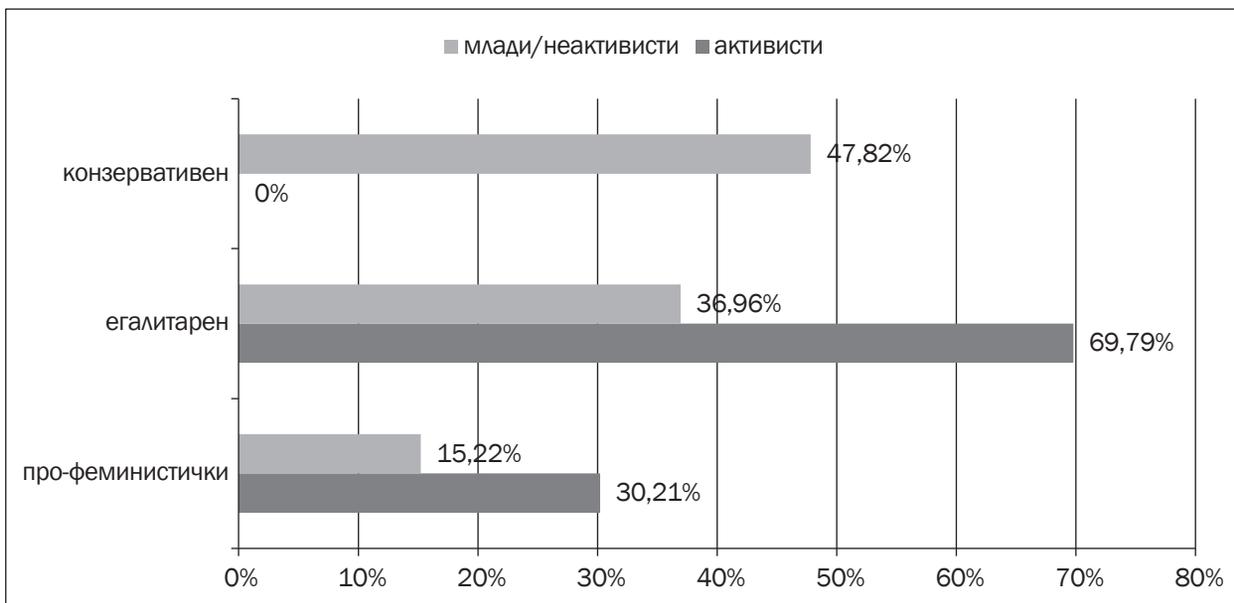
Наспроти скоровите на младите активисти, испитаниците кои не членуваат во организација (контролната група) имаа поразлични скорови. Најголемиот дел (47,82%) од испитаниците имаа висок скор, што означува конзервативен став кон родовите прашања. Егалитарен став имаа 36,96% од испитаниците, скор кој укажува на профеминистички став имаа само 15,22%.

График 2. Процентуален приказ на индивидуалните скорови на младите кои не се активисти

Со компарација на скоровите се уидува дека активистите најчесто имаат егалитарни ставови, додека кај младите кои не членуваат во организација преовладува конзервативниот, традиционален став.

График 3. Споредбен приказ на скоровите на двете групи испитаници

Во спроведените интервјуа, причината заради која младите кои се активни се повеќе родово сензитивни, испитаниците ја посочуваат во неформалното образование. Тие сметаат дека активистите како членови на организации имаат подостапно неформално образование и почесто посетуваат тренинзи и обуки кои, честопати, се поврзани и со родовата еднаквост.

Важно е да се напомене дека значителни статистички разлики во одговорите кај сите испитаници се забележуваат во последните три прашања (25. Дали има суштинска разлика меѓу полот и родот; 26. Дали родот е општествена категорија; 27. Дали родот како категорија треба да биде опфатен во правниот систем). Овие прашања се однесуваат на препознавање на родот како посебна категорија и различна од полот. Кај младите активисти значителни статистички разлики се јавуваат помеѓу возраста како варијабла и дефинирањето на родот, односно повозрасните испитаници не го разликуваат полот од родот и не сметаат дека родот е општествена категорија. Статистички разлики се забележани и меѓу возраста и ставот за тоа дали родот како категорија треба да биде опфатен во македонскиот правен систем, помладите испитаници имаат попозитивен став од повозрасните испитаници.

Висок процент и од испитаниците од контролната група (63,04%) немале одговор на прашањата: Дали има суштинска разлика меѓу полот и родот? и Дали родот е општествена категорија? Додека 47,82% немале одговор на прашањето: Дали родот како категорија треба да биде опфатен во правниот систем?

Во ова истражување учествуваа активисти од 30 невладини организации, од кои најголемиот процент од испитаниците се прикажа дека имаат егалитарен став. Членовите на две организации се изјасниле дека нивната организација работи во доменот на родовата еднаквост, а најчести области во кои делуваат младинските организаниции беа наведени: младински права, младинско учество и здружување, студентска размена, пракса и волонтерство и неформално образование.

Младите активисти покажаа високата свесност за родовата еднаквост, сепак ретко може да се забележат активности преземени од младинските организации поврзани со оваа тема. Со цел подлабински да му се пријде на проблемот, беа направени и интервјуа со членови на 5 организации.

Мислењето на испитаниците е дека младите кои активно членуваат се поинформирани за родовата еднаквост и човековите права, воопшто. Како главна причина ја посочуваат поголемата отвореност кон учење на нови работи надвор од формалното образование. Исто така, сметаат и дека членовите на организациите имаат поголеми можности за неформално образование, бидејќи добиваат, пред сè, информации и препораки од своите организации за: тренинзи, обуки, трибини, конференции и слично.

Испитаниците во голема мера се согласија дека нивните организации ретко ја внесуваат родовата перспектива во тековните програми или во проектите кои ги работат. Сметаат дека и покрај тоа што нивните членови се родово сензитивни, немаат доволно експертиза да работат во таа

област. Младински права, младинско учество и здружување, студентска размена, пракса и волонтерство и неформално образование, како области ги сметаат како поатрактивни и за останатите млади кои не се членови, но се потенцијални членови, учесници, гости на настаните и активностите спроведени од организацијата.

Испитаниците сметаат дека со поголема заложба на невладините организации на полето на родовата еднаквост, може позитивно да се влијае и врз останатиот дел од младите луѓе. Преку поголемо внесување на родовата перспектива сметаат дека може да се промени и да се зголеми свесноста и сензитивноста во целото општество, а пред сè, меѓу нивните врсници.

ЗАКЛУЧОЦИ

Од добиените сознанија од спроведеното истражување, можат да се констатираат следните позначајни заклучоци:

- Младите од 16-29 години кои се членови во некоја од невладините организации кои дејствуваат во Република Македонија, во најголем процент (69,79%) покажаа егалитарен став за родовата еднаквост и родовите прашања, додека останатите испитаници - 30,21%, се прикажа дека имаат профеминистички став. Тоа што ниту еден (0%) од испитаните кои се активисти нема конзервативен став, покажува висок степен на свесност и сензитивност во оваа група на млади.
- Скоровите од одговорите на младите од 16-29 години кои не се членови во некоја невладина организација, 47,82%, укажуваат дека истите имаат конзервативен/ традиционален став кон родовата еднаквост. Високиот процент укажува дека оваа група на испитаници имаат стереотипна слика за улогата на жените во општеството, како и за правата на жените. Нивните ставови се конзервативни и посочуваат на тоа дека младите имаат патријархални гледишта.
- Со самото тоа што младите кои се активни во невладиниот сектор имаат полиберални ставови и се повеќе родово сензитивни од нивните врсници кои не се активни, може да се заклучи дека токму нивното учество во општеството како активисти ги сензитивизирало и ги направило свесни за родовите прашања.
- Двете групи на испитаници покажуваат понизок степен на директна перцепција на родот како одвоена категорија од полот. Овој податок укажува дека на младите им треба дополнителна едукација, која ќе им ја приближи родовата еднаквост на формален начин. Едукацијата би можела да ја добијат преку обуки, тренинзи, но и преку едукативни материјали и публикации.
- Младинските невладини организации посветуваат минимален дел од својата работа и општествена активност на теми поврзани со родовата проблематика. Тие своето делување главно го насочуваат кон областите поврзани со: младински права, младинско учество и здружување, студентска размена, пракса и волонтерство и неформално образование.

Воедно, овие области ги сметаат за „помладински“, односно поатрактивни области за нивно делување бидејќи имаат поголем одсив кај останатите млади.

- Младите активисти може да придонесат во зголемувањето на родовата сензитивност, свесноста за родовите прашања и, воедно, преку внесување на родовата перспектива во тековните проекти и програмски активности, позитивно да влијаат првично врз своите врстници, а потоа и врз општеството во целина.

БИБЛИОГРАФИЈА

Bhanot & Senn (2007). Attitudes towards violence against women in men of South Asian ancestry: Are acculturation and gender role attitudes important factors? *Journal of Family Violence*, 22(1), 25-31.

Callamard, A. (н.д.). A methodology for gender-sensitive research. Преземено 01 15, 2014 од <http://youthsextion.files.wordpress.com/2011/04/12callamard-gensen-rm.pdf>

Ely, R. J. (1999). *Feminist Critiques of Research on gender in organizations*. Boston: Simmons School of Menagment.

Кениг, Николина, (2008). „Квалитативни методи на истражување“. Филозофски факултет, Скопје. Колозова, Катерина, (2003) „Истражувања од областа на родовите студии“. Том 1 и 2. Институт Евро Балкан, Скопје

Kristiansen, C. M. R. Guilietti, (1990). Perceptions of wife abuse: Effects of gender, attitudes toward women, and just-world beliefs among college students. *Psychology of Women Quarterly*, 14, 177-189.

Öngen, D. (2006). Attitudes towards Women: A study of gender and academic domain differences in a sample of Turkish university students. *Social Behavior and Personality*, 34(5), 467-486.

Patel, C. J. (2009). Gender role attitudes and attitudes to abortion: Are there gender differences? *The Social Science Journal*, 46, 493-505.

Spence, J. T., Helmreich, R. L., Stapp, J. (1973). „A short version of the Attitudes towards Women Scale (AWS)“. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 2, 219-220.

Стратегија за родова еднаквост 2013-2020. „Службен весник на Република Македонија“, број 27, 27.2.2013.

Whatley, M. A. & Riggio, R.E. (1992, June). Gender differences in attributions of blame for female victims. A poster presented at the annual meeting of the American Psychological Society, San Diego, CA.

ПРИЛОГ 1: АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК

Возраст:

(напишете со бројка)

Етничка припадност:

- а) Македонец/Македонка
- б) Албанец/Албанка
- в) Ром/Ромка
- г) Турчин/Турчинка
- д) Србин/Србинка
- ѓ) Влав/Влаинка
- е) Друго

Пол

- а) Машки
- б) Женски

*Организација¹:

(напишете го името на организацијата во која членувате)

*Во кои области работи организацијата

(може да се изберат повеќе одговори)

- а) Човекови права
- б) Младински права, младинско учество и здружување
- в) Заштита на животната средина
- г) Заштита на правата на животните
- д) Студентска размена, пракса и волонтерство
- ѓ) Евроинтеграции
- е) Неформално образование
- ж) Религија
- з) Друго

---

1. *Прашањата означени со ѕвездичка беа изоставени при анкетирањето на контролната група испитаници (млади кои не се активни во невладините организации).

12. Жените треба да имаат право да се занимаваат со истите професии како и мажите.
13. Жените не треба да очекуваат дека ќе одат на истите места како и мажите и дека ќе ја имаат истата слобода на однесување.
14. Синовите во едно семејство треба повеќе да се охрабруваат да продолжат со образованието, отколку ќерките.
15. Смешно е жена да вози локомотива и маж да крпи чорапи.
16. Во принцип, поголем авторитет кај децата треба да има таткото, отколку мајката.
17. Жените треба да бидат охрабрувани да не бидат сексуално интимни со некого пред бракот, па дури ни со нивните вереници.
18. Мажот треба да има законска предност при распределбата на семејниот имот или приходите.
19. Во голема мера мажите треба интелектуално да ја водат заедницата.
20. Економската и социјалната слобода вредат многу повеќе за жените, отколку прифаќањето на идеалот на женственоста кој е поставен од страна на мажите.
21. Генерално, жените се сметаат како помалку способни да придонесат за стопанското производство отколку мажите.
22. Постојат многу работни места за кои на мажите треба да им се даде предност при вработување и унапредување.
23. На жените треба да им се дадат еднакви можности со мажите за школување за различни занимања.
24. Модерната девојка треба да има подеднакви граѓански права и слободи, како и модерното момче.
25. Има суштинска разлика меѓу полот и родот.
26. Род е општествена категорија.
27. Родот како категорија треба да биде опфатен во правниот систем.

УЛОГАТА НА УМЕТНИЧКАТА СРЕДИНА ВО ПОТТИКНУВАЊЕ НА КРЕАТИВНОСТА КАЈ СТУДЕНТИ ОД СТОМАТОЛОГИЈА И ПРАВНИ НАУКИ: ПАРТИЦИПАТИВНО АКЦИОНО ИСТРАЖУВАЊЕ

Афродита Николова

Студентска организација ИЗЛЕЗ

„Секој што мисли дека креативното и аналитичкото се контрадикторни и неспоиви, е диносаурус којшто чека да го удри метеор“ (Richardson and St. Pierre, 2005, p. 962).

1. ВОВЕД: дискурсот за креативноста во светот и во Македонија

Научната дебата за креативноста ѝ даде деликатна и приоритетна улога во образованието и општеството во последните шеесет години. Ригидноста на образованието, денес, и перцепцијата на одредени дисциплини (науките) како повредни од други (уметностите), предизвикаа дискусија за креативноста и уметностите од теоретичари и истражувачи во Велика Британија и САД (Abbs, 2003; Eisner, 2002; Robinson, 2001). Креативноста се реактуелизираше и во други културни контексти, како: Кореја, Тајван, Арабија и Шведска (Burnard, 2007).

Од една страна, ова го зголеми имплементирањето на проекти за креативноста, според британската национална наставна програма (QCA, 2005). Во Македонија, на пример, Институтот Отворено општество поддржа проект за тренинг на наставници, со цел да создаде средина погодна за креативно учење, во 1997-2000; *Активно образование-интерактивно учење* и проектите *Чекор по чекор* (2000/2001), како и тековниот проект за креативност на Министерството за образование и наука.

Од друга страна, извештаите за високото образование во Македонија укажуваат дека има потреба од развивање на работна средина погодна за креативност (*Development of education in the Republic of Macedonia*, 2001, *Higher education in transition in FYROM (Former Yugoslav Republic of Macedonia) – OECD (Organization for economic cooperation and development) report*, 2004, *National report-Macedonia*, 2006; Josimovski, 2011).

Недостатокот од образовна средина погодна за креативноста се влошува под притисокот на капиталистичкото општество, што налага преиспитување на пристапот кој високообразовните институции го имаат кон начинот на добивање знаење и самиот педагошки пристап (Barnett, 2000). Политиката за развивање на креативноста, често врзана за уметностите, создава дополнителен притисок врз наставниците и професорите да ги извршуваат обврските во дадени рокови, што го намалува квалитетот. Така, дискурсот за креативноста, во обид да го воздигне статусот на уметностите, во суштина им припишува инструментална улога. Поради ова, аргументот дека уметностите ја развиваат креативноста, треба холистички да се истражува, без да се отфрла вредноста на уметностите.

Поттикнува од овие дебати, во студијава ја испитувам поврзаноста на уметностите во развивање на креативноста кај студенти од прва година на Факултетот за правни науки и стоматологија на Универзитетот во Македонија. Истражувањето се води од главното истражувачко прашање:

- Која е улогата на уметничката средина во развивање на креативноста кај студентите?
- Од кое произлегоа следниве потпрашања:
- Какво влијание има работата со уметност, интеракцијата со разновидни уметнички форми, врз креативноста кај студентите?
- Какво влијание има соработката на професорите со уметници врз креативноста на студентите во високото образование?

Подолу следува преглед на литературата, теоретскиот и методолошкиот пристап на студијава.

2. ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРА: теорија, методологија и методи за креативноста

Постојат над 10 теоретски пристапи за креативноста и сите заедно придонесуваат за нејзино подлабоко разбирање (Abbs, 2003; Eisner, 2004; Fleming, 2012; Kozbelt et al., 2010; Robinson, 2011; Sternberg, 1998; Sternberg et al., 2005). Секој од пристапите си има предности и слабости, но и соодветност за даден контекст. Сите пристапи се согласуваат дека креативноста има две клучни карактеристики, оригиналност и практична примена или значајна вредност (Boden, 2003; Bruner, 1962; Robinson, 2011). Поделеноста помеѓу теоретичарите лежи во фокусот на нивното испитување. Клучните прашања што го одредуваат фокусот се: дали креативноста е одлика на личноста? Дали креативноста лежи во самиот креативен „продукт“¹ или во мисловниот процес и неговите одлики? Дали креативниот „продукт“ треба да биде од лична или општествена и културолошка природа? (Getzels and Csíkszentmihályi, 1976; Sternberg, 1998).

Како резултат на ова, секој теоретски пристап има своја методологија и методи за истражувањето на креативноста. По говорот на Гилфорд од 1950 год., истражувањето за креативноста интензивно се насочи кон разбирање на креативната личност и нејзините одлики (Runco and Pritzker, 2011). Истиве се мерат со психометриски и стандардизирани тестови за креативност коишто првично ги користеле само со креативни личности (Maskinon, 1965). Еден од најпознатите е Торенс тестот за креативно размислување (ТТКР), според кој подоцна прозлегуваат слични тестови, но без строги временски ограничувања (Sternberg, 1998; Torrance, 1969; Wallach and Kogan, 1965). Подоцна, истражувањето се насочува кон луѓе од секојдневниот живот. Во 1970-тите, пристапот на *историометрика* станува актуелен, изучувањето на карактеристиките на значајни и генијални историски личности преку нивните биографии. Се појавува интерес за психолошката димензија на креативното размислување коешто се потпира врз споменатите тестови (Burnard, 2007; Sternberg, 1998; Sternberg et al., 2005). Тогаш, истражувањата им даваат предност на генетските фактори за креативноста занемарувајќи ги надворешните (Martindale, 1999).

По објавувањето на *Енциклопедијата за креативност* во 1999, истражувањата за креативноста почнаа да се насочуваат и кон индивидуалните разлики помеѓу креативни личности, природата на креативните „продукти“ и условите погодни за остварување на истите (Runco and Pritzker, 2011). За последниве две, највлијателен е пристапот на *општествена психологија на креативноста* којшто го зема предвид влијанието на надворешната средина и условите во кои луѓето работат (Amabile, 1996; Collins and Amabile, 1999; Glăveanu, 2010). Во студијава се потпирам врз оваа теоретска рамка и нејзиниот метод *консензуална техника на оценување* (види 4.2). Истиве се попогодни за студијава бидејќи клучниот методолошки проблем кај стандардизираниите тестови е тоа што ја мерат потенцијалната креативна изведба, наспроти креативноста (Collins and Amabile, 1999; Getzels

---

1 Го користам терминот продукт во наводници, бидејќи го употребувам за уметнички дела за кои сметам дека се настани или процес.

and Csíkszentmihályi, 1976; Runco, 2014). Исто така, тестовите мерат одделни креативни вештини, како *дивергентно размислување* коешто подразбира способност за изнаоѓање аналогии помеѓу навидум поразлични нешта (Ward, 1974). Кога се испитуваат креативните „продукти“, целосна слика би овозможиле техники на оценување што дозволуваат субјективност како *консензуалната техника на оценување* (Amabile, 1996; Collins and Amabile, 1999; McKenna et al., 2013; Priest, 2006; Runco and Pritzker, 2011). Во однос на влијанието на средината, треба да се намали притисокот од академската евалуација и временското органичување (Wallach and Kogan, 1965). Особено затоа што мотивацијата кај студентите е клучна за креативноста (Collins and Amabile, 1999).

Сепак, при структурирањето на истражувањето, ги земав предвид и теоретските концепти од *креативна когниција* (види 3.1.), и пристапот за особините на креативната личност (Amabile, 1996; Gardner, 1994a; Smith et al., 1995a). Холистичкиов пристап ми овозможи да ја вреднувам креативноста на студентите во дадениот контекст, бидејќи не е реално студентите во ова истражување, со ограничен и кус временски период, да бидат оценувани во однос на веќе општествено уметнички признати. Исто така, ова ми овозможи отвореност за нови можности од истражувањето и интерпретацијата на податоците.

3. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП И ПОИМИ: општествена психологија на креативноста

Општествената психологија на креативноста го опфаќа влијанието на општеството, културата, контекстот и условите за работа при развивањето на креативноста (Collins and Amabile, 1999; Gergen, 1982). Затоа, при разбирањето и истражувањето на креативноста, тргнав од две клучни претпоставки што произлегуваат од прегледот на литературата:

- Креативната изведба кај студентите се разликува од вообичаената изведба на задачите и нивното очекувано учество на часовите или во фокус групите.
- Работата со уметности и уметници, без притисокот од формална академска евалуација, создава погодна средина за равивање на креативноста кај студентите.

Теоретски, креативноста треба да покажува доза на нови начини на разбирање и ова да биде значајно за проектот (Gardner, 1994a, 1994b; Liep, 2001). Ова ја сочинува *концептуалната дефиниција за креативноста* во студијава. За практично да ја истражувам креативноста, ја користев *операционалната дефиниција* на Амабиле. Според операционалната дефиниција, креативноста реално може да се оценува емпириски според веродостојните субјективни оценки на избрани оценувачи (Amabile, 1996).

Во однос на *работа со уметностите*, подразбирам работа преку вежби од театар на импровизација, пишување креативни текстови, фотографирање; пасивно следење на уметнички „продукти“

од полето на: сликарството, филмот, перформанс поезија; читање на поезија. *Работата и соработката со уметници*, во студијава со *визуелна уметница* од Македонија и со мене како *поетеса*. Студии на полето на креативноста, уметностите и соработката со уметници покажуваат зголемување на мотивацијата и самодовербата кај студентите. Ова не е доказ дека уметностите ја зголемуваат креативноста и дополнителни истражувања на ова поле се потребни, зошто акумулирањето на студиите би ја зголемило веродостојноста на резултатите (Anderson and Yates, 1999, 1999; Burnard, 2007; Burnard and Swann, 2010; Greene, 1987; Hickman, 2011; Mendecka, 1996; Sharp, 2001; Ulfarsdottir and Erwin, 1999; Winner and Cooper, 2000).

Според *општествената психологија на креативноста*, внатрешната мотивација кај студентите, желбата да се работи, наспроти очекувањето на надворешна награда, е основа за креативноста. За ова е потребно да се прифаќа работата на студентите, без предрасуди за степенот на нивната креативност. Затоа се обидувам да ја избегнам црно-белата поделба на креативност на голема и мала бидејќи ова ги ограничува разновидните начини да се биде креативен (Bateson, 1999; Boden, 2003; Cohen and Ambrose, 1999; Paulus and Nijstad, 2003) Притоа, се согласувам дека:

Голем дел од човековата креативност е општествена, потекнува од активности што се случуваат во даден контекст каде што интеракцијата со други луѓе и артефактите што го претставуваат колективното знаење, се нејзините основни двигатели (Fischer et al., 2005, p. 482).

На овој начин, се разгледува повеќеслојноста на креативноста, од личноста, до интерперсоналната комуникација на одредени групи (Simonton, 2003).

3.1. Креативна когниција и креативна личност

Креативната когниција го објаснува креативниот процес и размислување преку досегашните познавања за спознавањето (Finke et al., 1992; Smith et al., 1995b). Истава се одликува со градење планови за нови нешта, врз основа на сеќавања (Smith et al., 1995b). Овде е важно претходното знаење и испробувањето нови идеи (Smith et al., 1995b). Кога поединецот ќе најде на препрека при размислувањето, се јавува *фиксација* (Jansson and Smith, 1991; Smith et al., 1995b). Иако знаењето е важен дел за решавање на проблеми, во дадени ситуации, фиксацијата се јавува поради неможноста привремено да се напушти претходното знаење (Smith et al., 1995a). На пример, во студија за дизајн, учениците фиксираат на срцевидни форми, зошто им е потешко да измислат нови (McLellan and Nicholl, 2011). Бидејќи фиксациите зависат од контекстот, менување на средината во која студентите работат би било позитивно за креативноста. Затоа, во овој проект дел од средбите и фокус групите беа надвор од универзитетот.

Одликите на личноста не се пресудни за креативноста, но ги користам како потпора. Најчестите одлики на креативната личност се: независност при расудувањето, самодоверба, афинитет

за комплексност, естетска насоченост, отвореност за искуства, преземање ризици (Sternberg et al., 2005). Некои од овие одлики, како независност при расудувањето и самовербата, биле карактеристични за Ајнштајн кога бил студент „тој особено не ги сакал предметите што барале рутинско учење... и не се двоумел да ѝ пркоси на книгата по геометрија“ (Gardner, 1993, p. 91). Самите креативни личности се опишуваат како „хумани отколку љубезни, љубопитни отколку самоверени, и иницијативни отколку послушни“ (Amabile, 1996, p. 23). Овде дополнителни одлики се: независност, чувствителност и рефлексивност. Гарднер вели дека креативните личности го користат своето знаење, но работат на границите од дисциплините (Gardner, 1988). Карактеристиките на *креативната когниција* и на креативната личност се основа за методот: „Тркалото на креативноста“ (види 4.1.).

4. МЕТОДОЛОГИЈА: партиципативно акционо истражување

Партиципативното акционо истражување (ПАИ) е флексибилно и систематско испитување на практиката во даден контекст и време. Се потпира врз постапки кои се повторуваат, како: планирање, дејствување, набљудување, размислување, повторно планирање, итн. (Cohen et al., 2007; Dick, 2007; Fine and Torre, 2006; Kemmis and McTaggart, 2005; Lingard et al., 2008). Бидејќи сметам дека студентите се способни да се *себе-истражуваат* во присуство на уметностите, ПАИ како начин на работа и размислување овозможи пријатна атмосфера. ПАИ се стремеше истовремено да биде:

1. *Општествен процес*, како што Хабермас истакнува „ниту една индивидуализација не е можна без социјализација, ниту, пак, социјализирањето е можно без индивидуализирање“ (Habermas, 1994, p. 26; Kemmis and Wilkinson, 1998).
2. *Партиципативно*, што значи ги „обликува идентитетите и активноста на учесниците, овозможувајќи им критички да размислуваат како нивното сегашно знаење им го ограничува дејствувањето“ (Kemmis and Wilkinson, 1998, p. 23).
3. *Соработка*
4. *Еманципирачко*
5. *Критичко*, затоа што им овозможува на луѓето да ги согледаат ограничувањата наметнати од медиумите, самиот јазик и начинот на распределба на моќта во општеството.
6. *Рефлексивно/дијалектичко*, им овозможува на луѓето да ја „истражуваат реалноста со цел да ја сменат“ (Borda, 1979; Kemmis and Wilkinson, 1998, pp. 23-24).

Епистемолошкиот и онтолошкиот пристап се потпираат врз критичкото гледиште дека објективното и субјективното разбирање се во постојана дијалектичка врска (Freire, 2000). Така, луѓето со своето дејствување се обидуваат да ја разберат практиката којашто е историски и општествено

создадена. За *валидноста* на студијата користев повеќе истражувачки методи. Овој истражувачки дизајн е познат како методолошка триангулација (Fine and Torre, 2006). (Carr and Kemmis, 1986; Kemmis and McTaggart, 2005; Kemmis and Wilkinson, 1998). Методите што ги користев се партиципативно набљудување и полуструктурирани интервјуа, *консензуална техника на оценување*, и прашалник, објаснети во следниот дел.

4.1. Истражувачки контекст

Истражувањето се реализира на универзитет во Македонија, како изборен проект за студентите по стоматологија и правни науки. Целта на проектот беше развивање на креативноста во уметничка средина. Работата се одвиваше на англиски јазик, бидејќи учесниците беа мешана група студенти од Македонија и Турција. Проектот го посетуваа над 10 студенти, но во студијава се опфатени 5 од нив како најредовни, четворица машки и едно женско. Иако во проектот учествуваа уште три студентки, сметав дека редовноста на застапените 5 студенти би дале пореална слика. Сите студенти имаат одлични комуникациски способности на англиски. Идентитетите на студентите се важни за интерпретацијата на податоците и нивното учество во работилниците. Двајца студенти се од Турција, од исламска вероисповед и од христијанска (се изјасни како атеист). Останатите се од Македонија, православни христијани, но и двајцата не се религиозни. Едната студентка е од Турција, од исламска вероисповест и е најрелигиозна од сите. Тројца доаѓаат од стоматологија додека двајца од правни науки.

Проектот траеше 2 месеца и опфати 8 средби од по два часа. Секој студент учествуваше доброволно за да си го увиди текот на сопствената креативност. Покрај работилниците на универзитетот, останатите средби вклучуваат: гледање на филмот „Друштвото на мртвите поети“ во културен центар во Скопје и групна посета на зоолошката градина со визуелна уметница. Пред посетава, студентите го разгледаа нејзиното портфолио и презентацијата за животните во уметноста како извор на инспирација и предмет на експлоатација. Уметницата одржа неформално предавање по посетата. За време на посетата, студентите користеа апарати или телефони за видеоизменување на сопственото искуство и реалноста во зоолошката.

4.2. Истражувачки процес и методи

За да ги одговорам истражувачките прашања, користев мешани методи, во три фази од проектот, на почетокот, за време на истиот и на крајот. Табелата 1 покажува како се одвиваше ова и како методите соодветствуваат на истражувачките прашања.

Табела 1: ПАИ, прашања, фази и методи

Истражувачки прашања и методи		
Која е улогата на уметничката средина во развивање на креативноста кај студентите?		
Какво влијание има работата со уметност, интеракцијата со разновидни уметнички форми, врз креативноста кај студентите?	Какво влијание има соработката на професорите со уметници врз креативноста на студентите во високото образование?	
Фаза 1, методи		
Прашалник: „Тркало на креативноста“	Групно интервју	Партиципативно набљудување
Фаза 2, методи		
Групни полуструктурирани интервјуа	Партиципативно набљудување	Рефлексивни поеми
Фаза 3, методи		
Консензуална техника на оценување		Прашалник: „Тркало на креативноста“ (види Апендикс А).

- Фаза 1 ги откри темите и потребите на учесниците и нивните идентитети, како основа за работниот план (Carr and Kemmis, 1986; Freire, 2000).
- Фаза 2 овозможи спирален процес на дејствување за време на целиот проект. Бидејќи самата бев дел од процесот и соработував со учесниците, партиципативните набљудувања беа најпогодни за работа.
- Фаза 3, креативните текстови, кусите приказни и песни, еден цртеж, ги оценија двајца соодветни оценувачи според *консензуалната техника на оценување*.

Интервјуата ги интерпретирав со тематско кодирање, најчест приод на интерпретација со квалитативни методи. Откако ги транскрибирав, прочитав и преслушав интервјуата, запишав први впечатоци. Потоа ги организирав според содржина, со помош на описни кодови кои прераснаа во аналитички теми (Robson, 2011). Притоа користев софтвер за процесирање на квалитативни податоци Дидјус (Dedoose). При интерпретацијата се водев од следниве рефлексивни прашања:

- Зошто ме интересира ова?
- Зошто овој концепт е корисен за проектово? (Richards, 2009, p. 77)

Прашалникот и критериумите за партиципативните набљудувања ги базираа врз критериумите во „Тркало на креативноста“. Во Велика Британија овој метод се користи во формалното образование за оценување на развојот на креативноста кај учениците и се состои од три компоненти:

- *Имагинацијата* како креативен развој проследен со ментално замислување на нештата и насоченост кон остварување на истите.
- *Оригиналноста* ја разгледувам во однос на дефиницијата за индивидуална и релативна оригиналност:

Индивидуална: работата на студентот може да биде оригинална во однос на нивната претходна работа.

Релативна: може да биде оригинална во однос на групата во која се работи или други млади луѓе.

- *Вредноста* се однесува на колку сработеното или „делото“ на студентите соодветствува со/ или е значајно за нивните замисли и очекувања (Redmond, 2005).

Валидноста на истражувањето ја зголемив со користењето на мешани методи и нивната триангулација. *Веродостојноста* на оценувањето на песните, приказните и цртежот на студентите, ја мерев преку интеркорелација на оценувачките одлуки на оценувачите. И двајцата оценувачи пишуваат поезија и имаат знаење и искуство со книжевноста. Единствена инструкција за оценувачите беше дека треба да ги оценуваат делата на студентите во рамките на самиот проект. При ова, очекував дека оценувачите ќе применат нивни субјективни критериуми за креативноста (Getzels and Csikszentmihályi, 1976). За мерење на веродостојноста на оценките ја користев Спирман-Браун формулата за *веродостојност* = $n r / 1+(n-1) r$ (Amabile, 1996).

Овде го вклучив: влијанието на средината, контекст и култура, субјективната оценка на избрани оценувачи, моето набљудување и тестирањето на студентите. Општествената психологија на креативноста и „Тркалото на креативноста“ се основата на истражувачкиот дизајн. Мешаната употреба на методи, или триангулацијата, ми овозможи холистички увид на истражуваната практика (Carr and Kemmis, 1986; Cohen et al., 2007; Robson, 2011).

5. ДИСКУСИЈА НА АНАЛИТИЧКИТЕ ТЕМИ

Чувство на припадност во заедницата: уметничка и интеркултурна. Иако студентите не доаѓаат од уметничка дисциплина, сите имаа допир со уметностите на почетокот на проектот. Разговорите за книгата и серијата „Игра на Тронуви“ создаде позитивна атмосфера за работа. Ова ги зближи студентите, иако станува збор за интеркултурна група од различни факултети (Diveen, 2007; Glăveanu, 2010; Jovchelovitch, 2006). Борко² и Емре открија заеднички интерес за видео игри и фантастика, додека студентката Атице и Орхан се интересираат за фотографија. Орхан е повеќе ориентиран кон компјутерско менување на готови фотографии. Иле, исто така, покажа интерес

2 Имињата на сите 5 учесници се измислени за да се зачува нивната анонимност; дадените имиња не мора да ја отсликуваат националноста на учесниците.

за филм, видео игри и блуз, додека Борко свири гитара во слободно време. Студентите цртаа вон-земјани од друга планета, различна од земјата, и ова предизвика плодна дискусија. Позитивната комуникација и чувството на припадност особено се засили со помош на активностите од театар на импровизација, вежба за свесност, за концентрација и градење емоционални скулптури.

Читањето на песната „Темнината го отвора патот“ од турската поетеса Беџан Матур и пишувањето песни „Доаѓам од“, создаде чувство на припадност врз основа на заеднички човечки особини и способноста за сочувство. Кај Борко, Иле и Орхан, коишто не се религиозни, доаѓа до израз идејата за љубов, додека кај порелигиозните студенти љубовта е ставена во контекст на религијата. Сепак, чувството на заедница без разлика на националноста, етничката припадност или религијата се гледаа кај сите:

Емре: Прво треба да ја најдеш љубовта, пред да го сакаш Алах.

Иле: Можеби не е за Бог. Песната потсетува дека љубовта е тоа што ни треба, љубовта е сè.

Атиџе: Многу длабоки мисли. Алах е во срцето ама и секаде, како мајка, татко, браќа, цвеќе.

Борко: Можеби сите треба да се обединиме и да веруваме во себе како човечки суштества, можеби нашиот Бог е љубовта.

Орхан: Луѓето треба да престанат да се грижат за задгробниот свет, туку да бидат хумани и полни љубов.

Покрај сличностите, студентите разговараа и за различните културни практики пишувајќи ја песната „Доаѓам од“. Сепак, преовладуваше чувството на заедница од млади луѓе со слични искуства:

Борко: I am from a guitar poster above my bed³

from a brick kitchen bar and a comfy old recliner.

I am from the warm wide living room, the breeze

on my balcony. I'm from the cactus in the corner,

the great and tall willows whose long gone limbs

I remember as if they were my own.

I'm from Sunday family lunches and early family fights:

from Dad's TV remote and Mum's beautiful dresses.

I'm from busy coffee on Tuesday mornings,

from laughter in the afternoon, and silent movie nights.

---

3 Извадоците од песните ги пренесувам како што се напишани оригинално на англиски јазик, зошто сметам дека така е поавтентично отколку во препев.

Иле: I am from dark blood walls
and the sound of tea kettles.
I am from the chilly moist driving crazy
and the bad smell of the canal above the bluzed blue sea.
I am from the happiness of seeing a cherry tree
on Sunday evening in white silk...
I am from respecting elders and thinking you're better.
From an awful brother and a big family.
I am from 'there really should be a black tea on the table'.
I am from looking at each other and caring.

Атице: I am from a candy-pink mosquito net
pink curtains and antique mirrors.
I am from soufflé for dinner and daisies...

Емре: I am from a lot of cigarette packs named *Parliament*
from 'full charger' and chamomile flowers...
I am from the clever club and getting my Mum's car
without permission.

Подигање на самодовербата, студентите се чувствуваат посигурни во себе поради активното движење за време на средбите и користењето на физички активности, како и игра со ритам и интонација. Ова е резултат и на театарот за импровизација, изведбата што ја правеа врз основа на монолог од „Игра на тронови“. Иако студентите се плашеа да ги изведуваат своите песни, ова го надминаа по пат на имитација. На почетокот се угледуваа на актерите, се следеа меѓу себе и некои почнаа да си пронаоѓаат свој глас. На пример, Борко, кој е страствен кошаркар, изведе песна за тимскиот дух:

On Basketball

We can roll we can pop we're here let's do this don't stop
not for a moment, move your feet or the opponent
scores in a blink of an eye.
Sweat is dripping, we're all tired, believe me
don't shake me use the space you're creating.

Sweat is dripping, we're all tired believe me
don't give up redeem me run, across over to shake him
use the space you're creating, face him or pass it
communicate to attacks, pick up when defending
should've tried to save my life behind the line
is where I thrive-you know me we share the vibe
like a tribe-we sit for one another.

Друг интересен пример, комичниот текст на Емре каде луѓето се хранат со предмети кои си имаат своја хранлива вредност и калории.

Намалена тензијата за работа, а зголемена мотивација во неакадемската средина и при соработката со уметник (Burnard and Swann, 2010; Jeffery, 2005). Поради тоа што студентите имаат една средба со визуелната уметница при посетата во зоолошка, тешко е да се заклучи улогата на соработката со уметници. Сепак, темата произлезе како најдоминантна од партиципативните набљудувања и интервјуто со студентите по средбата. На пример, Атиџе, која никогаш нема пишувало креативни текстови, напиша куса песна за зебрите според убедувањата на уметницата дека линиите кај зебрите се отпечаток што ги разликува од другите членови на фамилијата коњи:

Животните се живот
зебрите ни се на врвот
од прстите светот постојано
трча на грбот од еден коњ.

Емре истакна дека со уметницата за првпат го разбрал негодувањето од луѓето поради тестирање на козметика врз животни, додека Орхан се охрабри да зборува и да побара совет за своите фотографии со уметницата. Иако јас самата бев во улога на поет, тешко беше да се следи соработката со мене, поради тоа што студентите прво ме запознаа како лектор по англиски јазик.

5.1. Прашалник и набљудувања: оценки и коментари

Прашалниците што студентите ги потполнија ги дискутирам во однос на моите оценки врз основа на исти критериуми, кои произлегоа од набљудувањата. Притоа, прашалниците ја мереа *креативноста* во однос на три главни компоненти: *имагинативност*, *оригиналност* и *вредност* (види 4.2). Целта на прашалникот е да служи како проверка или потпора на аналитичките теми што произлегоа од интервјуата. Со оглед на малиот примерок, целта на прашалников не е генерализација или, пак, извлекување заклучоци вредни за понатамошно тестирање.

Во табелата се дадени оцените на скала од 1 до 5, кои произлегоа од прашалникот на студентите во Фаза 1 и Фаза 3 од проектот. Оцените студентите ги избраа според своето видување одговарајќи на шеснаесет прашања кои служеа како критериуми за споменатите три компоненти на креативноста. Оцените дадени од мене како истражувач и нивен соработник во Фаза 2 од проектот, се дадени врз основа на истите шеснаесет критериуми кои произлегоа од партиципативните набљудувања.

Табела 2: Оцени за креативност од прашалник и партиципативни набљудувања

ф1	ф2	ф3	ф1	ф2	ф3	ф1	ф2	ф3	ф1	ф2	ф3	ф1	ф2	ф3	ф1	ф2	ф3	
с1	И	с1	с2	И	с2	с3	И	с3	с4	И	с4	с5	И	с5	с5	И	с5	
Имагинација (1-5)																		
3,3	4	3,9	4,1	4,6	4,3	3,3	3,7	4,1	2,7	3,6	3	3,6	3,9	4				
Оригиналност (1-5)																		
3,2	4	3,8	3,6	4,4	4,8	3,6	3,2	3,6	2,8	3,6	3	3,2	3,8	3,8				
Вредност (1-5)																		
4,3	4,5	4,3	3,3	3,8	4	4	3,8	4,3	3,5	3,8	3,5	3,3	4,5	3,5				
Креативност (1-5)																		
3,8	4,1	3,9	3,8	4,3	4,4	3,6	3,6	4	2,9	3,5	3	3,4	4	3,8				
3,9			4			3,7			3,1			3,7						
Консензуална техника на оценување креативни „продукти“ (1-5)																		
3			3,2			2			3,8			3						

Забелешка: оцените се дадени на скала од 1 до 5. **ф1**=фаза 1; **ф2**=фаза 2; **ф3**=фаза 3;
И=Истражувач; **с1**=студент 1; **с2**=студент 2; **с3**=студент 3; **с4**=студент 4; **с5**=студент 5
(види Апендикс Б).

Креативноста кај сите студенти по завршувањето на проектот, и по изминати два месеца, има благ пораст во однос на првата фаза кога започна самиот проект. Тешко е од ова да се заклучи дали креативноста навистина се зголемила, но одредени креативни компоненти кај студентите се видливо зголемени. Истиве особено доаѓаат до израз кај студентите коишто имаа помала креативна изведба на почетокот. Пораст на самодовербата и поголема сигурност во своите способности се забележува кај Атиџе, којашто на почетокот беше срамежлива и несигурна во своите одговори. Ова се гледа и во порастот на *имагинацијата* кај неа, која на почетокот е 3,3, додека по проектот е 4,1. Иако Борко е независен во расудувањето и самоуверен во своите ставови, понекогаш е несигурен во нивното цврсто артикулирање. Кај него има пораст на компонентата за имагинација од 3,3, на 3,9.

Кај Иле има пораст на компонентата за *оригиналност* од 3,6, на 4,8. Иле уште од почетокот и во втората фаза покажуваше критички став и љубопитност. Но, по завршувањето на проектот, тој не само што забележа пораст на компонентата за оригиналност, туку запиша и дополнителни коментари за позитивното влијание на проектот и подготвеноста за експериментирање. За разлика од ова, Атиџе, којашто е порезервирана, нема забележлива промена во однос на компонентата за оригиналност. Кај Борко и Емре, коишто имаат афинитет за комплексност и логичко расудување, се гледа мал пораст на оригиналноста. Сите студенти покажаа способност за користење на претходното знаење, но помала посветеност за размислување на сопствените постапки.

Во однос на *креативноста*, забележително е дека оценувањето само на креативната личност и процесот на креативноста не е доволно за откривање на креативноста кај студентите. Ова се гледа во разликата во оцените што студентите ги добија за свои два „продукта“: цртеж и песна или расказ, преку *техниката за консензуално оценување*. На пример, Орхан покажа најмал пораст во однос на креативниот процес, и кај него ниската самодоверба беше најсилно присутна. Ова делумно е резултат на неговата незадоволителна изведба на академски план и проблемите со пишувањето. Тој имаше најниска изведба во однос на креативноста според прашалникот и набљудувањето. Но, во однос на креативноста на „продуктите“, цртежот и кусиот расказ, тој доби 3,8, забележливо највисока оцена за креативност од оценувачите. Сметам дека ова делумно е резултат на неговиот афинитет да се изразува подобро визуелно. Исто така, студентот покажа естетска насоченост во присуство на уметнички методи. Ова дојде до израз и за време на нашата претходна соработка со уметности на задолжителните часови. Примеров, иако не може да се генерализира, го покренува прашањето за едностраните методи на тестирање на знаењето и вештините во формалното образование. Истиве понекогаш би можеле да ги скријат другите способности на студентите. Негативен резултат од ова би било убивање на мотивацијата и истрајноста за дополнителна работа, што не оди во прилог на развивање на креативноста.

Друг пример кој покажува дека креативноста е потребно да се изучува холистички, се оцените на Атиџе. Таа доби најмала оцена, 2, за креативните „продукти“, додека од прашалникот и набљудувањата покажа оцена 3,7. Кај неа креативната изведба не е директно видлива во нејзините крајни продукти. Но, треба да се има предвид дека таа покажа значителен пораст во однос на самодовербата во своите имагинативни способности. Исто така, кај неа се појави мотивација за експериментирање со зборови, иако досега нема пишувано поезија.

Општо земено, на сите студенти им беше потешко да ги преточат своите креативни замисли и идеи во „продукти“, за што разбирливо би требало континуирана работа. Веродостојноста на консензуалната техника на оценување изнесува 0,88, што, земајќи предвид дека е повеќе од 0,7, покажува конзистентност помеѓу оценувањето на двајцата оценувачи (види Апендикс Ц). Истовремено, ова ја зголемува веројатноста дека интерпретираните податоци се верни.

6. ЗАКЛУЧОК

Работата во уметничка средина имаше јасно видливо позитивно влијание кај студентите (Anderson and Yates, 1999; Burnard and Swann, 2010; Greene, 1987; Hickman, 2011; Jeffery, 2005; Sharp, 2001). Сите соработуваа еден со друг и имаше значително добра комуникација за време на работилниците. Некои почнаа да ја одржуваат и надвор како резултат на слични интереси во однос на: филмови, серии, или видео-игри. На овој начин, студентите изградија чувство на припадност во заедница која е уметнички ориентирана и интеркултурна (Bateson, 1999; Glăveanu, 2010; Jovchelovitch, 2006). Сите студенти покажаа поголема самодоверба, мотивираност за работа при соработката со визуелната уметница и надвор од академскиот контекст (Amabile, 1996; Collins and Amabile, 1999, 1999). Ова, исто така, им помагаше да го надминуваат стравот и тензијата што обично ја чувствуваат во ригидната академска средина.

Во однос на ограничувањата на студијата, би го издвоила кусото времетраење на проектот. За увид во порастот на креативноста е потребна лонгитудинална студија. Исто така, студија со поголем и репрезентативен примерок, како и време за подлабинско испитување и соработка. За ваков тип на студии, исто така, пожелно е, покрај прашалник, да се спроведат и интервјуа за: искуството, креативноста и интеракцијата со уметностите кај студентите неколку месеци по завршувањето на проектот. Иако сите студенти беа заинтересирани и мотивирани да учествуваат во проектот, кај дел од нив на моменти се чувствуваше притисокот од тековната испитна сесија. Некои студенти не го посетуваа проектот редовно и не ги вклучив во студијава. Поради ова, податоците од застапените учесници даваат пореална слика за развојот на одредени компоненти од нивната: креативност, имагинативност, оригиналност и вредност. Иако не постојат доволно цврсти импликации дека креативноста кај студентите се зголеми по проектот, сепак, може да се заклучи дека проектот овозможи средина погодна за креативноста.

БИБЛИОГРАФИЈА

Abbs, P., 2003. *Against the Flow : Education, the Arts and Postmodern Culture*. RoutledgeFalmer, London;

Amabile, T.M., 1996. *Creativity In Context: Update To The Social Psychology Of Creativity*. Westview Press, Boulder, Colo.

Anderson, A., Yates, G.C.R., 1999. Clay modelling and social modelling: effects of interactive teaching on young children's creative artmaking. *Educ. Psychol.* 19, 463–469. doi:10.1080/0144341990190406

Barnett, R., 2000. University knowledge in an age of supercomplexity. *High. Educ.* 40, 409–422. doi:10.1023/A:1004159513741

- Bateson, M.C., 1999. Ordinary Creativity, in: Montuori, A., Purser, R.E. (Eds.), *Social Creativity*, Vol. 1. Hampton Press, Cresskill, N.J, pp. 153–171.
- Boden, M.A., 2003. *The Creative Mind: Myths and Mechanisms*, 2 edition. ed. Routledge, London ; New York.
- Borda, O.F., 1979. Investigating reality in order to transform it: the Colombian experience. *Dialect. Anthropol.* 4, 33–55.
- Bruner, J.S., 1962. The conditions of creativity, in: Gruber, H.E., Terrell, G., Wertheimer, M. (Eds.), *Contemporary Approaches to Creative Thinking: A Symposium Held at the University of Colorado*, The Atherton Press Behavioral Science Series. Atherton Press, New York, NY, US, pp. 1–30.
- Burnard, P. (Ed.), 2007. *Creativity*, in: *International Handbook of Research in Arts Education*. Springer Science & Business Media.
- Burnard, P., Swann, M., 2010. Pupil perceptions of learning with artists: a new order of experience? *Think. Ski. Creat.* 5, 70–82. doi:10.1016/j.tsc.2010.01.001
- Carr, W., Kemmis, S., 1986. *Becoming Critical: Education Knowledge and Action Research*, 1 edition. ed. Routledge, London ; Philadelphia.
- Cohen, L.M., Ambrose, D., 1999. Adaptation and Creativity, in: Runco, M.A., Pritzker, S.R. (Eds.), *Encyclopedia of Creativity*. Academic Press, pp. 9–22.
- Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (Keith R.B., 2007. *Research Methods in Education*, 6th ed. Routledge, London.
- Collins, M.A., Amabile, T.M., 1999. Motivation and Creativity, in: Sternberg, R.J. (Ed.), *Handbook of Creativity*. Cambridge University Press, pp. 297–313.
- Development of education in the Republic of Macedonia, 2001. . Ministry of Education and Science Bureau for Development of Education.
- Dick, B., 2007. What can grounded theorists and action researchers learn from each other?, in: Bryant, A., Charmaz, K. (Eds.), *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. SAGE, pp. 398–417.
- Duveen, G., 2007. Culture and Social Representations, in: Valsiner, J., Rosa, A. (Eds.), *The Cambridge Handbook of Sociocultural Psychology*. Cambridge University Press, New York, pp. 543–559.

- Eisner, E.W., 2002. *The arts and the creation of mind*. Yale University Press, New Haven.
- Eisner, E.W., 2004. *The Arts and the Creation of Mind*. Yale University Press.
- Fine, M., Torre, M.E., 2006. Intimate details: participatory action research in prison. *Action Res.* 4, 253–269.
doi:10.1177/1476750306066801
- Finke, R.A., Ward, T.B., Smith, S.M., 1992. *Creative Cognition : Theory, Research, and Applications*. MIT Press, Cambridge, Mass. ;
- Fischer, G., Giaccardi, E., Eden, H., Sugimoto, M., Ye, Y., 2005. Beyond binary choices: integrating individual and social creativity. *International Journal of Human-Computer Studies*.
- Fleming, M., 2012. *The Arts in Education: An Introduction to Aesthetics, Theory and Pedagogy*. Routledge, Milton Park, Abingdon, Oxon ; New York, NY.
- Freire, P., 2000. *Pedagogy of the Oppressed: 30th Anniversary Edition*. Continuum International Publishing Group.
- Gardner, H., 1988. Creativity: An interdisciplinary perspective. *Creat. Res. J.* 1, 8–26.
doi:10.1080/10400418809534284
- Gardner, H., 1993. Albert Einstein: The perennial child, in: *Creating Minds : An Anatomy of Creativity Seen through the Lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham, and Gandhi*. BasicBooks, New York, pp. 87–132.
- Gardner, H., 1994a. *Creating Minds: An Anatomy of Creativity Seen Through the Lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham and Gandhi*, Reprint edition. ed. Basic Books.
- Gardner, H., 1994b. *The Arts And Human Development*, Reprint edition. ed. Basic Books.
- Gergen, K.J., 1982. The Communal Basis of Social Knowledge, in: *Toward Transformation in Social Knowledge*, Springer Series in Social Psychology. Springer New York, pp. 59–106.
- Getzels, J.W., Csíkszentmihályi, M., 1976. *The Creative Vision: A Longitudinal Study of Problem Finding in Art*. Wiley.
- Glăveanu, V.P., 2010. Paradigms in the study of creativity: introducing the perspective of cultural psychology. *New Ideas Psychol.* 28, 79–93.

- Greene, M., 1987. Teaching as Project: Choice, Perspective and the Public Space, in: Bolin, F.S., Falk, J.M. (Eds.), *Teacher Renewal: Professional Issues, Personal Choices*. Teachers' College Press, New York, pp. 178–189.
- Habermas, J., 1994. *Postmetaphysical Thinking*. The MIT Press.
- Hickman, R., 2011. *The Art and Craft of Pedagogy: Portraits of Effective Teachers*. A&C Black.
- Higher education in transition in FYROM (Former Yugoslav Republic of Macedonia) – OECD (Organization for economic cooperation and development) report, 2004.
- Jansson, D.G., Smith, S.M., 1991. Design fixation. *Des. Stud.* 12, 3–11. doi:10.1016/0142-694X(91)90003-F
- Jeffery, G. (Ed.), 2005. *The Creative College: Building a Successful Learning Culture in the Arts*, First Edition edition. ed. Trentham Books Ltd, Stoke on Trent, UK ; Sterling, VA.
- Josimovski, S., 2011. *Erawatch country reports 2011: Republic of Macedonia Erawatch network*. European Commission.
- Jovchelovitch, S., 2006. *Knowledge in Context: Representations, Community and Culture*, New Ed edition. ed. Routledge, New York, NY.
- Kemmis, S., McTaggart, R., 2005. Participatory action research: communicative action and the public sphere, in: Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (Eds.), *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. SAGE, pp. 559–605.
- Kemmis, S., Wilkinson, M., 1998. Participatory Action Research and the Study of Practice, in: Atweh, B., Kemmis, S., Weeks, P. (Eds.), *Action Research in Practice: Partnership for Social Justice in Education: Partnerships for Social Justice*. Routledge, London ; New York.
- Kozbelt, A., Beghetto, R.A., Runco, M.A., 2010. Theories of Creativity, in: Kaufman, J.C., Sternberg, R.J. (Eds.), *The Cambridge Handbook of Creativity*. Cambridge University Press, pp. 20–48.
- Liep, J., 2001. Introduction, in: Liep, J. (Ed.), *Locating Cultural Creativity*. Pluto Press, London ; Sterling, Va, pp. 1–13.
- Lingard, L., Albert, M., Levinson, W., 2008. Grounded theory, mixed methods, and action research. *BMJ* 337, a567–a567. doi:10.1136/bmj.39602.690162.47

- Mackinnon, D.W., 1965. Personality and the realization of creative potential. *Am. Psychol.* 20, 273–281. doi:10.1037/h0022403
- Martindale, C., 1999. Biological Bases of Creativity, in: Sternberg, R.J. (Ed.), *Handbook of Creativity*. Cambridge University Press, pp. 137–153.
- McKenna, H.P., Arnone, M.P., Kaarst-Brown, M.L., McKnight, L.W., Chauncey, S.A., 2013. Application of the consensual assessment technique in 21st century technology-pervasive learning environments. Presented at the ICERI Conference, Seville, Spain, pp. 6410–6417.
- McLellan, R., Nicholl, B., 2011. “If I was going to design a chair, the last thing I would look at is a chair”: product analysis and the causes of fixation in students’ design work 11–16 years. *Int. J. Technol. Des. Educ.* 21, 71–92. doi:10.1007/s10798-009-9107-7
- Mendecka, G., 1996. Development of creativity through performing arts. *High Abil. Stud.* 7, 151–156. doi:10.1080/0937445960070205
- National report-Macedonia, 2006. , *The Prospects of Teacher Education in South-Eastern Europe*. University of Education, Ljubljana.
- Paulus, P.B., Nijstad, B.A., 2003. Group creativity: an Introduction, in: Paulus, P.B., Nijstad, B.A. (Eds.), *Group Creativity: Innovation Through Collaboration*. Oxford University Press, New York, pp. 3–11.
- Priest, T., 2006. The reliability of three groups of judges’ assessments of creativity under three conditions. *Bull. Counc. Res. Music Educ.* 47–60.
- Redmond, C., 2005. *The Creativity Wheel Assessing*.
- Richards, L., 2009. *Handling Qualitative Data: A Practical Guide*. SAGE.
- Richardson, L., St. Pierre, E.A., 2005. Writing: A Method of Inquiry, in: Denzin, N.K., Lincoln, Y.S. (Eds.), *The Sage Handbook of Qualitative Research (3rd Ed.)*. Sage Publications Ltd, Thousand Oaks, CA, pp. 959–978.
- Robinson, K., 2001. Bursting the Banks, in: *Out of Our Minds : Learning to Be Creative*. Capstone Publishing, Oxford, pp. 17–58.
- Robinson, K., 2011. *Out of Our Minds: Learning to be Creative*, 2nd Edition edition. ed. Capstone.

- Robson, C., 2011. *Real World Research*, 3rd Edition edition. ed. John Wiley & Sons.
- Runco, M., 2014. *Creativity: Theories and Themes: Research, Development, and Practice*, 2nd Revised edition edition. ed. Academic Press Inc, Amsterdam.
- Runco, M.A., Pritzker, S.R. (Eds.), 2011. *Encyclopedia of Creativity, Two-Volume Set, Second Edition*, 2 edition. ed. Academic Press, Boston, MA.
- Sharp, C., 2001. *Developing young children's creativity through the arts: what does research have to offer?*
- Simonton, D.K., 2003. *Creative Cultures, Nations, and Civilizations: Strategies and Results*, in: Paulus, P.B., Nijstad, B.A. (Eds.), *Group Creativity: Innovation Through Collaboration*. Oxford University Press, New York, pp. 304–325.
- Smith, S.M., Ward, T.B., Finke, R.A. (Eds.), 1995a. *The Creative Cognition Approach*. MIT Press.
- Smith, S.M., Ward, T.B., Finke, R.A. (Eds.), 1995b. *Fixation, Incubation, and Insight in Memory and Creative Thinking*, in: *The Creative Cognition Approach: Edited by Steven M. Smith, Thomas B. Ward, and Ronald A. Finke*. MIT Press, pp. 135–157.
- Sternberg, R.J., 1998. *Conclusion*, in: Sternberg, R.J. (Ed.), *Handbook of Creativity*. Cambridge University Press, Cambridge, U.K. ; New York, pp. 447–452.
- Sternberg, R.J., Lubart, T.L., Kaufman, J.C., Pretz, J.E., 2005. *Creativity*, in: Holyoak, K.J., Morrison, R.G. (Eds.), *The Cambridge Handbook of Thinking and Reasoning*. Cambridge University Press, New York, pp. 351–371.
- Torrance, E.P., 1969. *Creativity*. Dimensions Publishing Company.
- Ulfarsdottir, L.O., Erwin, P.G., 1999. *The influence of music on social cognitive skills*. *Arts Psychother. - ART PSYCHOTHER* 26, 81–84. doi:10.1016/S0197-4556(98)00064-1
- Wallach, M.A., Kogan, N., 1965. *Modes of thinking in young children: a study of the creativity-intelligence distinction*. Holt, Rinehart and Winston.
- Ward, W.C., 1974. *Creativity (?) in young children*. *J. Creat. Behav.* 8, 101–106. doi:10.1002/j.2162-6057.1974.tb01116.x
- Winner, E., Cooper, M., 2000. *Mute those claims: no evidence (yet) for a causal link between arts study and academic achievement*. *J. Aesthetic Educ.* 34, 11–75. doi:10.2307/3333637

АПЕНДИКС А

Прашалник „Тркало на креативноста“

Could you please **select an answer** from **1 to 5** of how **you feel** about these questions:

1. I can see more than one way of looking at things:

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

2. I can create things in my mind

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

3. I ask questions about things that could happen

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

4. I want try out new things

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

5. I trust my feelings about things

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

6. I try out lots of different ways to do things and solve problems

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

7. I can compare one thing to another, and make connections between different things

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

8. I like finding out about new things and new ways of doing things

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

9. I want to try things even if they might not work

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

10. I can think of unusual ways of doing things

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

11. I can find new ways to do things

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

12. I don't always believe things just because everyone else does

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

13. I can see how other people work differently to do things successfully

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

14. I can tell when my work was successful

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

15. I can spot problems and find ways of dealing with them

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

16. I stop and think about how I am doing in my work

1) very rarely   2) rarely   3) sometimes   4) often   5) almost always

АПЕНДИКС Б

Оцени за креативност: прашалник, партиципативно набљудување и консензуална техника на оценување

Имагинација (1-5)																			
	ф1	ф2	ф3		ф1	ф2	ф3		ф1	ф2	ф3		ф1	ф2	ф3		ф1	ф2	ф3
	с1	И	с1		с2	И	с2		с3	И	с3		с4	И	с4		с5	И	с5
1.	3	4	4		4	5	5		2	3	4		2	4	2		4	3	4
2.	5	4	4		5	4	5		3	4	3		4	4	4		4	4	4
3.	4	5	4		3	5	2		2	3	5		3	3	3		3	5	4
4.	3	4	3		5	5	5		1	3	4		2	3	3		3	4	4
5.	3	4	5		3	4	4		5	5	5		2	3	4		3	3	4
6.	2	3	4		4	4	4		5	4	5		3	2	3		3	3	3
7.	3	4	3		5	5	5		5	4	3		3	4	2		5	5	5
	3,3	4	3,9		4,1	4,6	4,3		3,3	3,7	4,1		2,7	3,6	3		3,6	3,9	4
Оригиналност (1-5)																			
8.	4	5	4		4	5	5		5	3	4		4	3	4		4	4	4
9.	3	4	4		3	4	5		3	3	3		3	3	2		2	3	3
10.	1	3	3		3	4	5		2	3	4		2	4	2		3	3	3
11.	3	3	3		3	4	4		5	3	5		2	3	3		3	4	5
12.	5	5	5		5	5	5		3	4	2		3	5	4		4	5	4
	3,2	4	3,8		3,6	4,4	4,8		3,6	3,2	3,6		2,8	3,6	3		3,2	3,8	3,8
Вредност (1-5)																			
13.	4	5	4		3	4	4		5	4	3		4	5	3		3	5	3
14.	4	4	4		5	4	5		3	4	4		4	4	5		4	5	5
15.	4	5	4		2	4	4		4	3	5		3	3	3		3	4	3
16.	5	4	5		3	3	3		4	4	5		3	3	2		3	4	3
	4,3	4,5	4,3		3,3	3,8	4		4	3,8	4,3		3,5	3,8	3,5		3,3	4,5	3,5
Креативност (1-5)																			
	3,8	4,1	3,9		3,8	4,3	4,4		3,6	3,6	4		2,9	3,5	3		3,4	4	3,8
	3,9				4				3,7				3,1				3,7		
Консензуална техника на оценување за креативни „продукти“ (1-5)																			
	3				3,2				2				3,8				3		

Забелешка: оцените се дадени на скала од 1 до 5. ф1=фаза 1; ф2=фаза 2; ф3=фаза 3;

И=Истражувач; с1=студент 1; с2=студент 2; с3=студент 3; с4=студент 4; с5=студент 5.

АПЕНДИКС Ц
Интеркорелација на оценувачите

Студент	Продукти 1 + 2	
	Оценувач 1	Оценувач 2
1	5	5
2	3	4
3	2	1
4	2	2
5	2	3
1	3	2
2	3	2
3	5	4
4	2	2
5	4	4
	0,80063577	
	1,60127154	
	1,80063577	
	0,8892812	

ПРЕТПРИЕМАЧКИ ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИЦИ КАЈ МЛАДИТЕ

Анализа на претприемачката мотивација кај младите во штипскиот регион

Зоран Иванов

Фондација за развој на локалната заедница Штип

I. ВОВЕД

Ова истражување е дел од активностите на Академијата за млади истражувачи 2014 година, организирана од Фондацијата „Фридрих Еберт“, Скопје. Истражувањето има за цел да ги истражи и анализира претприемачките тенденции и ставови кај младите на возраст од 18, до 35 години, во Штип, и да даде колку што е можно пообјективен коментар за перспективата на младите во регионот.

Заклучоците во ова истражување се темелат врз резултатите од спроведената анкета на млади луѓе од Штип во периодот од август, до октомври 2014 година. Методолошкиот пристап се темели врз полуструктуриран онлајн прашалник. Во анкетата земаа учество 120 испитаници, од кои 51 се мажи и 69 жени, со доминантна возрастна структура од 62% на возрастната група од 18-24 години, 29% во категорија од 25-30 години и 9% од 31-35 години.

II. ТЕОРЕТСКА ПОЗАДИНА И ПРЕГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРА

1. ДЕФИНИЦИИ И ТОЛКУВАЊА ЗА ПРЕТПРИЕМНИШТВО

Постојат различни мислења и дефиниции кои го опишуваат претприемништвото.

Се верува дека Кантило (1755) е меѓу првите кој го дефинирал претприемништвото. Според него, претприемач *„е некој кој е подготвен за прифаќање личен финансиски ризик при деловен потфат“* (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013:9). Според ГЕМ – Глобалниот мониторинг за претприемништво, пак, претприемништво е *„секој обид за создавање нов бизнис или потфат, како самовработување, нова бизнис-организација или проширување постоен бизнис, од страна на индивидуа, тим индивидуи или од страна на веќе воспоставен бизнис“* (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013).

Според Гинтер Вејхојген, поранешен потпретседател на ЕК за претпријатија и индустрија, *„Претприемачите се економската ДНК која ни е неопходна за градење на конкурентноста и иновативноста во Европа“* (АППРМ). Во лифлетот *Образование и вештини за претприемништво*, претприемачите се опишани како *„луѓе кои поседуваат деловен менталитет, способни добрите идеи да ги претворат во успешен бизнис. Тие, исто така, се и решавачки фактор за создавањето нови работни места, како и зголемување на конкурентноста на европската економија во годините што доаѓаат“* (АППРМ).

Гиб дава поширок осврт во дефинирањето на процесот на претприемничко делување. Според него, *„светот на луѓето вовлечени во мали бизниси, како и на претприемачите, се карактеризира како стил на живот, а не само на чисто работни или профитерски активности“* (BSC 2006:7).

ГЕМ - Глобалното истражување за претприемништво, го смета претприемништвото за процес кој опфаќа различни фази од намера за започнување бизнис, до започнување бизнис, водење новоосновано или воспоставено претпријатие или прекин на работењето. Со оглед на тоа што контекстот и условите кои влијаат врз претприемништвото во одделни земји се различни и сложени, не треба да се очекува дека една фаза неминовно води кон следната (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013).

2. ФАКТОРИ КОИ ВЛИЈААТ ВРЗ ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО

Образование

Образовниот процес е клучниот фактор од кој зависи професионалната профилација на единката. Ќе се согласиме дека успешен претприемач може да поседува специфични карактеристики уште од раѓањето, но и дека специфични форми на однесување и размислување можат да се создадат во текот на образовниот процес.

Евидентно е дека во земјите со транзициски економии, како што е и нашата, образовниот систем од аспект на човечките ресурси изобилува со слабости и не е адаптивен. Системот не ги следи растечките потреби на различните групи, не е флексибилен и уште повеќе го форсира само форматот на академско знаење и вештини (BSC 2006:2). Ваквата теорија ја потврдува и дефицитот од организиран адекватен и задолжителен курс/предмет кој ја покрива областа на претприемништвото. Само на 4 факултети во Македонија, и покрај големиот број државни и приватни високообразовни институции, е организиран некаков курс (BSC 2006:54).

И според резултатите од реализираната анкета во Штип, нашиот образовен систем е крут и слабо „продуцира“ идни претприемачи. Испитаниците се поделени околу придонесот на образованието. Скоро еднакво се застапени потврдните, негативните и неутралните ставови дека нашиот образовен систем помага во чувството за иницијатива, помага во разбирањето на улогата на претприемачите во општество, но и дека им ги обезбедува соодветните знаења за водење бизнис. Според анкетата недостасуваат силни искази и уверување дека постојниот образовен систем стимулира идни претприемачи.

Европската Унија презема низа активности во интегрирањето на претприемачкото образование во сите степени на образование. Претприемачкото образование не само што ги образува младите за претприемништво, туку и ги охрабрува и поттикнува во нивната креативност и подготвеност да преземаат иницијативи. Повеќето од курсевите по претприемништво во рамки на високото образование во земјите на ЕУ се организирани на универзитетите најчесто во рамки на студиите по економија или во рамките на техничките или креативните дисциплини, од каде се очекуваат најмногу бизнис-идеи. Освен во формалниот дел, ЕУ го стимулира претприемништвото и преку други програми за поддршка: *Доживотно учење*; *ЛЕОНАРДО да ВИНЧИ за стручно образование и обука*; *КОМЕНИУС образование за наставниот кадар*; *ЕРАЗМУС за новите претприемачи*; *ГРУНТВИГ практична едукација за возрасни* (АППРМ).

Во таа насока, неопходна е промоција на методи за доживотно учење, за следење на европскиот тренд на поставеност на економијата и општеството врз основа на знаење. Податоците од едно истражување, спроведено во 2006 година на различни факултети во Скопје, говорат дека високи 72% од испитаниците немаат следено ниту образовни, ниту информативни насоки од областа на претприемништвото, а на 2/3 од нив не им е познато дека малите претпријатија се брзорастечки во ЕУ и опкружувањето. Само половина од испитаниците истакнале дека имаат потребно знаење за отпочнување сопствен бизнис (BSC 2006:58). Испитаниците од Штип опфатени со анкетата, по однос на поседување на потребните знаења и вештини за водење бизнис, се движат скоро како во метрополата, така изјавиле 45% од испитаните.

Одлика на нашиот образовен систем е слабо задоволување на барањата на пазарот на трудот и ограничена обука заснована врз квалификации и клучни вештини за вработување. Она што треба да се направи за да се подобри состојбата е дадено и во самиот *Акциски план за вработување на младите 2015*, според кој клучно е воспоставување системи за обезбедување квалитет на сите образовни нивоа, како и да се вклучат механизми за следење на учениците на пазарот на трудот или во дополнително образование, со цел да се мери релевантноста на резултатите од учењето (МТСП 2012).

Во последните години, побарувачката за терцијарно образование е зголемена со понудата на приватните и проширувањето на државните универзитетски програми. Од друга страна, пак, очигледна е големата загриженост во јавноста за брзото темпо на децентрализацијата на високото образование, како и за неговата релевантност во тековната економска средина (МТСП 2012). Според ГЕМ, најмногу потенцијални претприемачи има кај испитаниците со вишо образование и кај оние со високо образование, па потоа со средно и, на крајот, со ниско образование (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013).

Опкружување

Околината што овозможува и опкружувањето се пресудни дали единката сопствениот потенцијал и вештина за започнување бизнис ќе го преточи во реализација. Во спрега се наоѓаат можностите на единката, но и условите кои ги нуди средината, наспроти нужностите кои ги има во сопствената реализација.

За испитаниците во анкетата, спроведена во Штип, не е непознато дека некој нивни познатик започнал бизнис во последните 2 години. Напротив, повеќето од нив (65%) познаваат таков сограѓанин. И покрај тоа, генералниот став е дека во блиска иднина нема да постојат добри услови за започнување бизнис во Штип (само 17% изјавиле дека во следните 6 месеци ќе постојат добри услови за започнување бизнис во местото на живеење). На национално ниво, пак, повеќе од 30% од граѓаните гледаат добри можности за започнување бизнис во следните 6 месеци во РМ (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013). Според овој факт, може да се каже дека надвор од главниот град младите сè помалку гледаат услови за започнување бизнис во блиска иднина.

Исто така, овој став е близок до оној на група млади студенти опфатени со анкета во Скопје (BSC 2006:58), според која 39% од испитаниците креирањето на претприемачкото опкружување во РМ го оцениле со лошо, а само 2% го оцениле со добро. Оттука произлегува сличната слика за претприемачкото опкружување и на национално, но особено загрижувачки и на локално ниво.

И експертската јавност направи обид да го оцени претприемачкото опкружување во Македонија (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013), при што најслабо ги оцени областите: *финансии*,

отвореност на домашниот пазар и претприемачко образование. Најдобро оценети, пак, се физичката инфраструктура и социјалниот имиџ на претприемачот. Од страна на бизнис старт-ап центарот на Машинскиот факултет (BSC 2006:73) се издвоени: бавното судство, скапите кредити и заеми, неефикасните институции и незаинтересираноста на банките за финансирање на новоформирани претпријатија како важни сегменти кои (не)придонесуваат за развој на претприемачката околина.

Перцепции за претприемништвото

Скоро секој втор испитаник од анкетираниите (45%) смета дека поседува потребни знаења и вештини за започнување и водење бизнис. Така е и на национално ниво, па според овој параметар Македонија е лидер во регионот. Перцепциите кај младите може да се поделат во неколку сегменти, и тоа: страв од неуспех, посакуван избор на кариера, висок статус во општеството и медиумска покориеност.

Страв од неуспех.

Според испитаното мислење во Штип, стравот од неуспех кај 37% од анкетираниите би ги спречил од започнување бизнис, што соодветствува со растечкиот тренд во Македонија од 35% во 2008 година, на 39% во 2012 година и е најголем во однос на земјите од регионот (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013).

Посакуван избор на кариера.

За разлика од националниот просек каде високи 70% од испитаниците сметаат дека претприемништвото е посакуван и добар избор за кариера (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013:9), во Штип овој процент е многу понизок; за 41% од испитаниците е посакуван избор на кариера.

Висок статус во општеството.

Исто така, младите во Штип помалку се согласуваат дека лицата кои успешно започнале нов бизнис уживаат висок статус во општеството - 42% во однос на мислењето на граѓаните на републичко ниво, според кое 67% од испитаниците во Македонија (континуирано од 2010 година) сметаат дека успешните претприемачи во нивната околина уживаат висок статус (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013).

Медиумска покриеност.

Младите од Штип се поделени во мислењето за медиумската покриеност на темата претприемништво. Една третина од нив сметаат дека има доволно прилози во јавните медиуми, и со спротивен став се приближно исто толку.

На национално ниво, пак, два од три испитаници во 2012 година во Македонија сметаат дека медиумите често обезбедуваат информации за новите успешни претпријатија во земјата (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013).

Аспирации и подготвеност за претприемачка активност

Намери за започнување бизнис.

Во однос на националната застапеност од 1/3 од испитаниците кои имаат идеја за сопствен бизнис (BSC 2006:58), кај младите од Штип креативноста е изразито поголема и достигнува 62% од испитаниците. За разлика од испитаниците кои заради стравот од неуспех не би започнале бизнис, првата фаза во претприемачкиот процес ја создаваат оние испитаници кои имаат јасни намери да започнат бизнис. Бројот на овие лица во Штип е само 19% од испитаниците и е далеку помал од националниот процент, кој во последниве години се движи меѓу 28% и 31% (BSC 2006:58). Загрижува ставот на 76% од младите испитаници од Штип кои категорично изјавуваат дека не се обидуваат да започнат бизнис. Ваквото однесување е поткрепено и со *Студија за младите во РМ 2013*, во која е наведен податокот дека младите од источниот регион, заедно со североисточниот, се на дното како најнеодлучни за започнување на сопствен бизнис (ФЕС, ИСППИ 2013:86).

Ориентираност кон надворешен пазар.

Иако се застапени во помал процент, секој втор потенцијален претприемач во Штип има аспирации кон надворешниот пазар, за разлика од националниот просек каде секој четврти испитаник има такви аспирации (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013).

За младите во Штип како најпривлечни се секторите наведени подолу. Во овие сегменти е потребна посебна анализа на ниво на гранки која ќе биде надополнета и со мерки како да се валоризира интересот на младите луѓе за дејствување во овие сектори и нивно помагање во преземањето активности:

- Информативно-комуникациски технологии, 18%
- Трговија, 15%
- Услужни дејности, 15%
- Индустија, 9%
- Градежништво, 7%

Изненадуваат ставовите на младите во Штип по прашањето за нивни идни планови. За разлика од националниот просек (22%), дури 36% од младите во Штип размислуваат за заминување во странство. Таков е просекот и на младите граѓани кои бараат работа во приватниот сектор на локално и национално ниво (19% и 18%). Уште еднаш се потврдува дека многу помалку млади од Штип имаат намера за започнување сопствен бизнис - 19% во однос на националниот просек на граѓани кои ќе развиваат сопствена бизнис идеја - 28% (BSC, 2006).

Претприемачки мотивации

ГЕМ прави разлика помеѓу претприемништво мотивирано од можности и од нужност (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013). Во првата група препознава претприемачи кои сами се вовлекуваат во претприемништво и преземаат деловни потфати за да ги зграбат можностите кои им стојат на располагање. Тоа го прават заради потребата да бидат понезависни во нивната работа, да го задржат или да го зголемат нивото на приходи што го остваруваат. Втората група се *втурнати* во претприемачка активност бидејќи немаат друг начин да обезбедат егзистенција. Оттука, ова претприемништво се вели дека е мотивирано од нужност.

Во Македонија, 52% од претприемачите изјавиле дека се мотивирани од нужност (МРФП, ЦРНБ Машински факултет 2013). На штипско тло, 32% од потенцијалните претприемачи изјавиле дека се вклучуваат во бизнис бидејќи немаат подобри опции за работа.

Тоа е во согласност со општата економска и социјална состојба во Република Македонија, која посебно е деликатна во помалите градови. Во услови на висока невработеност и низок економски раст, започнувањето бизнис се наметнува како нужност. Тоа е една од малкуте алтернативи за заработка (за егзистенција) на луѓето знаејќи го податокот дека 1/3 од младите во Штип немаат сопствени приходи и уште толку имаат проблеми со обезбедување средства за тековните трошоци.

Дури и кај претприемништвото водено од можности, според резултатите од анкетата, структурата говори дека најголем мотив кај анкетираниите потенцијални претприемачи е *зголемувањето на приходите* - 56%. Потоа следи *поголема независност*, со 30% од испитаниците и само 2% за *одржување на приходите*.

Макроекономски политики

Приватниот сектор апсорбира околу 78% од сите работници во Македонија, каде МСП (мали и средни претпријатија) придонесуваат со околу 82% во целокупното вработување. Оттука произлегува огромното значење на градењето услови за развој и стимулација на младите претприемачи кои имаат потенцијал бргу да прераснуваат во МСП, кои, пак, се столбот на нашата економија (МТСП 2012).

Вработување и пазар на трудот

Пазарот на трудот е неповолен најмногу за младите лица. Во прилог, преку неколку бројки искористени од *Анализата на пазарот на трудот во источниот регион на Македонија, со фокус на жените од етничките малцинства*, се детерминираат факторите кои придонесуваат за оваа состојба (МРФП 2013):

Тенденции кај невработеноста: Стапката на невработеност на младите на возраст од 15, до 24 години, речиси е двојно поголема, отколку кај возрасните.

Неактивност. Неактивноста кај младите е во тренд на зголемување, се движи во интервалот од 64% во 2008 година, на 68% во 2011 година, повеќе кај младите жени, во споредба со младите мажи.

Плати и услови за работа. Просечниот бруто-месечен приход на младите на возраст од 15, до 24 години, е за 1,7 пати понизок, отколку кај возрасните.

Тенденции кај вработувањето. Порастот на вработеноста остана позитивен кај повозрасните работници, но не и кај младите.

Самовработувањето кај младите лица е за трипати пониско од стапката на самовработеност на вкупното работоспособно население.

Учеството на млади работници кај *привременото вработување* е високо, со над 1/3 од вкупниот број вработени млади лица. Алармантни се податоците дека, речиси, половина од вработените млади лица се во *неформалната економија*.

Несовпаѓање на понудата и побарувачката на работна сила според нивото на образование е најголема во Источниот регион. Работодавачите планираат само 2% од новите вработувања да бидат пополнети со лица кои имаат високо образование.

3. ОПШТЕСТВЕНИ ФАКТОРИ

Македонски општествени вредности

Најважни вредности за македонските граѓаните се: човековите права, мир и ненасилство и демократија. Себереализацијата е некаде на дното. Воглавно, Македонија и Европската Унија се со слични вредносни системи (МЦМС 2010).

Доверба во луѓето и институциите

Најголема доверба младите имаат во меѓународните институции (ЕУ и НАТО), потоа религиозните организации, па војската и полицијата (ФЕС, ИППИ 2013). Оттука произлегува нивната слаба оценка за демократскиот капацитет на РМ.

Генерално, граѓаните имаат скоро иста доверба и во државата и во приватниот сектор, која реално е ниска - околу 48%. Најниска е довербата во правосудството (41,5%), како и во Владата (42,5%) и во Собранието (41,9%). Довербата во локалните самоуправи во источниот регион е ниска, се движи околу 40% од граѓаните (МЦМС 2013:8).

И во *Истражувањето за политичката култура во Македонија*, најголемата доверба од граѓаните е дадена на армијата и полицијата, а најголема загрижаност предизвикува недовербата во судството - 56% (ФЕС 2011:17).

Политичка култура

Висок степен на политизација на општеството. Скоро половина од популацијата признава дека активно се вклучува во комуникацијата за политички прашања. Интересно е да се забележи поврзаноста на образовното ниво, со интересот за политика: интересот за политика опаѓа, со зголемувањето на образовното ниво (ФЕС 2011:10).

Генерална поддршка за одреден поредок/владеење. Најголем дел од испитаниците (42,4%) претпочитаат демократска пракса како начин за решавање на општествените прашања (ФЕС 2011).

Но, задоволството од демократскиот развој на РМ е релативно ниско кај младите, со просечна оценка од 2,74. Најнезадоволни се младите од источниот регион (ФЕС, ИСППИ 2013:86).

Политичка социјализација и вредности. Ставот на мнозинството од граѓаните во Македонија е дека државата треба да има силна социјална компонента и дека таа е одговорна за социјалната благосостојба. Интересно е што младите се најмалку застапени меѓу оние кои силно ја прифаќаат личната одговорност за успехот (ФЕС 2011).

Социјален капитал и асоцијативен капацитет. Многу е мала довербата меѓу луѓето, само 12% од граѓаните изјавиле дека може да им се верува на луѓето.

Социјален клиентелизам/патримонијализам. Разочарувачка е политичката култура на граѓани кои се под високо влијание на овој феномен. На прашањето: „во нашето општество е поважно кого знаеш, отколку што знаеш“, сосем се согласуваат или се согласуваат 85%.

Легалистичка култура/граѓански активизам. Резултатите од овој дел покажуваат дека луѓето ретко се вклучени во активности кои укажуваат на зголемени граѓански активности. Единствена активност во која поголем број на испитаници се вклучиле се јавните собири.

4. СПЕЦИФИКИ НА ШТИПСКИОТ РЕГИОН

Во источниот регион оперираат 4.919 активни деловни субјекти кои имаат помеѓу 1 и 9 вработени. Микро претпријатијата учествуваат со 84% во вкупниот број на активни деловни субјекти (МРФП 2013:18). Согласно податоците на Агенцијата за вработување на Република Македонија, според последната статистика, во Штип има вкупно 2.853 невработени лица, од кои 1.715 се мажи, а 1.138 се жени. Според образовната структура, најголем број невработени се без образование или со основно, па со средно образование, на крај се со високо образование. Според возрасната структура, најмногу невработени има во групата повозрасни лица над 55 години, додека кај младата популација најмногу невработени се лицата од 25, до 29 години, па лицата на возраст од 20, до 24 години. Во Штип не постои бизнис-инкубатор, некаков облик на старт-ап центар или центар за поддршка на нови бизниси. Во рамки на универзитетот „Гоце Делчев“ постои Центар за кариера и Алумни клуб.

III. МЕТОДОЛОГИЈА

Во истражувањето, под претприемништво го подразбираме и разгледуваме економскиот вид на претприемништво, кое според *Меѓународната организација на трудот* е опишано како дејност на приватниот сектор чија основна вредност од резултатите на делувањето на претпријатието е генерирање профит и богатство (ILO 2006:8).

Главната хипотеза на истражувањето е: *Отсуството на претприемачка мотивација кај младите е причина за високата невработеност*. Мотивацијата кај младите, според истиот извор, е директно зависна од стандардот, околината и личните преференци на единката (ILO 2006:11). Оттука произлегоа независните варијабли преку кои ги операционализиравме во прашалник: *животни услови (стандард), околина што овозможува и лични ставови и силни страни* за мерење на високата невработеност кај младите лица.

Во испитувањето на *животните услови (стандардот)* се утврдуваше врската на приходот на испитаниците во задоволување на нивните потреби, преку тоа колку образованието им помага во иницирање претприемачки активности и дали за тоа соодветно ги подготвува, па сè до очекувањето на испитаниците за започнување бизнис. Во испитувањето на *околината што овозможува*

е направено паралела меѓу индикаторите што произлегуваат од нужноста за претприемачка активност и индикаторите што се својствени за средината и можностите што ги нуди. Во овој сегмент беа сместени прашањата за перцепцијата на младите за претприемништвото како посакуван кариерен избор, за статусот на успешните претприемачи во општеството, и сл., понатаму прашања референтни за потенцијалните претприемачи кои ги анализираат нивните подготвителни активности и потребна помош во реализацијата на бизнис идеите. Во делот за *лични ставови и силни страни* се испитува личното мислење за подготвеноста и идеите за отпочнување бизнис, стравовите, идните планови, дејноста во која би се вклучиле, како и личните склоности на единката.

За потребите на истражувањето, во креирањето на прашалникот се искористени насоки од *интернационалниот прашалник на ГЕМ – Глобалниот мониторинг на претприемништвото*, меѓутоа конечната верзија на прашалникот е адаптирана согласно воочените варијабли и прашањата што произлегуваат токму од локалниот контекст.

Анкетата е спроведена на 120 млади граѓани од Штип и е дистрибуирана по електронски пат преку веб страницата на организацијата, мејлинг-листа на младински организации и младински клубови, преку социјалните електронски мрежи до други тела во кои членуваат млади лица или чиј делокруг на работа се младите од регионот (Совет на млади при ЕЛС, Центар за кариера при УГД). Во подготовката на електронскиот формат на анкетата и во обработката на податоците е користен слободниот Гугл сервис за обработка на документи (Google drive – Google docs Survey).

IV. НАОДИ ОД АНКЕТНОТО ИСТРАЖУВАЊЕ

1. Животни услови (стандард)

Главни индикатори кои беа вклучени во испитувањето на варијаблата *стандард* се однесуваат на приходите на испитаниците, учеството на образовниот систем во градењето и мотивирањето на идниот претприемач и очекувањата на испитаниците за започнување бизнис во блиска иднина. Наодите говорат дека:

- 1/3 од анкетираниите лица немаат приход, 20% од испитаниците изјавиле дека тешко се снаоѓаат и 11% изјавиле дека многу им е тешко да излезат на крај. Значи, 31% од сите испитаници имаат големи тешкотии со обезбедување приходи. Само 13% живеат удобно со приходите кои ги имаат, а 25% со приходите ги покриваат трошоците.
- Образованието помага во развојот на чувство за иницијатива и претприемачки дух само кај 40% од испитаниците, 1/3 од испитаниците се неутрални, додека кај 25% постои несогласување со оваа одредница.
- 43% од испитаниците се согласуваат дека образованието помага во разбирањето на улогата на претприемачите во општеството, додека 1/3 не се согласуваат.

- Дека образованието прави да ги интересира идејата да се стане претприемач, согласни се 30%, 37% не се согласуваат.
- Образованието на 36% од испитаниците им дава соодветни вештини за да водат бизнис, не се согласуваат 32%.
- На прашањето дали очекуваат да започнат бизнис вклучително и самовработување во следните 3 години, најмногу испитаници - 42%, изјавиле позитивно, категорично не очекуваат 37%, а дури 20% немаат одговор.
- Како главни причини за незапочнувањето бизнис или самовработување во следните 3 години, испитаниците ги издвоиле: недостаток за финансии за самовработување (28%), моменталната економска клима не е поволна за отпочнување на бизнис (24%) и тешкотии со бирократијата и административни тешкотии (21%).
- Само 3% од испитаниците во последните 12 месеци прекинале со бизнисот кој го поседувале или менаџирале.

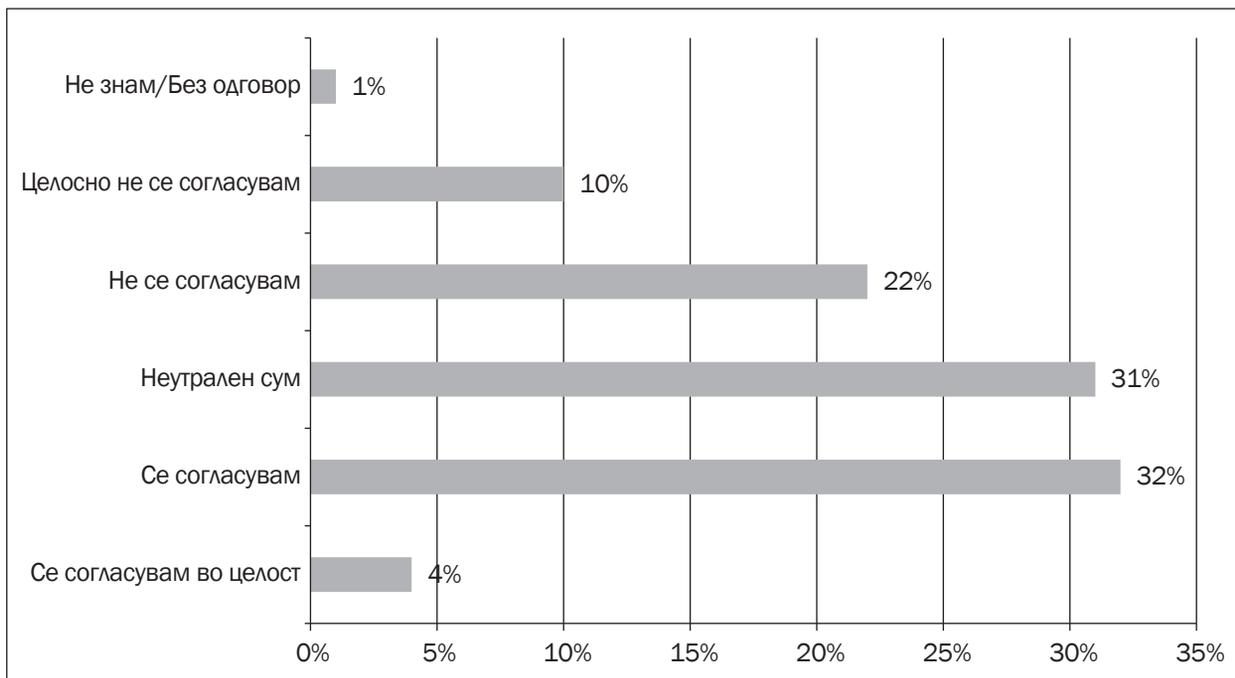
Животните услови и животниот стандард имаат огромно влијание врз градењето на претприемачката култура и расположение кај младите. Не може да се очекува претприемачки ориентираните млади луѓе кога 1/3 од нив немаат никакви приходи и уште 1/3 имаат проблем во обезбедување на било какви приходи. Во подобра позиција се само мал дел, од 13%, кои живеат пристојно со нивните приходи. Ниските, или немањето приходи, пак, од друга страна, ги тера младите да размислуваат како да ја подобрат сопствената состојба.

Табела 1: *Исход од изјавите за приходите на испитаниците*

Живеам удобно од сегашниот приход	13%
Приходот е соодветен да ги покријам сите трошоци	25%
Тешко се снаоѓам	20%
Многу ми е тешко да излезам на крај	11%
Немам сопствен приход	30%
Не знам/Без одговор	1%

Нашиот образовен систем е крут и слабо „продуцира“ идни претприемачи. Испитаниците се поделени околу придонесот на образованието, но скоро еднакво се застапени потврдните, негативните и неутралните ставови дека нашиот образовен систем помага во чувството за иницијатива, помага во разбирањето на улогата на претприемачите во општеството, но и дека им ги обезбедува соодветните знаења за водење бизнис. Не постојат силни индикатори кои наведуваат дека нашиот образовен систем работи за оспособување на идни претприемачи.

График 1. Перцепција за придонесот на образованието во обезбедување потребни вештини и знаења за водење бизнис

Релативно мал е бројот на млади луѓе кои очекуваат да станат претприемачи во следните 3 години, а причините за тоа лежат во недостатокот на финансии, лошата клима за започнување бизнис и бирократски пречки.

2. Околина што овозможува (нужности наспроти можности)

Во испитувањето на *околината што овозможува* се опфатени индикаторите кои произлегуваат од нужноста за претприемачка активност, од една страна, и индикаторите кои се својствени и можностите кои ги нуди средината, од друга страна. Поставени се прашањата за перцепцијата за претприемништвото како посакуван кариерен избор, за статусот на успешните претприемачи во општеството, прашања за потенцијалните претприемачи кои ги анализираат нивните подготвителни активности и за мислењето за потребна помош во реализацијата на конкретните бизнис-идеи. Наодите се следниве:

- Дека познаваат некој кој започнал бизнис во последните 2 години, изјавиле 65% од испитаниците.
- Само 17% изјавиле дека во следните 6 месеци ќе постојат добри услови за започнување бизнис во местото на живеење. Дека нема да има добри услови за истото, категорично изјавиле 49%.
- Скоро половина од испитаниците - 45%, сметаат дека започнувањето бизнис не е посакуван избор на кариера и нешто помалку, 41%, дека е посакуван избор.
- Мислењето на испитаниците дека лицата кои успешно започнале нов бизнис уживаат висок статус во општеството е поделено исто процентуално, на поддржувачи и опоненти (42% и 43%).
- Прилози во медиумите за успешни нови бизниси се чести за 37% од испитаниците, дека не се чести, незначително помалку - 35%.
- Ниски 19% од испитаниците изјавиле дека се обидуваат да започнат нов бизнис вклучувајќи и самовработување. Категорично не се обидуваат да започнат бизнис, 76%.

Табела 2. *Одговори на прашањето дали во следните 6 месеци ќе има добри можности за започнување бизнис во местото на живеење*

Да	17%
Не	49%
Не знам/Без одговор	34%

Кај евидентираните потенцијални претприемачи се забележува:

- Повеќето од испитаниците кои изјавиле дека се обидуваат да започнат бизнис сериозно пристапуваат со активности, како: барање локација, изработка на бизнис план, итн.
- Поголемиот дел од нив ќе бидат сопственици на дел од бизнисот, а скоро половина од нив ќе бидат сопственици на целиот бизнис.
- Мнозинството од нив имаат процена на тоа колку конкуренти имаат на пазарот.
- Мнозинството од нив планираат соработка со клиенти кои живеат надвор од Македонија.
- Од испитаниците кои се вклучуваат во основање и водење бизнис, 39% тоа го прават заради искористување одредена бизнис-шанса, а 32% од нив бидејќи немаат подобри опции за работа.
- Помошта од експерти е добредојдена за 79% од испитаниците, така полесно ќе ја реализираат бизнис-идејата.
- Во некакви активности за започнување бизнис, претходно биле вклучени половина од нив.

- Дека во заедницата се потребни бизнис-ангели, 29% старт-ап центри и 14% инкубатори, сметаат 32% од анкетираниите.

Иако мнозинството испитаници познаваат неког кој започнал бизнис во последните 2 години, во следните 6 месеци немаат намера да започнат бизнис бидејќи за тоа нема да има соодветни услови.

Испитаниците се поделени околу тврдењето дека лицата кои започнале успешен бизнис уживаат висок статус во општеството. Отсуството на вакво признание упатува на генерална расположеност меѓу младите дека успешен претприемач повеќе не е социјална вредност, и бидејќи не носи самоактуелизација, во крајна линија ја намалува мотивацијата за водење бизнис. Во пирамидата на Маслоу, самоактуелизацијата е со највисока вредност во хиерархијата на човековите потреби; произлегува веројатноста дека во оваа хиерархија, младите, во средина како што е Штип, се склони да ги задоволуваат своите базични потреби, некаде на дното на пирамидата.

Кај младите од Штип, исто така, не преовладува мислењето дека започнувањето бизнис е посакуваниот избор за кариера. Половина од испитаниците се категорични дека во следните 6 месеци нема да има добри услови за започнување бизнис. „Рекламирањето“ на успешни нови бизниси во медиумите не е на завидно ниво.

Потенцијалните претприемачи кои се подготвени да воспостават бизнис, преземаат конкретни активности, а олеснување во процесот би внела поддршката од експерти или финансиски куќи.

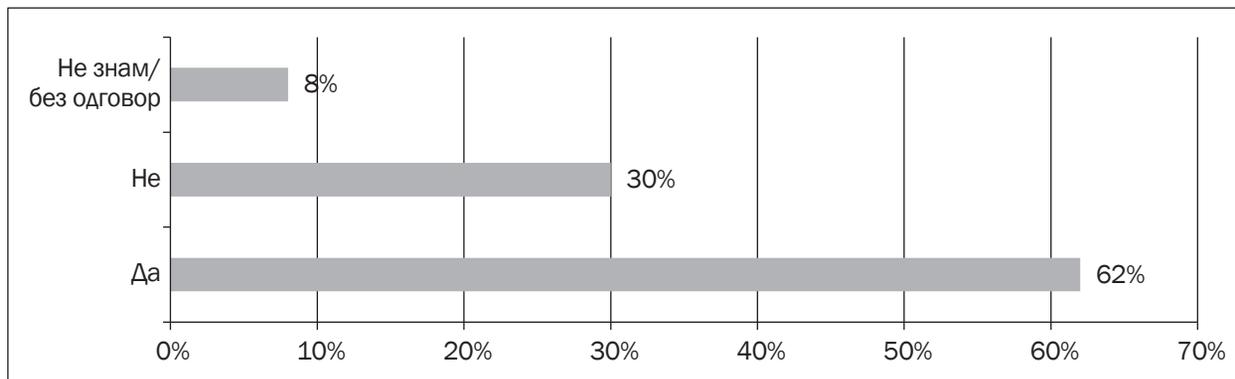
3. Лични ставови, личен интерес и лични силни страни

Во овој дел е испитувано: личното мислење за подготвеноста и идеи за започнување бизнис, како и стравовите со кои се соочуваат испитаниците, нивните идни планови, дејноста во која би се вклучиле. Содржи прашања кои ги оценуваат личните способности и силните страни, подготвеноста за ризик и натпреварување. Наодите велат дека:

- Мнозинството од испитаниците (45%) изјавиле дека ги имаат потребните знаења и вештини за водење бизнис.
- За половина од испитаниците стравот од неуспех не е пречка за започнување бизнис, иако кај добар дел (37%) има влијание.
- Пресуден мотив за искористување на шансата за бизнис е зголемувањето на личните доходи (56%), па потоа е поголема независноста (30%).
- Биле сопственици, менаџери или имале некаков дел од бизнис, 19% од испитаниците.
- Најзначајна причина за откажување од бизнисот биле проблемите со обезбедување финансиски средства или бизнисот не бил профитабилен.

- Повеќе од половина од испитаниците (52%), преферираат сигурна работа.
- Во однос на идните планови, убедливо најмногу испитаници планираат заминување во странство - 36%, а со по 19% се испитаниците кои бараат работа во приватниот сектор и кои ќе развиваат сопствен бизнис.
- Мнозинството испитаници изјавиле дека имаат идеја за нов бизнис (62%).
- Најмногу преовладува мислењето дека претприемачите создаваат нови производи и услуги кои им користат на сите и дека претприемачите се креатори на работни места.
- Мнозинството испитаници е согласно дека, генерално, преземаат ризици (53%).
- Високи 73% од анкетираниите млади себеси се сметаат за инвентивни личности кои имаат идеи.
- Најголем број од испитаниците се оптимисти за својата иднина (67%).
- Повеќето сакаат ситуации во кои се натпреваруваат со други (70%).
- Анкетираниите изјавиле дека најмногу сакаат да работат во областа на информатичко-комуникациски технологии, трговија, услужни дејности и индустрија.
- Ризиците од кои се плашат најмногу се: „несигурноста на приходот“, со 40%, „можноста да банкротирам“, 31%, и „можноста да страдам од сопствениот неуспех“, 29%.

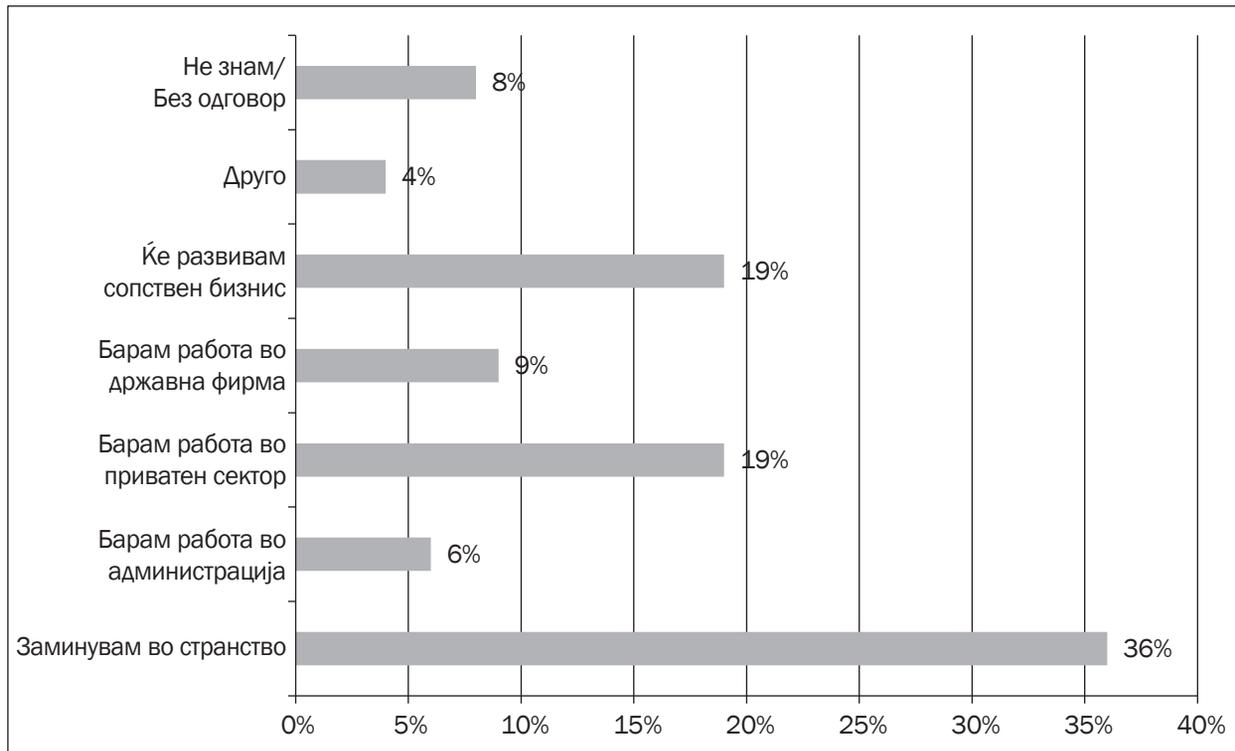
График 2. *Расположливост со идеи за нов бизнис меѓу испитаниците*

Младите во Штип се сметаат себеси за инвентивни личности, сакаат да се натпреваруваат и преземаат ризици, но преферираат сигурна работа. Стравот од неуспех им влијае за започнување бизнис, иако тоа не е главната пречка. Имаат идеја и поседуваат знаења и вештини за започнување бизнис, а во него би се впуштиле првенствено заради зголемување на личните доходи. И покрај тоа, најголем број од младите размислува за заминување во странство. Она што ги плаши е несигурноста на приходот и можноста од банкрот по започнување на бизнисот.

Секој петти испитаник има искуство во водење на некаков бизнис. Најголем проблем во откажаните бизниси биле финансиските средства.

График 3. Искизи за идните планови на испитаниците

Испитаниците во овој дел од анкетата дадоа свои оригинални толкувања на претприемачкиот процес, вредни да се пренесат во изворна форма. Според нив, претприемништвото претставува:

- Изострено чувство и вештина за организирани економски активности;
- Преземање иновации, финансии и бизнис-идеи, со цел поекономично да се произведат економски добра;
- Иницијатива за започнување и водење бизнис, притоа преземајќи одреден ризик;
- Шанса за храбри луѓе. Единствено решение за луѓе кои сакаат да се реализираат целосно во работата/општествената дејност која посакуваат да ја вршат. Целосна реализација на талентите и способностите на една личност;

- Можност за самостојност, развој на професионален и приватен план. Единствена добра опција за работа во Македонија, ако може така да се каже;
- Вложување на сопствените ресурси во идеја за деловен потфат;
- Способност за развивање и работење на одредено бизнис-поле, кое во своите рамки вклучува или регрутира соработки и услуги со трети фирми, лица или и двете заедно.

Претприемачот го препознаваат како:

- Личност која почнува нови работи и поседува исклучителни карактеристики и секој којшто сака да работи сам може да се именува како претприемач;
- Претприемачот гледа извор на профит, каде што другите не забележуваат, иновативен е, храбар...

V. ЗАКЛУЧОК

Недоволната мотивација за преземање претприемачки активности е меѓу најголемите причини за високата невработеност кај младите лица. Животните услови, опкружувањето и личните преференци ја детерминираат мотивацијата: дали младиот граѓанин ќе го развие чувството за претприемач и колку ќе се охрабри да го искуси.

Исклучително нискиот стандард на младите лица и лошите животни услови предизвикува бројот на лицата кои очекуваат да станат претприемачи во наредните 3 години да е минимален. Дури и оние што се подготвени да ризикуваат, најчесто го прават тоа заради подобрување на својата економска ситуација. Како дел од нашата реалност и животен стандард е и „претприемачката рудиментираност“ на образовниот систем, кој не произведува идни претприемачи, за разлика од системот на ЕУ каде постојат силни заложби во целосното интегрирање на претприемачкото образование во сите фази на развојот на личноста.

Околината која (не)овозможува со спецификите на локалниот контекст го предизвикува ставот на мнозинството на младите дека во блиска иднина нема да постојат добри услови за започнување бизнис во Штип. Причинителите се содржат во недостатокот на финансии, лоша клима за започнување бизнис и бирократски пречки. Надвор од главниот град, младите сè помалку гледаат услови за започнување бизнис. Ако се земе предвид дека за поголемиот дел од оние кои би започнале бизнис тоа го прават бидејќи немаат подобра опција, произлегува релацијата дека егзистенцијално се насочени кон дејствување во главниот град на државата.

Како фактори кои ја засилуваат спрегата нужности-можности, се појавуваат општествените: ниска доверба во институциите, високиот степен на политизација на општеството, појави на политичка социјализација и патримонијализам, како и ниска легалистичка култура и граѓански активизам.

Младите во Штип себеси се перцепираат како инвентивни личности кои имаат идеи за бизнис, ги поседуваат потребните вештини за водење бизнис, сакаат да се натпреваруваат и, генерално, преземаат ризици, но сепак, преферираат сигурна работа. Сепак, успешен претприемач повеќе не е социјална вредност за младите во Штип. И, започнувањето бизнис не е високо посакуван избор за кариера. Нивните стравови се кријат во несигурноста на приходите и можноста од банкрот по евентуален почеток на бизнис, а стравот од неуспех е присутен, но не е клучниот кој влијае врз одлучноста за бизнис-ангажирање. Најмногу од сè загрижуваат идните планови на младите испитаници во Штип, од кои високи 36% размислуваат за заминување во странство, а само секој петти размислува за започнување сопствен бизнис.

VI. КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Business Start-up Centre (2006) Demand Analysis, Skopje

ILO (2006) Stimulating Youth Entrepreneurship: Barriers and incentives to enterprise start-ups by young people, Geneva, Switzerland

Агенција за поддршка на претприемништвото во Република Македонија, Образование и вештини за претприемништво

МРФП (2013) Анализа на пазарот на трудот во источниот регион на Македонија, со фокус на жените од етничките малцинства, Скопје

МРФП и ЦРНБ Машински факултет (2013), Претприемништвото во Македонија. Трето истражување, Скопје, МРФП

МТСП (2012), Акциски план за вработување на младите 2015 година, Скопје

МЦМС (2010), Македонски општествени вредности

МЦМС (2013), Доверба во луѓето и институциите, Скопје

ФЕС (2011), Политичката култура во Македонија. Извештај за националното теренско истражување

ФЕС (2013), Студија за младите во Република Македонија 2013

ПОПУЛИСТИЧКА (ДЕ)МИСТИФИКАЦИЈА: ПЕРЦЕПЦИИТЕ КОН ПОПУЛИЗМОТ ВО ЈАВНИОТ ДИСКУРС НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Весна Поповска

Алумни на политичка академија

Зошто ни е потребна популистичка демистификација?

Терминот „популизам“ употребен во македонскиот општествен контекст, драстично се разликува од теоретско-академската рамка во која е воспоставен, што придонесува потешко да биде препознаен и придонесува за општествено-политичка конфузност. Токму тоа е носечката хипотеза на истражувањето. Дополнително, истражувањето има за цел да покаже дали популизмот, иако е сеприсутен, е и сеприфатен. Втората хипотеза го поврзува интензивирањето на популизмот како поим и појава со разочарувачкиот завршеток на НАТО самитот во Букурешт во 2008.

Идејата на истражувањето е да воспостави еден краток преглед кој ќе ги судри теоретскиот концепт и македонската реалност. Идејата е да се добие слика за перципирањето на популизмот во Македонија, и за тоа колку таа слика се поклопува со академската и теоретска рамка. Теоретското истражување ќе се спроведе со истражување на релевантна литература и спроведување на интервјуа. Перцепциите за популизмот во македонското општество ќе ги креираме и анализираме преку:

- Анализа на наслови на вести во најпопуларните македонски медиуми, како фактор кој сериозно влијае врз јавното мислење. Фокусот ќе биде ставен на согледување на интензитетот пред, и по НАТО самитот во Букурешт.
- Анкетен прашалник, чија целна група се лица на возраст од 21-33 години, со високо образование, од кои токму заради нивното образование и општествен ангажман се очекува да имаат повисока свест и разбирање кон општествено-политичките случувања, спроведен преку онлајн платформа.
- Анкетен прашалник/интервју со новинари и колумнисти кои, исто така, се фактор плус кон креирањето на јавното мислење.

Целта на истражувањето е да се појасни терминот кој е преупотребуван во локалниот контекст, да се разграничи и да биде препознаен, за да може да се утврди неговото влијание врз останатите процеси и да се лоцираат општествените слабости од кои извира, како и да се дадат некакви, барем начелни, одговори.

ТЕОРЕТСКА РАМКА

Ако тргнеме од јазичната анализа, терминот популизам има корен од латинскиот збор „populus“, што би било пандан на денешниот термин за народ¹. Што се подразбира под „народ“, пак, останува прашање на толкување. Повеќето лексикони, под популизам разбираат политичка филозофија која го поддржува правото и гласот на народот, односно народната волја.

Холандскиот политиколог, Cas Mudde, во своето дело: *The Populist Zeitgeist*² дава две интерпретации за популизмот, во обид „да го дефинира она што не може да се дефинира“. За првата, се повикува на Harald Beggsdorf, кој вели дека популизмот има за цел да ги реши Гордиевите јазли на современите проблеми со еден удар на мечот, поврзувајќи ја со обидот да се погодат луѓето преку емоциите. Втората дефиниција, или второто значење, го поврзува со обидот за протуркување на опортунистички политики за краткорочно купување на поддршката на гласачите. Самиот го дефинира популизмот како идеологија на подвоено општество, односно општество на народот наспроти елитите, и потребата за остварување на народната волја. Тој го нотира сеприсуството на популизмот во западните демократии и посочува дека иако е предоминантно врзан за екстремните десничарски партии, популизмот се јавува и кај левите партии, особено маргиналните и со екстремно лева идеологија. Во САД, пак, предоминантно е врзан за демократите, иако и републиканците не заостануваат многу, и се смета за клучен за победа на претседателските кандидати. Причините за моменталниот популистички *Zeitgeist* ги бара во три фактори: како прво, елитите се покорумпирали од порано. Како второ, јазот помеѓу „народот“ и „елитите“ е поголем од порано, а како трето, живееме во време кога перцепцијата станува поважна од фактите.

1 <http://latindictionary.wikidot.com/noun:populus>

2 Cas Mudde. „The Populist Zeitgeist“ *Government & Opposition* 39.3 (2004): 541-563.

Голем број теоретичари не се согласуваат дека популизмот може да биде идеологија сама по себе и сметаат дека се работи за алатка или метод за политичка акцелерација.

Во секој случај, популизмот се поврзува со институционален сет, па дури и со технократија - Тагарт перцепира дека во технократиите задача на институциите е да изнајдат начин за канализирање на народната волја. Според него, срцето на популизмот е во морализирањето, односно концептот за морално чистиот „народ“.

Anthony Painter³ на порастот на популизмот на радикалната десница гледа како на сигнал кој се случува кога конвенционалната политика ќе се соочи со стрес кој произлегува од прашањето на нејзиниот легитимитет, односно (не)можноста да одговори на политичките барања и желби на граѓаните.

Од теоретското истражување може да се заклучи дека дефинирањето на популизмот е поприлично флуидно.

Професорот Фрчкоски во неодамнешната своја публикација⁴ зборува за опасноста од авторитарниот популизам кој надвиснува над земјите од Западниот Балкан, опишувајќи го како појава „на работ на демократијата“ која се заканува да ги уништи кривките демократии. Како предуслов за вриење на ваквата категорија, тој ги припишува следните карактеристики:

- Нелиберални општества
- Неодговорни политички елити
- Континуирана економска криза
- Цинизам на владејачките елити кон либералните вредности
- Подвојување на локалниот граѓански сектор
- Опседнатост со медиумите

Авторитарниот популизам го карактеризираат: недемократскиот процедурализам (хиперпродукција на законски решенија без покривање на клучните области, најчесто поддржан со европски пари), создавањето на двојна реалност, опседнатоста со медиумите, неверување во избори (односно користење на истите само за потврдување на својата моќ) и претворање на системот во мајоритизам (доминација на мнозинството, на народот наспроти елитата), популистички лидер кој е „пастир“ или „месија“, конструирање на „народ“ и создавање на фобија за надворешни и ватрешни непријатели, и на крајот, создавање на свои луѓе, односно свој народ, преку митот за хероизмот и виктимизацијата.

3 Извештај на Policy Network, насловен како: „Democratic Stress, the Populist Signal and Extremist Threat“, достапен на <http://www.policy-network.net/publications/4357/Democratic-stress-the-populist-signal-and-extremist-threat>

4 Текстот е објавен во Iustinianus Primus Law Review, иако претставува ревидирана верзија на обраќањето на професорот на конференцијата, насловена како: „Социјалниот импакт на европската криза врз Западниот Балкан“ и е достапен на следниот линк: <http://www.law-review.mk/pdf/09/Ljubomir%20Danailov%20Frckoski.pdf>

Заклучокот кој успеа да го извлече авторката по макотрпна работа и многу време поминато со теоретскиот концепт на популизмот, е дека се работи за политички *modus operandi*, посветен исклучително на краткорочно „купување“ на гласови од страна на политичките партии, во отсуство на целесообразни и ефективни јавни политики, или, можеби, покрај нив, како полесно, поблиско и поефективно средство за брзо мобилизирање на политичка поддршка. Кај популизмот нема идеолошка доследност. Популизмот како концепт е единствено доследен на себеси. Се манифестира на различни начини, но целта и намената се повеќе или помалку слични.

МАКЕДОНСКИОТ КОНТЕКСТ ДОЛОВЕН НИЗ НЕКОЛКУ УДАРНИ НАСЛОВИ ВО МЕДИУМИТЕ

- „Пивофестот како популистичка политичка реалност“ - како дел од новинарските лекции на професорот и новинар Сашо Ордановски⁵. Од истата едиција авторката би го издвоила и насловот: „Парите се отепувачка за политиката уредувачка“.⁶
- „ВМРО-ДПМНЕ: СДСМ со популизам сака да ги привлече учениците и родителите“⁷ - реакција на владејачката партија кон барањето на СДСМ за укинување на екстерното тестирање.
- „Враќање на националниот популизам“ - Колумна на комуникологот Петар Арсовски, објавена во „Утрински весник“, во април 2014⁸.
- „Популизмот како идеологија и случајот Македонија“ - Колумна на професорот Љубомир Д. Фрчкоски, објавена во септември 2014⁹.
- „Натпревар во популизам и побожност“ - анализа на „Дојче Веле“ за предизборната кампања во Турција¹⁰.
- „Тупаницата на левиот популизам“¹¹ - колумна на Владимир Милчин, директор на Фондацијата Отворено Општество Македонија, објавена во октомври 2013, како одговор на новинарски напад. Заклучокот е дека Македонија е мала за два популизма.
- „Македонија мора да покаже дека е заситена од популизмот“¹² - наслов на колумна објавена непосредно пред Локалните избори 2013.

---

5 <http://okno.mk/node/38048>

6 <http://a1on.mk/wordpress/archives/388884>

7 <http://a1on.mk/wordpress/archives/342993>

8 <http://www.utrinski.mk/?ItemID=F53354AAB0D7F54F9992DCC4A2453410>

9 <http://libertas.mk//популизмот-како-идеологија-и-случајо/>

10 <http://www.dw.de/натпревар-во-популизам-и-побожност/a-17825651>

11 <http://libertas.mk//тупаницата-на-левиот-популизам/>

12 <http://www.plusinfo.mk/mislenje/806/Makedonija-mora-da-pokazhe-deka-e-zasitena-od-populizmot>

- „Популизмот ги релативизира протестите“¹³ - анализа за феноменологијата на контрапротестите.
- „Владина мерка - популизам без мерка“¹⁴ - постер изготвен од граѓанскиот сектор со цел да ги илустрира непродуктивните трошења на власта непосредно пред локалните избори.
- „Буџет за убивање на економијата и скап популизам“¹⁵ - анализа од април 2012 за ребалансот на Буџетот.
- „Црвенковски: Популизмот на Владата, опасен за државата“ - Наслов на текст во „Нова Македонија“ од 15.7.2008 (тогашниот претседател на државата, Бранко Црвенковски, посочува на постоење државен популизам и истиот го третира како сериозен проблем за кој треба јавно да почне да се говори).
- „Лажен популизам на власта во здравството“ - наслов во „Утрински весник“ од 29.9.2007.

За професорот Марјановиќ, во интервју дадено за „Граѓански“, граѓанскиот концепт е суспендиран од тврда партиска власт, благодареејќи на популизмот¹⁶.

Од ова може да се заклучи дека барем на прв поглед контекстот во кој се употребува популизмот е преобладавајќи негативен. Како популистички мерки се посочени, пред сè, владините мерки кои имаат за цел краткорочни ефекти и се со цел мобилизирање на поддршка кај одредени категории граѓани. Како примери се наведуваат: превработеност во јавната администрација, субвенции, мерки за легализирање на дивогоградби, откуп на долгови, вработување преку лотарија, и слично. За жал, власта не е единствената политичка опција која е „обвинета“ за популизам. Опозицијата, исто така, би морала да поработи повеќе на себе.

РЕЗУЛТАТИ ОД СПРОВЕДЕНИ ИНТЕРВЈУА

Интервју со Иван Стефановски, докторанд по уставно право

1. Како го дефинирате терминот популизам од академски аспект?

Популизмот, според мене, претставува група на политики/мерки кои се носат од страна на власта, а се насочени единствено кон привидно задоволување на потребите на одредени поголеми општествени групи, без, притоа, да бидат земени предвид евентуалните штетни последици (најчесто политички и економски) за државата и општеството.

¹³ <http://www.dw.de/популизмот-ги-релативизира-протестите/a-16290193>

¹⁴ <http://www.soros.org.mk/mk/Home/NewsAndActivity?newsID=507&catID=7>

¹⁵ http://www.kapital.mk/mk/dneven_vesnik/83324/budzhet_za_ubivanje_na_ekonomijata_i_za_skap_populizam.aspx?ild=2710

¹⁶ <http://gmarjanovic.blogspot.com/>

2. Како го дефинирате истиот термин во македонскиот јавен контекст, со оглед на фактот дека на јавноста сте и познат како колумнист и сте имале можност да влијаете врз јавниот дискурс?

Од 2006 година наваму, односно од доаѓањето на власт на актуелната политичка гарнитура, на Македонија ѝ се случува континуирано нагризување на политичкото, економското и идентитетското ткиво. Главната алатка во овие процеси претставува токму популизмот... Економскиот популизам најмногу се забележува преку преполнувањето на државната и јавната администрација, најчесто со политички вработувања, но и номиналните зголемувања на платите на административците и пензиите. Иако примањата номинално се зголемуваат, животниот стандард на граѓаните, од година, во година е сè понизок и понизок. Тука, се разбира, се и сите оние проекти за мека корупција на одредени целни групи, а најмногу на пензионерите. Бесплатниот превоз со автобус, можноста на сметка на државата да се оди на бања, отпишувањето на долговите, и слични мерки, се само очајнички обиди за купување на социјалниот мир. За образовниот и медиумскиот популизам воопшто не би говорел, бидејќи тоа се многу комплексни теми.

3. Дали во Вашата досегашна работа сте го анализирале поконкретно популизмот?

За жал, до сега професионално не сум се занимавал со анализа на популизмот.

4. Дали сте му дале контекстуално значење на поимот во некоја од вашите колумни или научни трудови?

Колку што се сеќавам, не.

Бобан Карапејовски, докторанд по македонски јазик и лингвистика

1. Како би го објасниле коренот и значењето на зборот популизам, генезата?

Веројатно корените на зборот „популизам“ треба да се бараат во народот, односно да се бара тесната врска на значењето со насоченоста кон луѓето, воопшто. Таквата спрега, по својата дефиниција, треба да одразува извесна позитивна конотација и нишка: ако е насочено кон народот, тогаш е и поддржано и охрабрено од неговата страна, па логичката импликација е дека е за негово добро, односно во негова полза.

2. А, општествениот контекст?

Општествениот контекст ни покажува дека терминот добива пејоративно значење. Имено, насоченоста за/кон (доброто на) народот се претвора во искористување на извесни инструменти само да се добие нивната моментална наклонетост, не водејќи сметка навистина за нивната добродетел. *In ultima linea*, популизмот, се чини, мошне рано ја доживува својата метаморфоза од „работа за народот“ во „работа ВРЗ народот“ (за да се добијат политички поени).

Практичен пример се мерките што ги спроведуваат некои влади, а со кои се купува социјален мир или им да се дава нешто на некои категории луѓе, наместо да се реши причинителот

на она што ги довело во таква позиција. Или, уште попластично: популизмот е аналгетик, кој ја ублажува болката, но не го лекува причинителот на таквата состојба; а, на организмот му е по добро во моментот, па како леб насушен го благословува и го воспева давателот на седативите.

3. Дали јазичниот контекст кореспондира на општествениот контекст?

И да, и не. Зборот го добива своето значење по конвенција (како што мошне мудро, надвор од лингвистиката, нè беше научила „Алиса во земјата на чудата“). Општествениот контекст создава извесен поим, кој потоа се именува. Значи, она што го претполагаме и што го бараме - народот во коренот на популизмот - може да биде позитивно или негативно конотиран врз основа на поведението на заговорниците на таа доктрина. Неминовна е негативната контекстуализација, со оглед на она што го посочивме како општествен контекст во кој се „популаризира популизмот“.

4. Како е воспримен терминот во македонската јавност?

Македонската демократија и плуралната политичка мисла е мошне млада, па јавноста не е секогаш способна да навлезе во нијансите на термините и на поимите. Созревањето на политичкиот амбиент ја наметнува перцепцијата за популизмот како реторичка и пи-ар стратегија, а не како реално дејствување за долгорочно добро. Тоа е за оние што го знаат или се занимаваат со терминологијата и со теоријата на политичкиот хабитус и/или суштина. Оние другите се жртви на популистичкото силување на гласачите. Всушност, парадоксално, но вистинито: популизмот како цел ги има гласачите, а не граѓаните/луѓето/народот.

5. Постои ли „лев“ и „десен“ популизам?

Нема „лев“ и „десен“ популизам за да може да се набројат разлики меѓу едниот и другиот. Популизмот е де(з)идеологизирање на поведението на власта. Го врзувам со власта, зашто опозицијата, речиси, е немојна за да биде популистичка (во политички контекст на балканските демократии, каде што ресурсите на државата се преплетуваат со ресурсите на владејачката номенклатура). Во моментот кога ќе стане популистичка, таа политичка партија/власт станува идеолошки безлична, зашто е склони да кокетира со сето она што актуелниот политички миг диктира како барање на +1 во општеството. Краткорочната политичка добивка е сигурен вовед кон терминална болест на државата, која во крајната инстанција резултира со клиничка смрт на општеството.

Интервју со Катерина Цаневска Арсовска, долгогодишен новинар

1. Како би го објасниле популизмот во македонскиот општествен контекст?

Во Македонија популизмот е билка која има плодна почва и добро вирее. Наместо вистински вредности и вистина, со добро спакуван популизам се лаже народот, кој сака, во оваа сиромаштија, диктатура, безидејност и безизлезност, да верува во нешто. Владејачката гарнитура ова го има доведено до совршенство. Голиот популизам е опиум за гладниот и исплашен народ. Изборниот период е период кога политичарите глумат блискост со народот, проблемите на народот се и нивни, нудат и невозможни и неостварливи решенија, и сето тоа спакувано во розов целофан

со панделки. И толку. Ден по изборите, забораваат на народот, на него ќе се сетат на наредните избори. За жал, на ова не е имуна ниту опозицијата која е само лоша копија на власта на полето на популизмот. Со еден збор, наместо глас на народот, нашите политичари, нивниот глас, вешто манипулирајќи со нив, го користат за свои цели.

2. Дали директно сте го „третирале“ популизмот?

Да, во секој текст и колумна. Со примери и укажувања. Популизмот на нашите лидери, можеби, наликува на личности кои оставија крајно негативен белег во светската историја, но е многу пософистициран, бидејќи на располагање им стојат многу поразвиени и пософистицирани методи. Власта ги има окупирано сите медиуми и му ја сервира на народот својата вистина. И, затоа сè е во служба на вождот. Тој е најдобар, најпааметен, најголем патриот, најдобар економист. Сè што говори, секој негов настап, па дури и неформалната облека, се добро обмислени. Настапите во одбрана на името се добро смислени популистички методи. Па, дури и одбраната на идентитетот кој никој не го доведува во прашање. Несоодветните маички се добро популистички одбрани за да се покаже дека лидерот се облекува како народот и е близок до него. И, свртувајќи го вниманието на јавноста на маичките, народот треба да заборава на тешката живеачка и тонењето во сè поголема бездна и безизлез. На политичарите нема да им треба популизмот, доколку ни понудат иднина. И, ова важи и за власта, и за опозицијата, и за македонските и за лидерите на албанските или партиите на другите националности.

Интервју со Џељо Хоџиќ, колумнист

1. Како го дефинирате истиот термин во македонскиот јавен контекст, со оглед на фактот дека на јавноста сте ѝ познат како колумнист и сте имале можност да влијаете врз јавниот дискурс?

Претставува реторички стил развиен од страна на политичарите и политичките партии со кој сакаат да им се додворат на гласачите преку привидна, несуштинска наклонетост кон нивните сфаќања, чувства и потреби. Најчесто преку еднократни мерки и лажни ветувања за мерки кои не се реално одржливи на подолг рок.

2. Дали до сега сте го третирале популизмот во некоја ваша колумна или проект?

Не.

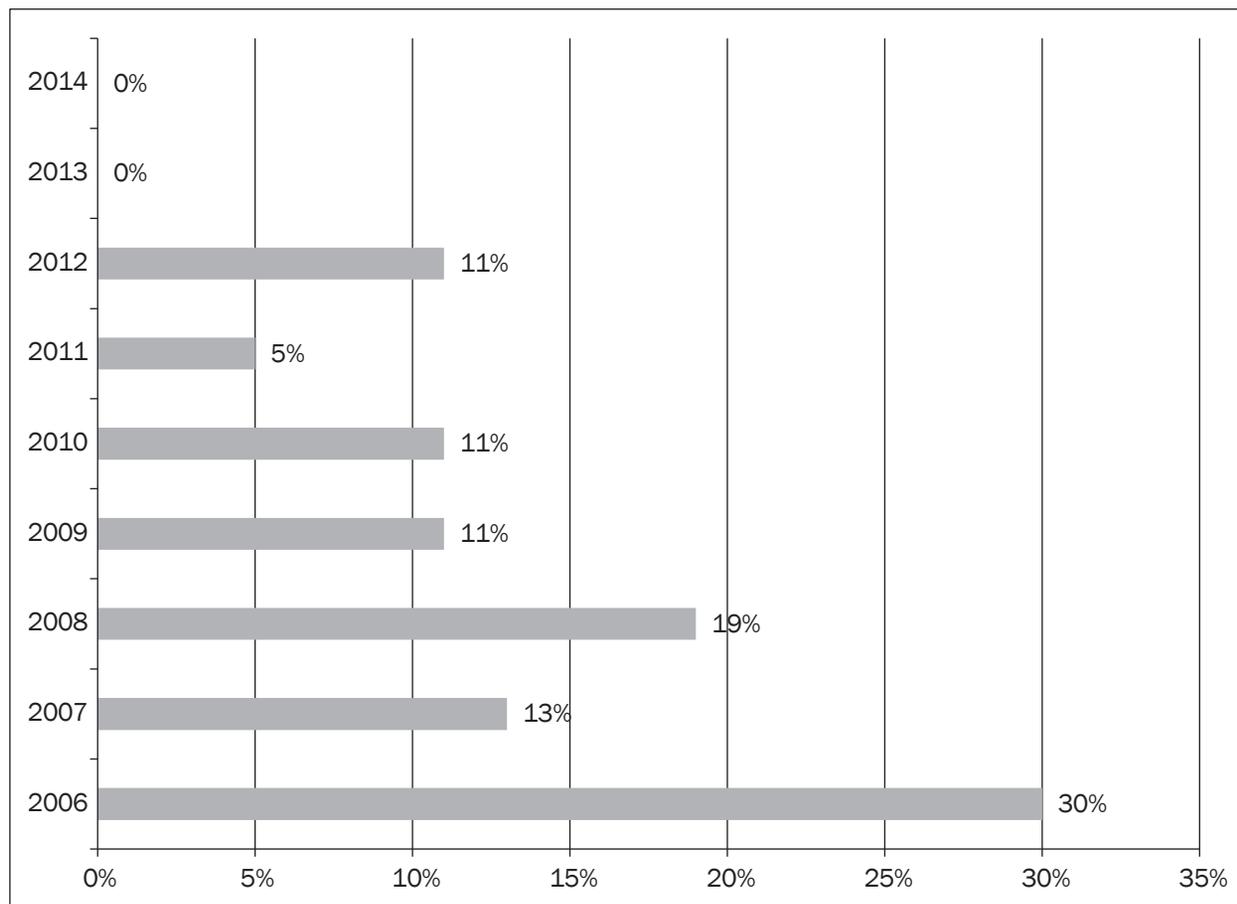
АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК

Прашалникот имаше за цел да ги провери почетните хипотези кои ги воспостави авторката, како и барање за brainstorming на испитаниците. Прашалникот беше поставен во on line формат и дисеминиран, пред сè, во алумни групи и младински мрежи. Целна група на истражувањето беа млади од 21 до 33 години.

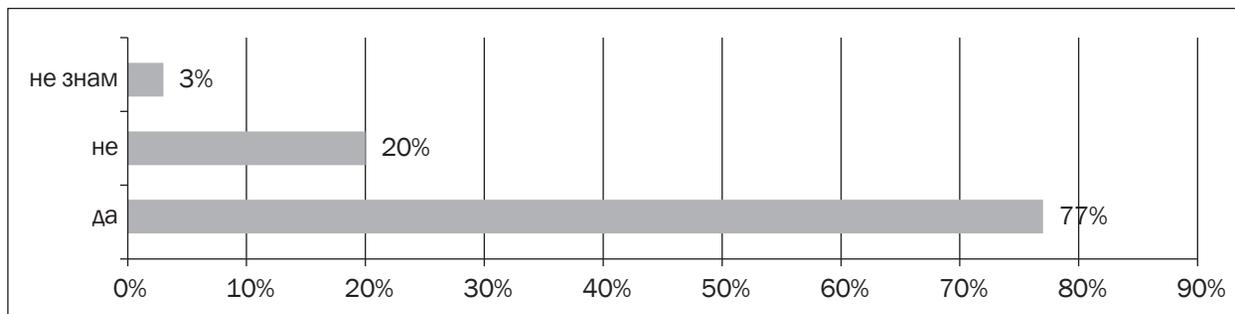
Покрај генералиите за пол и возраст, за да се запази структурата на истражувањето, на интернет страница за креирање на анкетни прашалници беше поставен прашалникот кој е приложен во Анекс 1. Резултатите од спроведениот анкетен прашалник следуваат во двете тематски целини кои следуваат.

1. Временска и идеолошка алокација на популизмот во македонскиот јавен дискурс

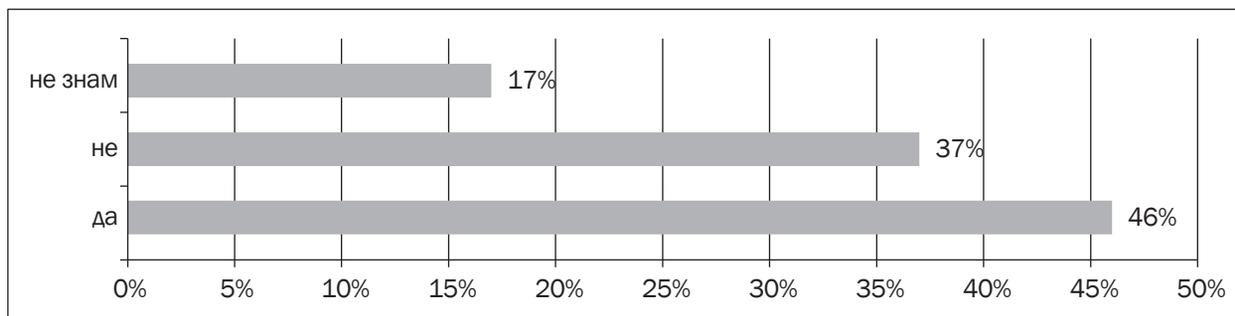
График 1. Од кога е актуелен терминот во македонскиот јазик?

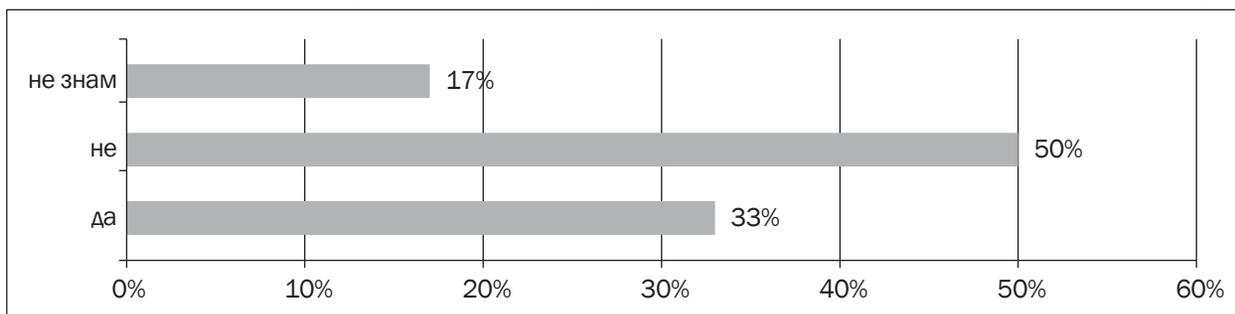
График 2. Дали на популизмот би му дале преодминантна политичка конотација?

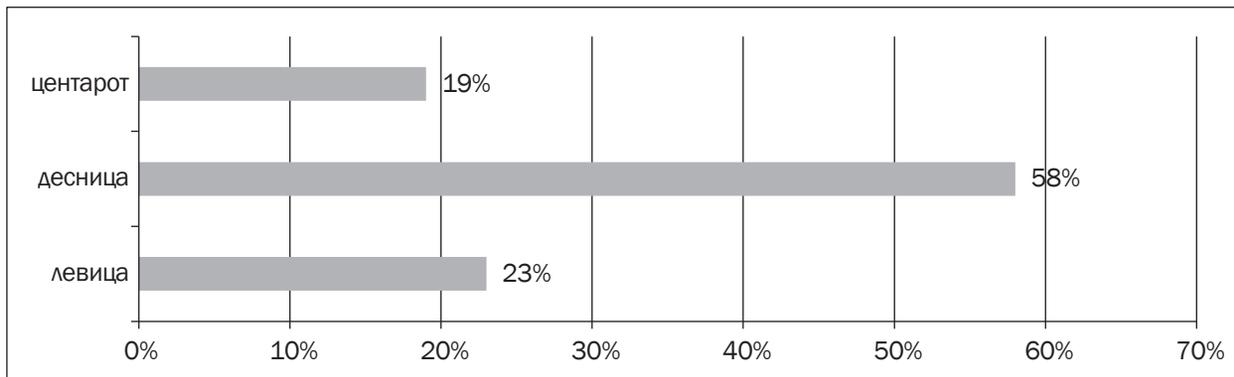
График 3. Дали сметате дека може да се зборува за „лев“ и „десен“ популизам?

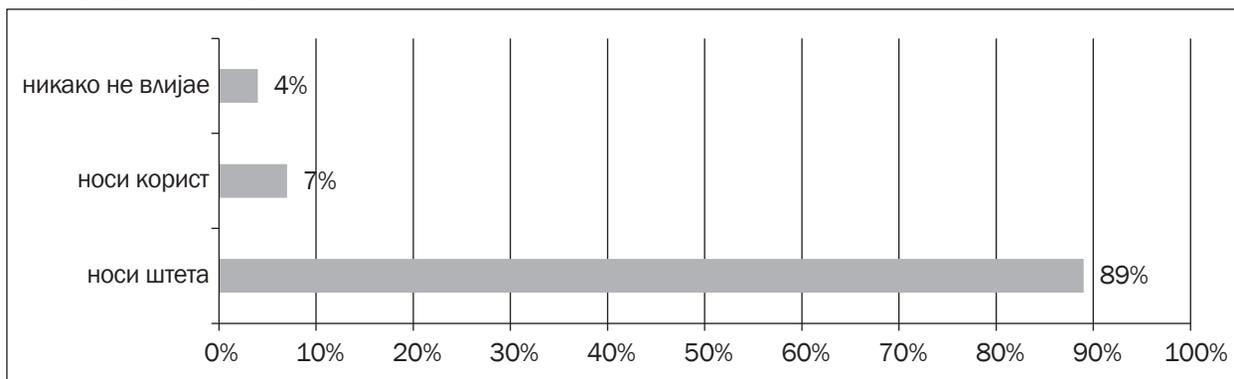
График 4. Дали на популизмот може да му се даде преодминантна идеолошка ориентација?

График 5. Доколку сметате дека популизмот е идеолошки ориентиран, дали го карактеризирате како најблизок за политичкиот центар, политичката

График 6. Популизмот, за општеството

2. Асоцијации и акции кон популизмот во македонскиот јавен дискурс (Резултати од спроведено квалитативно истражување преку анкетниот прашалник)

- На што Ве асоцира терминот „популизам“? (дел од добиените одговори)
  - „Добивање политички поени преку потези кои во ниту еден случај нема да отстапуваат од желбите на мнозинството граѓани, колку и да се: погрешни, неважни, самоубиствени или

против идеологијата на партијата. Најчесто, таквите партии и немаат идеологија (освен победа и одржување на власт по секоја цена).“

- „На затскривање на сите проблеми, со лажна слика. Во насока на подобрување на сопствениот рејтинг.“
- „Популизам ме асоцира на современите трендови во политиката коишто политичката наука не успева соодветно да ги објасни и да ги концептуализира. Оттука, се остава простор за слободно толкување, па под терминот популизам се подведуваат разни разни јавни политики. Сметам дека е неопходно прво да се утврди неговото значење, па потоа да се истражува неговата примена. Во моментот, зборот популизам, барем кај мене, нема вредносен предзнак, т.е. ниту негативно, ниту позитивно. Ова доаѓа оттаму што има криза во концептуализацијата на партиската идеологија, а кои два термина сметам дека се тесно поврзани. Односно, доколку одредена политичка партија не се придржува до конвенционалната идеолошка матрица, тогаш се подведуваат политиките кон „популизам“. Мора да се истражува и едното и другото за да се концептуализираат.“
- „Додворување на народот.“
- „Политика којашто без солидни аргументи го поларизира граѓанството на чист, морален народ и неморални останати, со цел задржување на власта и згрижување на поддржувачите на сметка на државниот буџет и општата благосостојба.“
- „Лажење на народот.“
- „Искривени вредности.“
- „Ветување на нереални работи во континуитет.“
- „Додворување од страна на власта на граѓаните.“
- „Создавање на искривен и нереален систем на вредности.“
- „Политичка манипулација со потребите и чувствата на членовите на заедницата.“
- „Политика креирана за актуелните потреби на гласачите со цел само да се победи на изборите.“
- „Празни ветувања.“

• Кои се за Вас најеклатантни примери за популизам во македонското општество и зошто? (дел од добиените одговори)

- „Давањето бенефиции на одредени целни групи (пензионери особено), со цел добивање гласови.“

- „Претворање на секоја активност во проект на Владата. Презентација како да е тоа одработено и финансирано од сопствен џеб.“
- „Бесплатни автобуски карти за пензионери, бањи за пензионери, лотарија за социјални вработувања.“
- „Од партијата на власт ‚омилени‘ популистички мерки: отпис на долгови, зошто не се решава проблемот со сиромаштијата на систематски начин. Споменици - коментар не е потребен. Ова се топ 2..., инаку тешко е да се одреди при ваков стил на владеење бидејќи во поширок контекст сите мерки им се популистички... впрочем, ако се земе предвид дека ВМРО-ДПМНЕ е пазарно ориентирана партија, тогаш и не треба да изненадува овој факт. Од опозицијата? Бојкот? или како се нарекува онаа лакрдија од сакаме-нејќеме, ќе размислиме, ќе се договориме самите со себе, па ќе ви кажеме...“.
- „Никола Груевски.“
- „Проект ‚3-то дете‘ (хипокризија на владините политики, во период кога има масовно иселување на младите, 30% невработеност, минимална плата од бедни 8.000 денари, т.е. 6 евра дневница или 0,7 евра саатница).“
- „Проект ‚Скопје 2014‘ (половина милијарда евра пари на даночните обврзници потрошени на бронза и мермер во период на невидена сиромаштија...)“.
- „Континуирана пропаганда преку медиумите и реклама на обични работи коишто се во нормалниот опис на работни задачи на функционерите. Враќање на теми од минатото и лажење, и лажење, и лажење на народот преку фингирани дневно-политички теми. Црна кампања во континуитет против политичките неистомисленци.“

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Хипотезата дека актуелизацијата на поимот се случила после самитот на НАТО во Букурешт, се докажа како неточна.

Хипотезата дека на популизмот му се дава преобладајќо политичка конотација, се докажа како точна.

Хипотезата за препознавањето на „лев“ и „десен“ популизам, се докажа за делумно точна. Согласно резултатите од истражувањето, не постои широк консензус, односно нема доволно знаење за ова прашање. Преобладајќо, може да се каже дека се зборува за постоење на „лев“ и „десен“ популизам (46%) но, не може да се каже дека постои општ консензус. Оваа хипотеза е малку појасно потврдена со резултатите од следното истражувачко прашање: Дали на популизмот може да му се даде преобладајќа идеолошка ориентација? на кое 50% од испитаниците одговориле потврдно. Најголем број од испитаниците кои, сепак, го поврзуваат популизмот со преобладајќа

идеолошка ориентација, го поврзуваат со десната политичка опција (58%). Во секој случај, постои многу широк консензус (89%) дека популизмот за општеството носи штета. За популизмот нема слика која е сосема јасна, но во голем дел јасно се насираат контурите за популизмот кои се поклопуваат со минимумот консензус постигнат во академската заедница. Во принцип, македонското општество има капацитет да го препознае популизмот, но не и да се справи со него. Впрочем, и не се разликуваме (толку многу) од „западот“, барем на прв поглед. Интензитетот и квантитетот не ги коментираме.

Ваквите резултати ја водат авторката до заклучокот дека на македонското општество му недостигаат вистински јавни политики и долгорочни решенија, а популизмот одлично ја пополнува таа празнина.

АНЕКС 1: АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК

1. Колку често го слушате терминот „популизам“?

А) Дневно	Б) Неколку пати неделно
В) Неделно	Г) Месечно
Д) Ретко	

2. На што Ве асоцира терминот „популизам“?

3. Од кога е актуелен терминот во македонската јавност?

А) 2006	Б) 2007	В) 2008
Г) 2009	Д) 2010	Ѓ) 2011
Е) 2012	Ж) 2013	З) 2014

4. Кој е за Вас најеклатантниот пример за популизам во македонското општество?

5. Дали на истиот би му дале преобладавајќа политичка конотација?

А) Да	Б) Не	В) Не знам

6. Дали сметате дека може да се зборува за „лев“ и „десен“ популизам?

А) Да	Б) Не	В) Не знам

7. Дали на популизмот може да му се даде преодминантна идеолошка ориентација?

A) Да

B) Не

B) Не знам

8. Доколку сметате дека популизмот е идеолошки ориентиран, дали го карактеризирате како политичка

A) Левица

B) Десница

B) Центар

9. Популизмот, за општеството

A) Носи корист

B) Носи штета

B) Никако не влијае

ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ КАКО (ДЕ)СТИМУЛ ЗА ПАРТИЦИПАЦИЈАТА НА СТУДЕНТИТЕ НА ПОЛИТИЧКИ СТУДИИ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ - СКОПЈЕ

Тамара Петковска

Млади европски федералисти - Македонија

ВОВЕД

При решавање на општествените проблеми, најчесто од новите генерации се очекува да се справат со истите преку креирање нови политики и изнаоѓање нови идејни решенија. За да може да се изнајдат решенија на проблемот, потребни се работни групи коишто ќе вклучуваат лица: добро потковани со знаење за проблемот што го разработуваат, ентузијазам, креативност, критичко размислување и способност да дискутираат на најразлични теми. Стекнувањето на ваквите вештини стана специфика за новите програми во образовниот процес коишто вклучуваат најразлични перспективи за разгледување на конкретна проблематика и сè поголема интерактивност на часовите. Конкретно, во ова истражување ќе се задржиме на високото образование и неговите

капацитети да ги имплементира ваквите програми и да продуцира кадри кои ќе можат активно да се вклучат во овие процеси.

Оваа тема е мошне актуелна во светски рамки. Мноштво од професорите на најразличните универзитети ја истакнуваат својата загриженост за своите студенти кои сè помалку покажуваат интерес за соработка и дискусија на предавањата, а воедно, и за вклучување на истите во различни активности надвор од часовите. За сметка на ентузијазмот, сè поочигледно станува отсуството од предавањата кое студентите го оправдуваат велејќи дека и без нив можат да научат и да добијат висока оценка.

Учење за оценка, акумулирање на знаење без разбирање, станува сè позастапено во т.н. студентска култура. Ваквата појава ги натера засегнатите актери во високото образование подлабоко да навлезат во решавање на проблемот со студентите, со цел да го отстранат ваквото однесување. Тие сметаат дека универзитетите треба да ја зголемат својата јавна вклученост и сè повеќе да го применуваат методот на активно учење. Под активно учење се подразбира критичко и креативно размислување, комуникација на едно повисоко ниво која опфаќа поголем опсег на информирање и одржувањето на личен интегритет. (Bonald, 2012) Како предлог се нудат и измени во курикулумот кои ќе треба да бидат повеќе склони кон поврзување и поттикнување на студентскиот ентузијазам, и да инспирираат. (Stefani, 2009)

Овој тренд на студентска апатија не ја заобиколува ниту Македонија. Наспроти големиот број на новозапишани студенти секоја година, најчесто истата мала група на студенти циркулира на предавања и е активна на часовите во, и вон факултетските активности. Ваквите примери го ставаат под знак прашање капацитетот на македонското високо образование да ги стимулира студентите активно да се вклучат во, и вон факултетските активности, со цел да бидат оспособени кадри коишто ќе можат да се справат со општествените проблеми.

Овој труд ќе се обиде да се даде одговор на прашањето: Колку високото образование во Македонија ги стимулира студентите на политички студии активно да партиципираат во, и вон факултетските активности?

Оттука, ова истражување аргументира дека високото образование во Македонија недоволно ги стимулира студентите на политички студии поинтензивно да се вклучат во, и вон факултетските активности. Ваквиот негативен ефект во голема мера е резултат на влијанието на две интервентни варијабли, дисторзија на врската помеѓу високообразовните аутпути и нивната валоризација од страна на пазарот на трудот и (не)соодветноста на структурата на наставните програми и нивната ефективност.

Операционализацијата на варијаблите ќе се ефектуира преку микро студија на случај која ги опфаќа политичките студии на правниот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во

Скопје. Студијата на случај опфаќа анализа на податоци добиени преку комбинирана методологија која користи квантитативни и квалитативни инструменти.

ТЕОРЕТСКИ СОГЛЕДУВАЊА: АПАТИЈА И ЛИБЕРАЛНО УЧЕЊЕ

Досегашните истражувања на студентската партиципација најчесто истата ја анализираат низ призмата на динамиката на односот на два спротивставени феномени, апатичност и либерално учење.

Според Кристман, апатични, или однесувања на невклучување, се оние проследени со индиферентност, непријатност или недостаток на ентузијазам во вклучување во, и надвор од предавањата. Ваквиот став е забележан најчесто кај студентската култура и студентското однесување, кое вклучува: недостаток на добра подготовка за час; избегнување да се учествува во дискусиите на часовите; избегнување или жалење за ригорозните и тешки курсеви; отсуство; немање желба за активно учество во студентски организации, особено оние кои вклучуваат политичка или активност поврзана со средината. Општо земено, оние што се загрижени за студентската апатичност го делат ставот дека статичните и невклучените студенти не можат да се развијат во интелектуално и општествено ангажирани лица (Christman, 2013).

Студентската апатија е неконтролиран проблем во образованието особено кај онаа популација којашто завршила средно образование. Акцентот е ставен на постсредношколската група на студенти бидејќи кај нив апатијата е најизразена, во споредба со останатите (Schreiner, 2010; Tita, 2010).

Одредени истражувачи апатијата ја сметаат како резултат од перцепцијата на студентите дека нивната диплома служи само за да најдат работа и притисоците од нивните родители за побрзо завршување на студиите, со цел намалување на семејните трошоци. Кај овие студенти недостасува мотивација, а воедно се смалени и студентските стандарди и работната етика (Roksa & Arum 2011).

Спротивно од апатијата, се појавува либералното учење кое се стреми кон создавање активни студенти. Активните студенти се оние коишто се трудат да ги исполнат критериумите и очекувањата на факултетот, присуствуваат на предавањата и работат напорно за да се вклучат во темите што се обработуваат (Moore & Armstrong & Pearson, 2008). Овој начин на стекнување знаење и создавање активни студенти, станува сè поактуелен во 21 век и повеќето универзитети се трудат да го применат во својот курикулум.

Кога станува збор за либерално учење, тука се мисли на стратегија за подготовка на студентите за независен и одговорен избор кој ја цени поврзаноста на работите и луѓето и воспоставува предуслови за надминување на големата несигурност што ги замаглува нивните видови. Така, на пример, Шапиро укажува дека секој граѓанин е во можност да прави разлика меѓу логични и нелогични аргументи, да ги разбере импликациите од различноста која се цени и да прави морални

и политички избори кои му даваат значење на неговото заедничко и индивидуално живеење (Shapiro, 2003). Демократските општества бараат партиципативност, што може лесно да се оствари ако се земе предвид либералното учење.

Важноста на ваквото учење ја претставува одржливоста на рамката чиј концепт цели кон јавните општествени одговорности на професионалното образование и практика. Учењето ги покажува оние димензии кои го прошируваат погледот на образованието кое треба да вклучи развивање на знаењата, вештините и вредностите на демократското општество (Saltmarsh & Zlatkowski, 2011).

Да се биде либерално едуциран, значи да се стекнат вештини и знаења коишто подоцна ќе можат да се применат во пракса, да се постигне ефективна комуникација, аналитички способности, етичко расудување и социјална одговорност (A. Storrs & Inderbitzin, 2006; Sandy & Holland, 2006; Blouin & Perry, 2009; Stoecker & Tryon 2009).

Оттука, аргументацијата на слабата партиципативност на студентите во одредени инстанции на македонскиот високообразовен простор се сосредоточува на евалуација на капацитетот на образованието во Македонија да се справи со апатичноста и да се сврти кон овозможување на либералното учење.

МЕТОДОЛОГИЈА

За да може да се објасни влијанието на образованието врз мотивираноста на студентите активно да се вклучат во, и вон факултетските активности, ќе се користи експланаторно- каузален пристап. Примарните податоци во ова истражување се добиени преку употреба на комбинација од квалитативни и квантитативни техники. Квалитативниот аспект на истражувањето опфаќа податоци добиени од полуструктурирани интервјуа со дел од професорите и асистентите коишто предаваат на студентите на политички студии. Воедно, за потребите на овој труд, во јуни 2014 е спроведено анкетно истражување кое опфаќа популација од 81 студент по политички науки од сите три години на додипломски студии, на возраст од 18 до 29 години. Во рамките на демографската дистрибуција, 45,68% од испитаниците се од машки, а 53,09% се од женски пол. Од нив, 32,10% се прва, 40,74% се втора и 27,16% се трета година. Користениот прашалник претставува модифицирана верзија на Ирската анкета за студентска вклученост 2014 (Irish Survey for Student Engagement – ISSE, 2014), прилагодена на македонските услови на високото образование. Преку употребата на овој квантитативен метод, истражувањето има за цел да ја измери студентската вклученост преку степенот на застапеноста на неколку параметри: академски предизвици, активно учење, интеракција помеѓу студентите и вработените на факултетот, здобивање образовни искуства, поддршка за научно опкружување и работа на интегрирано учење.

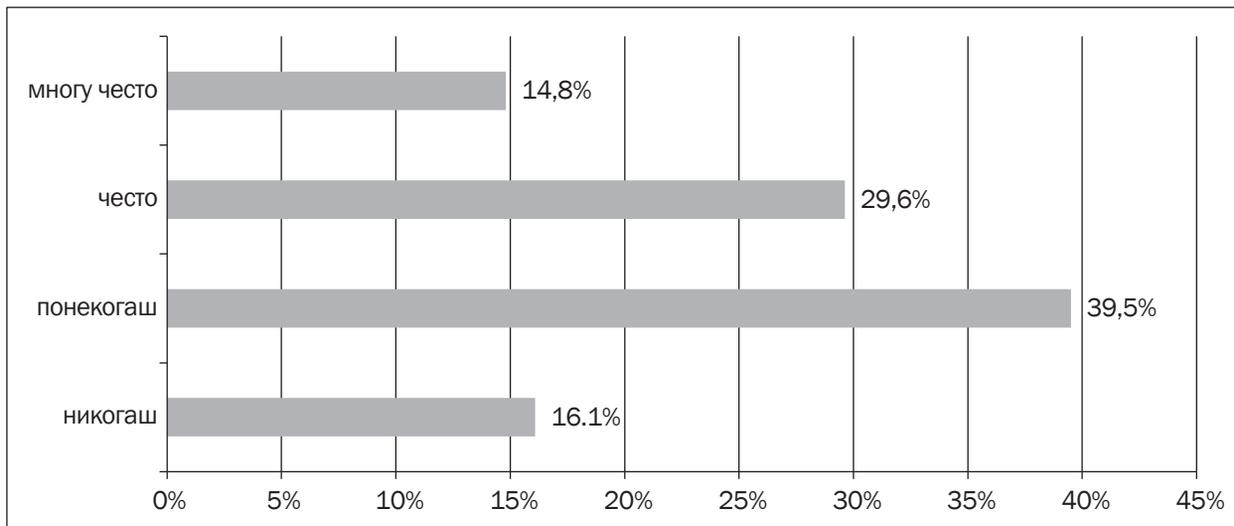
ДЕТЕРМИНАНТИ НА ПАРТИЦИПАЦИЈА НА СТУДЕНТИТЕ ПО ПОЛИТИЧКИ НАУКИ

Недоволната стимулација на студентите да се справат со апатијата и да се насочат кон либералното учење во македонскиот високообразовен простор, првенствено зависи од два значајни аспекти на студентската вклученост, активностите преземени во текот на една година и ефективната на наставните програми.

- Активности во текот на академската година

Во врска со активностите што ги направиле студентите во текот на академската година, се забележуваат високи проценти на застапеност на одредено студентско однесување склоно на апатичност. На пример, 14,81% од студентите, многу често и 29,63% од нив, често присуствувале на предавањата без да бидат подготвени. Ако се соберат овие проценти, ќе се забележи бројка од 44,44% кои на предавање одат без претходно да се подготват. Од ова може да се констатира дека неподготвеноста за час на близу половина од студентите, наметнува сериозни сопирачки во процесот на критичка и активна партиципација: ги спречува да бидат дел од дискусиите на предавањата и на тој начин да го искажат својот став по определено прашање што се разработува.

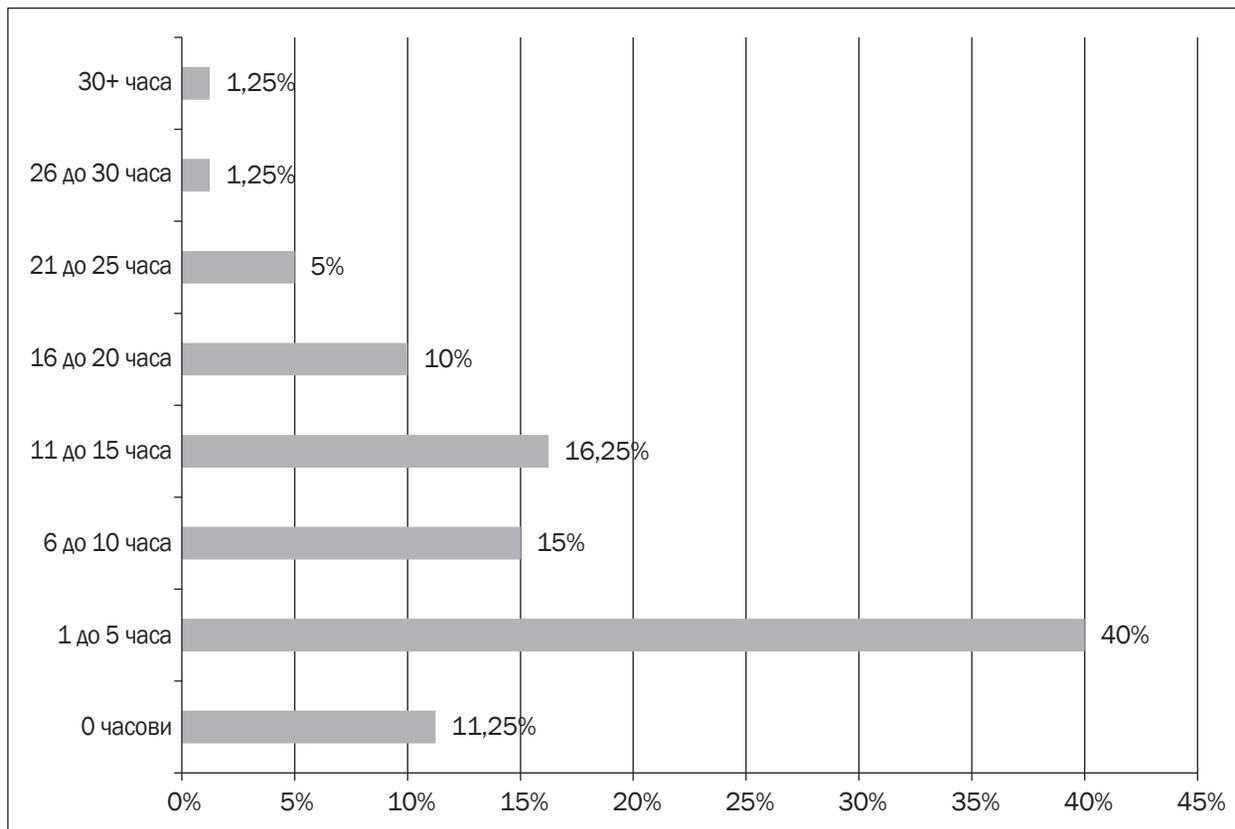
График 1. Присуство на предавање без да бидат подготвени

Горенаведеното го надополнува и бројката од 40% од студентите кои за подготовка за предавања посветуваат од 1 до 5 часа неделно од своето време. Воопшто не се подготвуваат за

предавања, 11,25% од студентите. Исто така, 41,98% од студентите никогаш не користеле материјали од библиотека или не користеле Интернет ресурси. Процентуалниот износ на студенти коишто не користат online литература или литература од библиотека, покажува дека недостатокот на волја за консултирање на задолжителниот материјал што ќе се работи на часовите, не се компензира со друга дополнителна литература, надвор од онаа што е предвидена во силабусот по определен предмет.

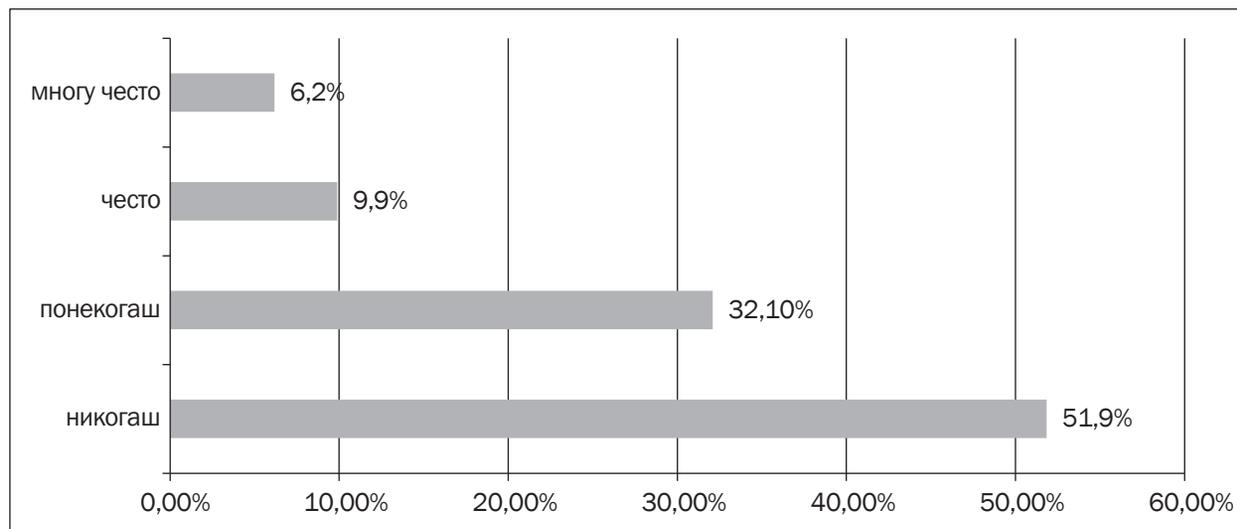
График 2. Подготовка за предавања (часови неделно)

Освен малата подготвеност за час, мошне истакната е појавата на релативно мала фреквенција на посета на предавањата, при што во интервал од 10 до 20 часа неделно, присутноста на часовите не надминува 16%. Уште помало е присуството на студентите на факултетот во период кога немаат

предавања. Тоа го покажуваат следните податоци: 28,75% од студентите воопшто не се присутни на факултет кога немаат предавања, а 33,75% од студентите присуствуваат на факултет во интервал од 1 до 5 часа неделно. Во една ваква ситуација, студентите не ја остваруваат својата можност активно да соработуваат со нивните професори и асистенти и да ги искористат сите можности што им ги нуди кампусот, надвор од регуларните предавања. Тоа го потврдуваат податоците кои покажуваат дека 46,91% од студентите никогаш не работеле со нивните професори или асистенти надвор од предавањата, а 51,85% од нив никогаш не дискутирале со професор или асистент за реализирање на некоја нивна идеја надвор од предавањата. Кога станува збор за активности надвор од предавањата, тука спаѓаат и останатите активности кои ги нудат најразлични организации надвор од кампусот. За тоа колкава е вклученоста на младите во тие активности е и податокот кој покажува дека 45,68% од студентите никогаш не присуствувале на проекти поврзани со заедницата.

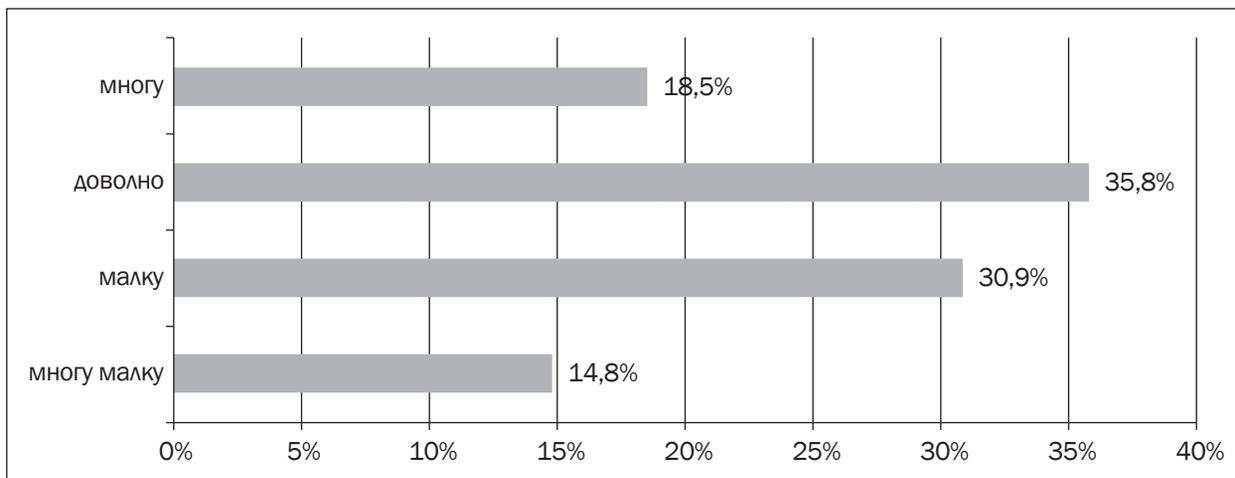
График 3. Дискутирале со проф./асис. за реализација на некоја нивна идеја

- Структура и ефективност на наставните програми

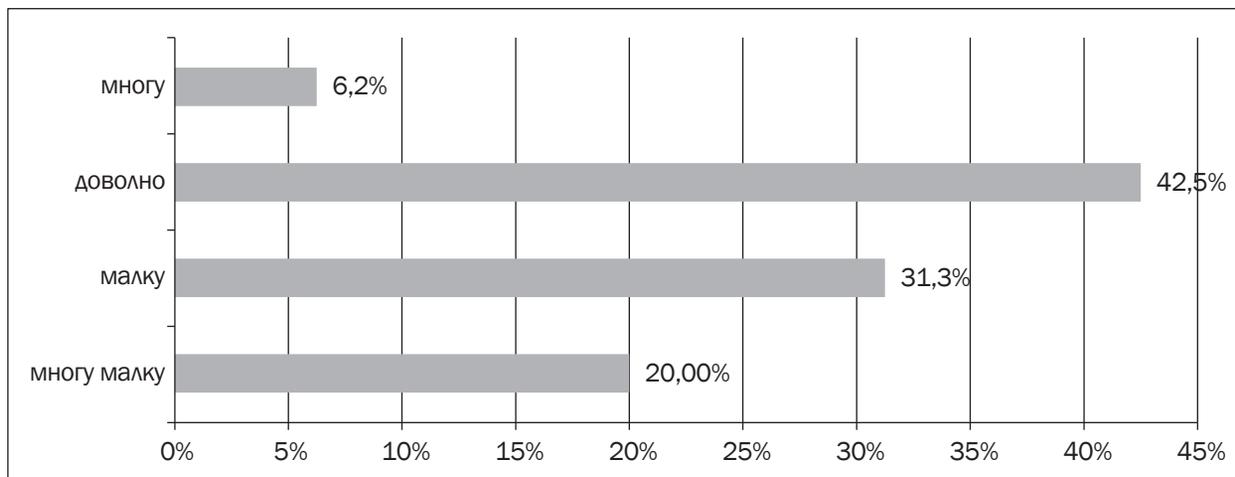
Анкетата, исто така, покажува дека: 14,81% од студентите сметаат дека имплементацијата на наставните програми многу малку ги стимулирала да применат некои од научените теории или концепти во решавање на практични проблеми или изнаоѓање на нови солүции; 30,86% од нив одговориле дека малку ги поттикнува, 35,80% доволно и 18,52% дека образованието многу ги поттикнало за ваква активност.

График 4. Теории и концепти, применети во решавање проблеми и изнаоѓање солуции

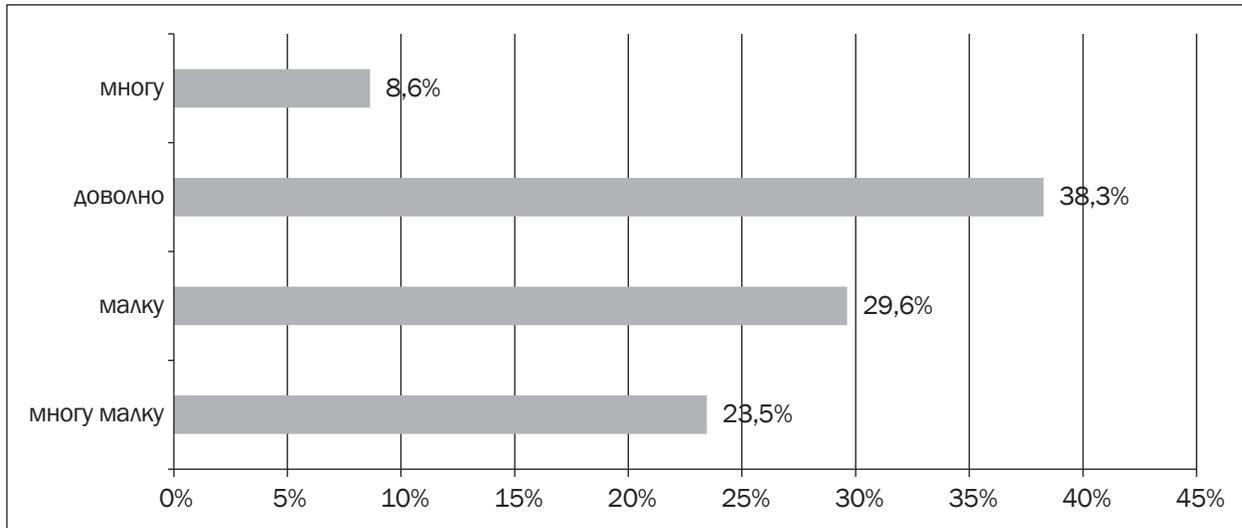
Евидентни се и резултатите од сатисфакцијата од факултетска поддршка која им е потребна за успех. Дека факултетот многу малку им нуди поддршка, одговориле 20% од студентите, 31,25% малку, 42,50% доволно и 6,25% дека многу им дава поддршка за да остварат успех. Овие проценти укажуваат на скоро подеднаква дистрибуција на ставовите и, воедно, поделеност на ставовите околу факултетската поддршка за личен успех.

График 5. Поддршка потребна за успех

Воедно, 23,46% од студентите се изјасниле дека факултетот многу малку ги стимулира да присуствуваат на настани и активности во кампусот, 29,63% кажале дека малку ги стимулира, 38,27% доволно и 8,64% дека факултетот многу ги стимулира да присуствуваат на ваквите настани.

График 6. Присуство на настани во кампус

Конечно, добиените податоци покажуваат дека 72,84% од студентите не планираат да го напуштат факултетот. Од останатите 4,94% би го напуштиле факултетот заради финансиски причини или за да се запишат на друг факултет, 2,47% би го напуштиле факултетот заради поповолни услови или заради поквалитетно образование, 1,23% заради лични семејни причини, а 12,35% од студентите би го напуштиле факултетот заради други причини.

- Перцепции на наставниот кадар

Наодите од анкетата се потврдуваат и од страна на податоците добиени преку интервјуирање на наставниот кадар. Податоците опфаќаат неколку категории на студентска партиципација и интеракција со наставниците, т.е. методи на: предавања, оценување, соработка со студентите, интеракција на часовите, справување со незаинтересираните студенти, како и ставовите на наставниот кадар во поглед на високообразовниот систем и курикулумот.

Поврзано со делот од предавањата за коишто се задолжени, професорите и асистентите се сложни околу опсегот на активности за часот кој опфаќа: најразлични вежби, презентации, дебати и дискусии и индивидуално решавање на определени задачи и доаѓање до одредени заклучоци:

„Давам задолженија да изнаоѓаат свои решенија за определени проблеми во тематската целина.(...) Мојата цел е студентот сам да дојде до заклучоци, односно сам да отвори прашања што ќе ги преиспитува, сам да ги преиспитува проблемите, стварноста, да размислува, а не да го прераскажува материјалот што е веќе е подготвен.“
(Интервју 2014)

Потребата за создавање научно опкружување кое ќе им даде доволно простор на студентите да дадат свој придонес во предавањата, е широко дебатирано прашање (de Fonderville, 2014; W. Chickering & F. Gamson, 1987). Меѓутоа, оваа интеракција е сериозно отежната во услови на поголеми групи каде што е многу потешко да му се даде шанса на секој студент да се вклучи во предавањата заради времетраењето на часовите. Исто така, и покрај стремежот за интеракција, воочлива е тенденцијата на страв кај студентите за искажување на својот став, надополнета со голема фреквенција на интровертност, особено во првиот семестар. Или, како што укажува еден професор на политичките студии на Правниот факултет:

„Се обидувам да ги вклучам во дискусија. Со оглед дека групите се големи, јас и колегите немаме доволно време да посветиме на сите студенти поединечно внимание. Но, се трудиме да ги вклучиме во рамките на она што времето ни го дозволува.“ (Интервју 2014)

Структурата на секоја студиска група се соочува со фрагментација на студентското тело на помали групи. Од оваа перспектива таа опфаќа студенти кои максимално ќе им се посветат на студиите и определена група којашто е немотивирана или доаѓаат само за да си ја земат својата диплома, односно акумулираат знаење без, притоа, целосно да го разберат она што го учат.

Опсегот на втората група студенти од година, во година се зголемува и се движи од 30%, до 40%. (Интервју 2014) Од перспектива на наставниот кадар, евидентно е дека ваквата појава се должи и на образовниот систем, каде што прогресот на студентот се мери со оценка која не е најсоодветен валоризатор за знаењето на студентот.

Наодите од интервјуата покажуваат дека професорите преку опсегот на активности што ги нудат на часовите се трудат да ги оспособат студентите стекнатото знаење да умеат понатаму да

го применат во пракса и на барање на студентите да им помогнат или препорачаат да се вклучат во најразлични активности што им се нудат надвор од предавањата. Искуствата околу помошта што студентите ја побарале од нив за реализирање на некоја нивна идеја се поделени, но главно, преовладува ставот дека тоа е една мала група студенти. Обично, тоа се истите студенти коишто се активни и на предавањата.

Наставниците ја потврдуваат тезата дека студентите се незаинтересирани да го прошират своето знаење надвор од задолжителната литература, уште повеќе што негодуваат доколку од нив се бара консултација и на дел од дополнителниот материјал што им бил презентираан. Конечно, според мнозинството наставници, апатијата кај студентите во голема мера е зависна и од општествениот контекст. Тие сметаат дека сегашниот систем на образование е релативно адаптиран на потребите на пазарот и дека споредено со претходните наставни програми, сегашните курикулуми се повеќе пазарно ориентирани, а перцепцијата на студентите укажува на дисторзија на пазарот на трудот. Според нив, во општеството, генерално и на пазарот на трудот, поконкретно нивната диплома, воопшто не се валоризира. Во услови на евидентна партизација и непотизам, студентите сметаат дека образованието и стекнатата диплома најчесто се на втор план. Поради овие согледувања се губи нивната мотивација и ентузијазам да ги извршат нивните факултетски обврски најдобро што можат.

ЗАКЛУЧОК

Фокусот на ова истражување е насочен кон учеството на младите во, и вон факултетските активности. Поточно, ова истражување се обиде да одговори на прашањето колку високото образование ги стимулира студентите на политички студии активно да се вклучат во, и вон факултетските активности. Статистичката обработка и анализа на податоците од анкетата, а воедно и анализата на спроведените интервјуа, ја потврдија апатичноста меѓу студентите, но покажаа и различен ефект на двете интервентни варијабли. Варијаблата поврзана со структурата и ефективноста на наставните програми само делумно ја потврдува основната хипотеза бидејќи постои поделеност околу дистрибуцијата на ставовите на студентите за степенот на стимулација на образовниот систем за остварување на поставените задачи. Оваа поделба го вклучува и применувањето на веќе научените теории и концепти при решавање на практични проблеми или во изнаоѓање нови солуции по определени прашања. Поделеноста на ставовите е изразена и преку причините за присуството во, и вон предвидените предавања на факултетот. Од една страна, големиот процент на отсуство од часовите укажува на низок степен на заинтересираност за информирање за новите содржини од предавањата и намалена подготвеност за активна партиципација во интерактивната настава којашто се трудат да ја воспостават нивните професори и асистенти. Ова се надополнува со немањето желба за искористување на дополнителна литература. Наодите од истражувањето на

оваа микро студија на случај во голема мера се комплементарни со некои претходно спроведени истражувања на различни целни групи на студентска популација околу причините за отсуство од настава. (Holdfold, 2007). Во овој контекст се наметнуваат неколку причини за отсуство: неможноста да се поврзе содржината на предавањата со реалниот свет, достапноста на лекциите од предавањето во online формат, неинтересни предавања коишто не претставуваат предизвик за студентите, времетраењето на предавањата, и сл. Од друга страна, најчесто причини за присуство на предавањата се оние коишто на студентите им се интересни, предавања за предметите коишто им биле тешки и чијшто материјал бил тежок и обемен за совладување.

Ништо подобро не е ни застапеноста на студентите и надвор од предавањата, а тоа претставува добра подлога за помала можност за соработка со одредени професори и асистенти. Секако, тоа го потврдија и веќе споменатите тенденции за недоволна соработка со кадарот надвор од предавањата или за слабата фреквенција на консултации со кадарот за реализација на некоја нивна идеја.

Наодите на овој труд укажуваат и на силно влијание на општествениот контекст во интеракцијата помеѓу образовниот систем и пазарот на трудот. Како битен дестимуланс на партиципативноста на студентите, се наметнуваат и финансиските состојби во коишто се наоѓаат самите студенти. Некои економски теоретичари тврдат дека оние студенти коишто ја плаќаат својата школарина, ги сфаќаат своите студии посериозно во насока што сакаат побрзо да ја завршат студентската година, со цел да ги минимизираат трошоците за студирање. (Itaaga & Mugagga & Kaahwa, 2013) И меѓу студентите коишто се одлучиле да го напуштат факултетот, поголем дел од нив како причина ја навеле финансиската состојба. Можеби ова може да се земе и како причина за тоа што поголем број од студентите само акумулираат знаење без да се потрудат подлабоко да навлезат во разгледување на материјата. Затоа, повеќето од нив учат само за да го положат предметот и да добијат преодна оценка. Исто така, како мотив само да се поминат испитите, е можноста и без поени за активност да се положи испитот по конкретните испити. Ваквата желба само да се положи испитот, без да се постигне успех, повторно укажува за пасивноста на студентите кои најчесто спроведуваат стратегија на линија на помал отпор, преку минимизирање на трошоците (интелектуални и материјални) за добивање диплома. Кога ќе се из земе овој број на студенти коишто учат само за оценка, останува мал број на студенти кои се трудат да се внесат максимално себеси во процесот на нивните студии. Тоа, всушност, е оној број на студенти коишто често се вклучуваат во дискусиите и вежбите на часовите и пројавуваат интерес за соработка и вон часовите. За тоа говори и големиот процентуален износ на студенти коишто никогаш не учествувале во проекти поврзани со заедницата. Впрочем, слабото учество во овие активности не би требало да биде својствено за студентите на политички студии коишто за време, но и по завршувањето на студиите, треба да се развијат во граѓани коишто ќе треба да бидат во тек со актуелните настани од нивната област. Но, и граѓани способни критички да размислуваат и лесно да можат да се впуштат во најразлични

дискусии и решавања на определени општествени прашања. Ова ја прави сликата за атмосферата во високото образование уште попозителна. Притоа, дополнителен проблем е и пазарната ориентираност на овој систем којшто продуцира голем број кадри за коишто во Македонија не се прави доволно проценка дали се потребни или не (Ралева, Костовска, Небиу & Николовски, 2009). Исто така и перцепцијата на студентите во овој поглед не е многу поразлична, само се надолува со нивниот став дека нивната диплома не се валоризира и дека, пред сè, предност имаат непотизмот и членството во определена политичка партија.

Горенаведените студентски поведенија јасно укажуваат на постоење на апатично однесување. Тие се проследени со индиферентност и недостаток на ентузијазам за активностите во, и надвор од факултетот. Исто така, ова однесување е далеку од исполнување на критериумите на либералниот модел на учење. Со испуштање на предавањата и активностите многу тешко може да се постигне комплетна независност на студентот и одговорност во нивните понатамошни избори и одлуки. Воедно, се стеснува и можноста ваквото учење да се примени заедно со концептот кој цели кон јавните социјални одговорности, професионалната одговорност и развивање на вештините и вредностите во едно демократско општество. За да се искорени или намали ваквата појава меѓу студентите на политички студии, пожелно е да се продолжи со интензивните практики на професорите и асистентите за интерактивна настава и обидот за поголемо вклучување на студентите во активностите на предавањата.

Секако, битна е и тенденцијата за промена на курикулумот која, исто така, преку повеќе опции за начинот на студирање и поширокиот спектар на изборни предмети, може да придонесе студентот, уште за време на додипломските студии, сам да се насочи во областа што повеќе го интересира преку избор на предмети кои нему му се гледаат најинтересни за учење. Истите би му помогнале да посвети повеќе од своето внимание на нив, за да проникне подлабоко во суштината на материјата којашто тие предмети ја опфаќаат.

Исто така, би можело самиот факултет да оствари соработка со повеќе компатибилни установи кои би им овозможиле соодветна практична настава на студентите, според природата на нивните студии. Ова, можеби, би била една од солуциите која би ги натерала студентите да ја добијат својата теоретска подготвеност, за да можат практично да го применат своето знаење, по можност под надзор на ментор кој ќе ја следи нивната работа и за истата ќе даде feedback до факултетот. На овој начин, најдобрите студенти, по завршување на факултетот би можеле да бидат задржани на работното место онаму каде што имале посетувано практична настава. Ваквиот начин би можело да ги стимулира студентите за поголема меѓусебна компетитивност и лично надоградување и развој. Со ова би се намалила и перцепцијата што преовладува кај студентите, дека нивната диплома и знаење не се валоризираат. Впрочем, ова, можеби, би било причина за поголемо вреднување на високообразовниот процес и за можностите кое тоа ги нуди, а воедно, би било и доволен стимул

преку активно вклучување во, и вон факултетските активности од себе да создадат квалитетни кадри кои понатаму ќе бидат способни и мотивирани за решавање на одредени општествени прашања.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

A. Bonald, Josephine. 2012. Strategies for Enhancing Sustainability of Civic Engagement: Opportunities, Risks and Untapped Potential. . Basingstoke: Palgrave Macmilian

Stefani, Lorraine. 2009. Designing the Curriculum for Student Engagement. The All Ireland Journal of Teaching and Learning in Higher Education. Level3 Vol. 1 No.1

Christman, Darielle. 2014. Student Apathy and Disengagement in American Higher Education: Growing Problem or Campus Myth? Bonchek House

Benders, David S. 2011. Student Apathy: The Downfall of Education. Достапно на:
<http://ssrn.com/abstract=1968613>

Tita, Charless. 2010. Student apathy on the rise. SEEN Magazine Достапно на:
<http://www.seenmagazine.us/articles/article-detail/articleid/1067/student-apaty-on-the-rise.aspx>

Arum, Richard & Roksa, Josipa. 2011. Apathy causes students to study less. UWIRE College Press Releases & Eire Service. Достапно на: <http://uwire.com/2011/05/04/apaty-causes-students-to-study-less/>

Moore, Sarah; Armstorng, Claire; Pearson, Jill. 2008. Lecture absenteeism among students in higher education: a valuable route to understanding student motivation. Journal of Higher Education Policy and Management. Vol. 30 No. 1

T. Shapiro, Harold, 2003 A larger sense of purpose: Higher Education and Society. Princeton, New Jersey: Princeton University Press

Saltmarsh, John; Zlatkowski, Edward. 2011. Higher Education and Democracy: Essays on Service – Learning and Civic Engagement. Philadelphia, Pennsylvania: Temple University

Stocker, Randu & Beckamn, Mary. 2010. Making Higher Education Civic Engagement Matter in the Community. Достапно на: <http://www.compact.org/wpcontent/uploads/2010/02/engagementproof-1.pdf>

- A. Storrs, Debbie & Inderbitzin, Michelle. 2006. Imagining a Liberal Education: Critically Examining the Learning Process Through Simulation. *Journal of Transformative Education*
- Association of American Colleges and Universities. 2013. What is a 21st Century Liberal Education? Достапно на: <https://www.aacu.org/leap/what-is-a-liberal-education>
- Monjardino, Miguel. 2013. A liberal education. *City journal*. Достапно на: http://www.city-journal.org/2013/23_4_diarist-liberal-arts.html
- De Fonderville, Tristan. 2014. Ten Steps to Better Student Engagement. Достапно на: <http://www.edutopia.org/project-learning-teaching-strategies>
- Holdfold, Joanne Cleary. 2007. Student non-attendance in higher education A phenomenon of student apathy or poor pedagogy. Level 3
- Itaaga, Nicholas ; Mugagga Muwagga, Anthony ; Kaahwa Taddeo, Yuda. 2013. Apathy among undergraduate education students at Makerere University: An analytical study of the causes and possible solutions. *International Journal of Educational Research and Development*. Vol. 2 No.8
- М. Ралева, Ана; Костовска, Сања; Небиу, Дритон; Николовски, Димитар. 2009. Поврзување на високото образование и пазарот на труд. Центар за истражување и креирање политики. Достапно на: <http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/2012/03/EducationMAK.pdf>
- Ирска анкета за студентска вклученост (Irish Survey of Student Engagement – ISSE). 2014. Достапна на: <http://studentsurvey.ie/wordpress/wp-content/uploads/2014/01/ISSE-2014-questions-web.pdf>

ПЕРЦЕПЦИЈАТА НА СТУДЕНСТИТЕ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ЗА СТУДЕНСКОТО ОРГАНИЗИРАЊЕ

Александра Живковиќ

Младински образовен форум

ВОВЕД

Квалитетното студентско организирање е важно за обезбедување квалитет во високото образование. Во модерната практика ова се обезбедува преку вклучувањето на студентите во процесите на одлучување во високообразовните институции. Воспоставувањето транспарентен студентски претставнички систем, кој мобилизира поголема маса на студенти, како и организирање на студентите во различни организации и иницијативи кои се вклучени во одлучувањето, се едни од најважните фактори кои придонесуваат за носење ефективни политики, за подобрување на социо-економската положба на студентите, како и за подобрување на работата на универзитетите во целина.

ТЕОРЕТСКА ПОЗАДИНА

Зачетоците на студентското организирање се уште во 13 век, кога студентите на универзитетите во Болоња и Париз, организирани во гилди, директно биле вклучени во процесот на одлучување на универзитетот (B. Cobban, 1975).

Модерната мисла за вклучување на студентите во процесите на одлучување во високото образование е директно инспирирана од генералната идеја за демократски модел на одлучување во високото образование, кој се јавува во 60-тите години на 20 век во Европа. Оваа мисла е поттикната од бројните студентски протести кои се одржуваат во овој период на европското тло. Најчест метод кој се користи во европските земји за овозможување на ова право на студентите е интервенција во законската регулатива од областа на високото образование. Па така, се забележува менување или надолжување на законите во низа земји: Белгија (1971), Данска (1970), Франција (1968), Германија (1969-1973, 1976), Холандија (1970), Норвешка (1976) (Klemencic, 2012).

Што се однесува до формирањето на студентските организации и студентските претставнички тела, на почетокот на 20 век се формирани некои од најстарите национални, претставнички студентски асоцијации, претежно преку спојување на универзитетските студентски организации (UNEF, во Франција, 1907; UNEL, во Луксембург, 1920; NUS во Обединетото Кралство, 1922; SYL, во Финска, 1921; DSF, во Данска, 1938). Целта на овие асоцијации била тие да бидат гласот на студентите на национално ниво, да овозможува студентско учество како во домашната јавна сфера, така и во меѓународната. Студентските организации со седиште на универзитетите, имале важна улога во студентското секојдневие нудејќи различни сервиси, но биле со ограничени права на учество во доминантната професорска структура на управување на универзитетите (Klemencic, 2012).

Генералната идеја за студентското организирање и вклучување на студентите во одлучувачките текови потекнува од мислата дека високото образование е јавно добро и дека студентите се директни консументи на знаењето кое го споделува универзитетот, па така, тие се субјектите кои директно се засегнати од различни прашања од областа на високото образование.

Теоретското оправдување на вклучување на студентите во управувањето на универзитетот се базира врз 4 главни аргументи (Luescher, 2010):

1. Студентите како членови на академската заедница
2. Студентите како учесници во високообразовниот процес
3. Студентите како идна елита, т.е. граѓани
4. Студентите како консументи, т.е. корисници

Во зависност од државното уредување и општествените прилики, различни држави ги имплементираат овие аргументи за начинот и степенот на учество на студентите како постулати на законските решенија.

СТУДЕНТСКО ОРГАНИЗИРАЊЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во Република Македонија учеството на студентите во факултетските и универзитетските тела е регулирано со Законот за високо образование. Така, на студентите во Македонија им е загарантирано учеството во следниве органи на универзитетите и факултетите:

1. Интеруниверзитетска конференција
2. Универзитетски сенат
3. Ректорска управа
4. Универзитетски совет
5. Совет за евалуација на универзитет
6. Наставно-научен совет на факултет
7. Деканатска управа на факултет
8. Дисциплински комисии на факултет
9. Комисија за студентски жалби
10. Научен совет на научен институт
11. Совет за финансирање во рамки на Министерството за високо образование
12. Управен одбор во студентски дом

Со Законот, на студентите им се овозможува рамноправно учество во овие тела, каде имаат право на глас како и останатите членови. Така, студентите можат да влијаат врз: начинот на кој се трошат финансиите на факултетот каде студираат и да дејствуваат за издвојување финансии во насока на подобрување на условите во кои студираат (член 66); изборот на нов ректор (член 52); креирањето на годишните програми за работа на универзитетот (член 52); донесувањето одлуки за тековната меѓународна соработка на универзитетот; утврдувањето предлог за кофинансирање и партиципација на студентите на факултетите при универзитетот (член 57); евалуацијата на наставниот кадар на факултетите и акредитација на високообразовните институции (член 71), итн.

Понатаму, според овој Закон, студентите учествуваат во управувањето преку претставници кои тие ги избираат преку студентскиот парламент на универзитетот, студентскиот интеруниверзитетски парламент, преку формите на самоорганизирање или на друг начин според условите утврдени со закон и статутот на високообразовните институции (член 156). Натомошното уредување на оваа материја, законодавецот ја препушта на самите универзитети и студентски претставнички тела.

Статутот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, е уште еден правен документ кој го гарантира вклучувањето на студентите во телата на одлучување на факултетот. Највисокиот правен

акт на УКИМ е во согласност со Законот за високо образование во поглед на вклучување на студентите во телата на управување на Универзитетот и факултетите во рамките на УКИМ. Што се однесува до студентската претставничка организација, УКИМ ја стеснува рамката на избирање студентски претставници преку студентскиот парламент на Универзитетот.

Во Македонија недостасуваат анализи на темата студентско организирање. До сега, на оваа тема е направено само едно истражување од страна на Младински образовен форум, во 2012 година.

МЕТОДОЛОГИЈА

Истражувачко прашање

Во ова истражување, главното истражувачко прашање беше: дали студентите при УКИМ се вклучуваат во работата на студентските организации и зошто; колку студентите се запознати со работата на студентската претставничка организација при УКИМ; дали студентите се запознати за вклученоста на студентите во телата на Универзитетот и факултетите.

Хипотези

1. Студентите при УКИМ во мал број учествуваат во студентски организации
2. Студентите при УКИМ во мала мера се запознати со работата на студентските претставнички тела
3. Студентите кои учествувале во активностите и работата на студентските претставнички тела изразуваат позитивна оценка за нивната работа
4. Студентите при УКИМ во мала мера се запознати со правото да учествуваат во работата на универзитетските и факултетските тела при УКИМ.

Инструмент

За потребите на истражувањето како основа беше користен примерок од прашалникот „Перцепција на студентите за студентското организирање“, составен од Младински образовен форум, во 2012 година. Истиот содржи 14 прашања. Во новиот примерок беа додадени 15 прашања, во насока на пообемно испитување на ставот на студентите за квалитетот на работата на студентските претставнички тела. Исто, беа додадени прашања со цел добивање подетални податоци за студентските претставнички тела на факултетите и на Универзитетот. Воедно, беа додадени и прашања чија цел беше добивање на податоци колку студентите се запознати со студентското учество во универзитетските и факултетските тела. Така, прашалникот содржи 29 прашања.

Примерок

Во истражувањето беа вклучени вкупно 239 студенти од државниот Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје. Примерокот е статификуван и пригоден. Бројот на студентите кои беа вклучени во ова истражување е пресметан според бројот на запишани студенти на УКИМ во академската 2013/14 година. Така, во оваа академска година, на овој државен Универзитет, биле запишани вкупно 26.346 студенти (Државен завод за статистика, 2014). За потребите на ова истражување е земен 1% од вкупниот број студенти запишани на УКИМ во 2013/14 година. Во истражувањето беа вклучени студенти од 13 факултети во склоп на УКИМ (Архитектонски факултет, Градежен факултет, Економски факултет, Машински факултет, Медицински факултет, Педагошки факултет „Св. Климент Охридски“, Правен факултет „Јустинијан Први“, Природно-математички факултет, Факултет за информатички науки и компјутерско инженерство, Филозофски факултет, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Факултет за електротехника и информациски технологии, Факултет за земјоделски науки и храна).

Пред пополнување на прашалникот, испитаниците беа информирани за целите на истражувањето и доброволно се согласија да го пополнат анонимниот прашалник.

Варијабли

Истражувачки варијабли:

1. Причини зошто студентите (не)членуваат во студентски организации при УКИМ
2. Која е официјалната студентска организација на факултетот/Универзитетот на кој студира студентот
3. На колкав временски период се случуваат избори за студентски претседатели на факултетите и Универзитетот
4. Кое е името на претседателите на студентските претставнички организации на матичните факултети и Универзитетот
5. Критериуми за зачленување во студентската претставничка организација
6. Учество во телата/активностите на студентските претставнички тела од страна на студентите
7. Учество на студентите во работата на универзитетските и факултетските тела.

Операционализација на варијабла

Причини зошто студентите (не)членуваат во студентски организации при УКИМ

На испитаниците им се дадени неколку опции на одговори со кои се објаснуваат причините зошто членуваат, или зошто не членуваат во студентски организации. Покрај ова, испитаниците можат да додадат свој дескриптивен одговор, доколку не се согласуваат со ниту една од понудените опции. Испитаниците можат да заокружат повеќе од понудените одговори.

Операционализација на варијабла

Која е официјалната студентска организација на факултетот/Универзитетот на кој студира студентот

На испитаниците им е понуден сет од одговори кои прикажуваат имиња на постоечки и фиктивни имиња на студентски организации при УКИМ, како и името на студентската организација на УКИМ. Испитаниците треба да ја препознаат организацијата која официјално ги претставува на нивниот Универзитет.

Операционализација на варијабла

На колкав временски период се случуваат избори за студентски претседатели на факултетите и Универзитетот

Испитаниците можат да изберат една од опциите понудени во одговорите кои нудат различни временски периоди на одржување на студентските избори. Испитаниците треба да го препознаат точниот одговор.

Операционализација на варијабла

Кое е името на претседателите на студентските претставнички организации на матичните факултети и Универзитетот

Испитаниците одговараат потврдно и негативно на прашањето дали го знаат името на студентските претседатели на нивниот факултет. Оние кои потврдно одговораат, понатаму се прашани да го наведат името на претседателот. Во врска со името на претседателот на студентите на Универзитетот, испитаниците треба да го заокружат одговорот кој го содржи името на актуелниот претседател. Меѓу одговорите се вметнати и имиња на поранешни претседатели на студентската претставничка организација на УКИМ, студентски правобранители, како и фиктивни личности.

Операционализација на варијабла

Критериуми за зачленување во студентската претставничка организација

Испитаниците имаат можност да одберат повеќе понудени одговори, како и да наведат свои дескриптивни одговори.

Операционализација на варијабла

Учество во телата/активностите на студентските претставнички тела од страна на студентите

Во овој сет на прашања, испитаниците можат да одберат еден или повеќе одговори од прикажаните активности во одговорите кои вклучуваат диверзитет на активности кои до сега ги

организирана студентската претставничка организација, како и да наведат свои примери кога тие земале учество. Во врска со учеството на испитаниците во телата на студентската организација, во понудените одговори се споменуваат постоечки тела од структурата на организацијата, како и можност за наведување на дескриптивен одговор.

Операционализација на варијабла

Учество на студентите во работата на универзитетските и факултетските тела

Преку изразување на позитивен, негативен и неутрален одговор, испитаниците одговараат на прашањето дали се запознати со можноста студентите да учествуваат во работата на универзитетските и факултетските тела.

РЕЗУЛТАТИ

Добиените резултати може да се поделат во четири групи:

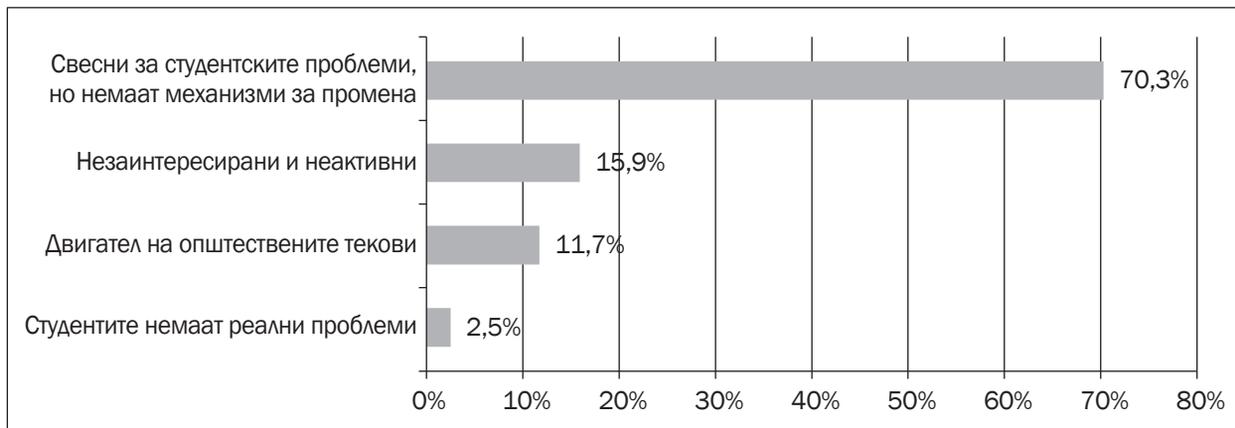
1. Учество и мотиви на студентите да членуваат во студентски организации;
2. Колку студентите се запознати со работата и претставниците на Студентскиот парламент на нивниот факултет;
3. Колку студентите се запознати со работата и претставниците на Студентскиот парламент при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје;
4. Учество на студенти во универзитетски и факултетски тела на УКИМ.

ДЕЛ I Учество на студентите на УКИМ во студентски организации

Перцепција на студентите за студентската заедница на УКИМ

Во недостаток од континуирани анализи и истражувања, како и систематизирани ставови, една од целите на ова истражување беше согледување на ставовите на студентите на УКИМ за самата студентска популација, како посебна група млади со свои потреби. Така, испитаниците во ова истражување беа прашани што мислат генерално за студентите во Македонија. На ова прашање, дури 70,3% од студентите на УКИМ сметаат дека студентите во Македонија се свесни за студентските проблеми, но немаат механизми да направат промена. Од останатите одговори, 15% од испитаниците сметаат дека студентите се незаинтересирани и неактивни, 11,7% велат дека студентите се двигател на општествените промени, а 2,5% од студентите на УКИМ велат дека студентската популација во Македонија нема реални проблеми.

График 1. Студентите во македонското општество се

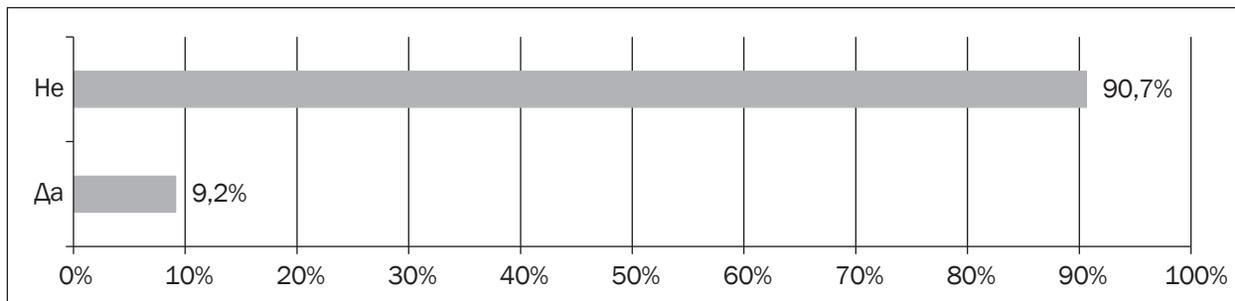

Членување на студенти во студентски организации

Според Уставот на Република Македонија, на граѓаните им се гарантира слободата на здружување заради остварување и заштита на нивните политички, економски, социјални, културни и други права и уверувања (член 20). Така, студентите на УКИМ имаат право да се организираат во формални и неформални групи, со цел остварување на нивните права или, пак, со цел здобивање одредени знаења и вештини во текот на нивното студирање.

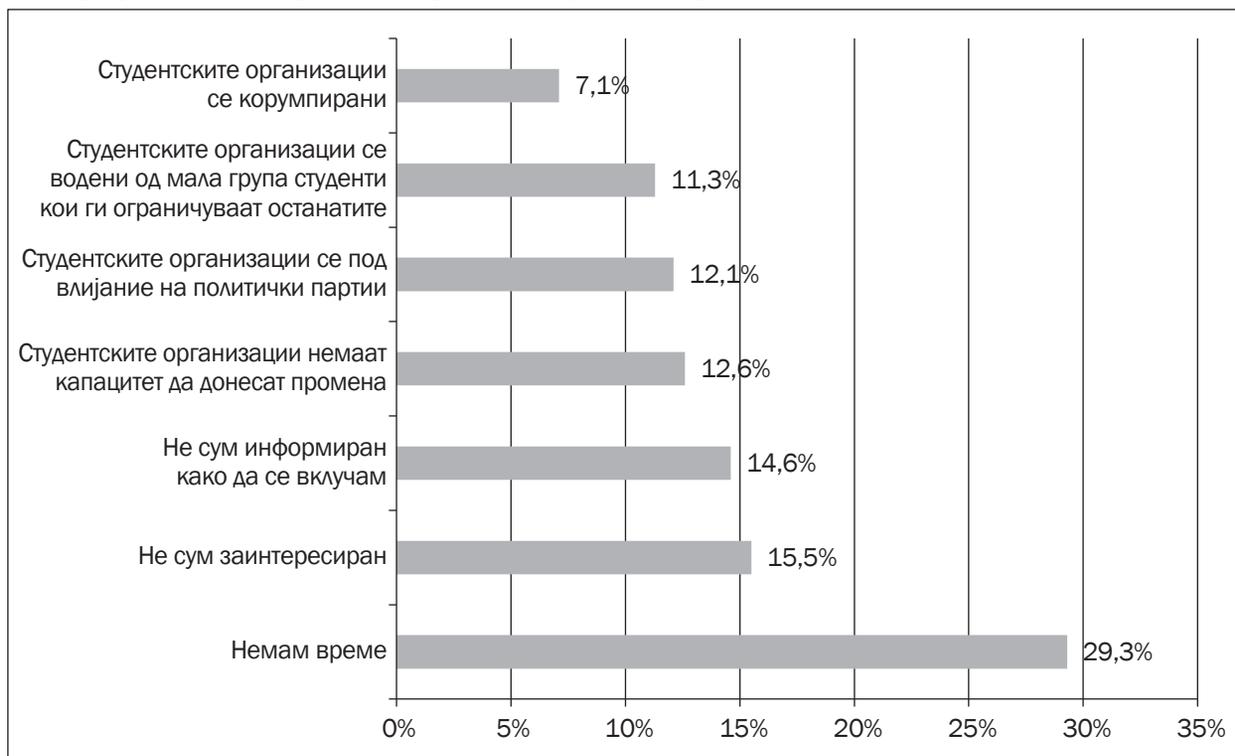
Според добиените резултати од истражувањето, забележливо е дека студентите при УКИМ не членуваат во студентски организации. На прашањето дали членувате во студентска организација, дури 89,5% од испитаниците одговориле негативно. Така, само 9,2% од студентите на УКИМ членуваат во студентски организации.

График 2. Дали членуваш во студентска организација

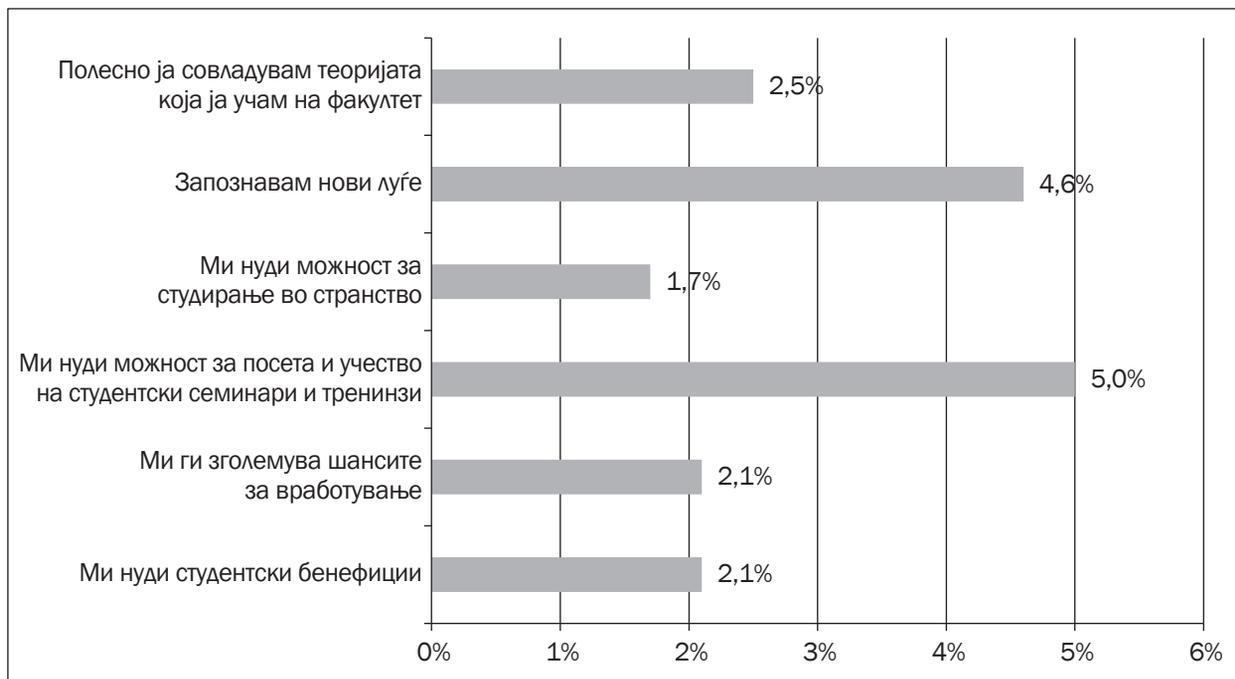
Како причини заради кои студентите не членуваат во студентски организации, најчесто одбрани опции се: немам време заради факултетски обврски (29%), не сум заинтересиран да членувам во студентска организација (15,5%), не сум информиран како да се зачленам (14,6%), сметам дека студентските организации немаат капацитет да донесат промена (12,6%), сметам дека студентските организации се под влијание на политички партии (12%).

График 3. Не членувам во студентска организација зато што

Студентите на УКИМ членуваат во многу мал број во студентски организации. Од вкупниот број испитаници на УКИМ, како причини зошто членуваат во студентска организација, 5% од студентите на УКИМ се членови на студентски организации затоа што им нуди можност за посета и учество на семинари и тренинзи во странство; 4,6% од студентите на УКИМ членуваат затоа што така запознаваат нови луѓе; 2,5% затоа што им нуди можност практично да ја искористат теоријата што ја изучуваат на факултет; 1,7% членуваат затоа што нуди можност за студирање во странство.

График 4. Членувам во студентска организација зато што

ДЕЛ II Колку студентите се запознати со работата и претставниците на студентските парламенти на факултетите

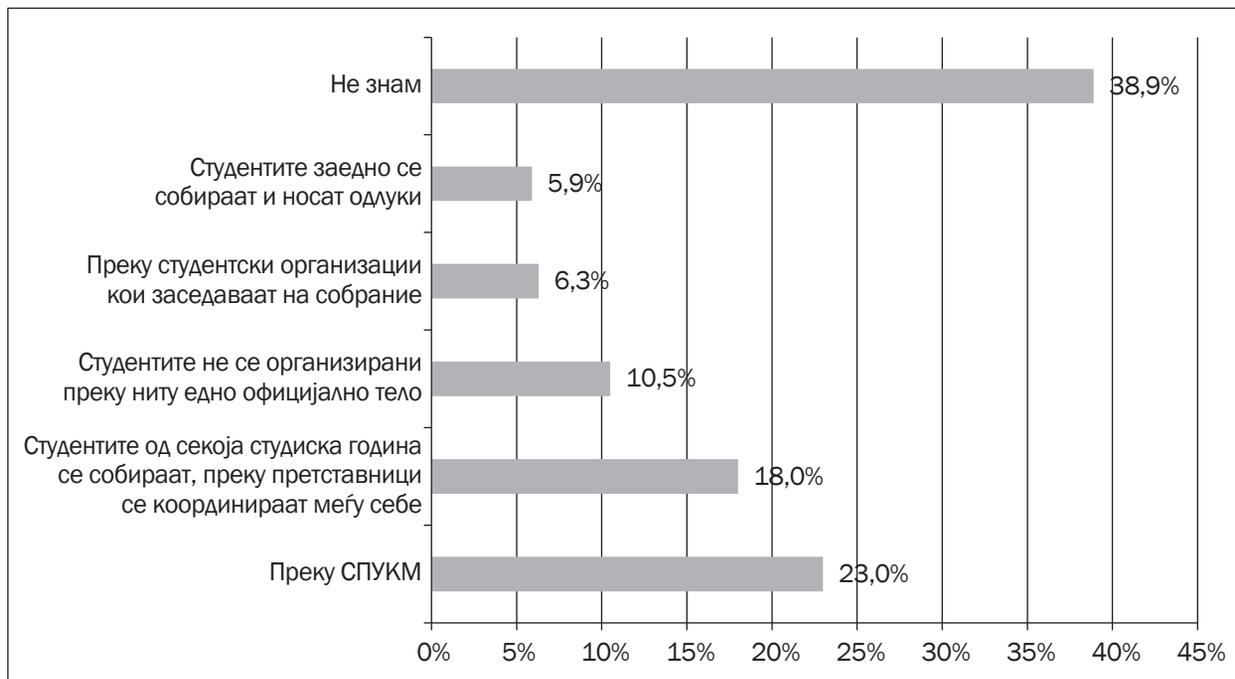
Официјална студентска организација на факултет

Според Статутот на УКИМ, официјална студентска претставничка организација на Универзитетот е Студентскиот парламент при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје (понатаму: СПУКМ). На секој факултет се основа Студентски парламент на факултет (понатаму: СП на факултет). Според Статутот на СПУКМ, Студентскиот парламент на факултетот е основниот облик на организирање на студентите.

Еден од мотивите за ова истражување беше добивање на податоци колку студентите се запознати со работата на студентските парламенти на факултетите, студентските организации кои би требало да ги претставуваат ставовите на студентите на матичните факултети, но и кои се одговорни за пренесување на барањата на студентите во Студентскиот парламент на Универзитетот, како и во факултетските тела.

Од добиените резултати се забележува дека студентите на УКИМ не се запознати со работата на студентските парламенти на нивните факултети. Така, на прашањето како студентите се организирани на твојот факултет, дури 39% од испитаниците одговараат дека не знаат, додека само 23% одговориле дека студентите се организирани преку Студентскиот парламент при УКИМ. Од останатите одговори, студентите на УКИМ сметаат дека тие се организирани преку претставници од секоја студентска година, одбрани од самите студенти, и кои се координираат самите меѓу себе (18%); студентите не се организирани во ниту едно официјално тело (10,5%), или, пак, дека тие се организирани преку студентските организации кои заеднички заседаваат на Собрание (6,3%).

График 5. *Како студентите се организирани на твојот факултет*

На прашањето која организација е официјален претставник на студентите на твојот факултет, најголем дел од испитаниците одговараат дека не знаат. Така, 46% го даваат овој одговор, додека 38% ги препознаваат СПУКМ/СПФ како претставници на нивниот факултет. Од останатите одговори, 4,2% од испитаниците велат дека ниту една од наведените организации во одговорите не е официјален претставник на студентите, а вкупно 9,2% наведуваат некоја од другите студентски организации на УКИМ како организации - претставници на студентите.

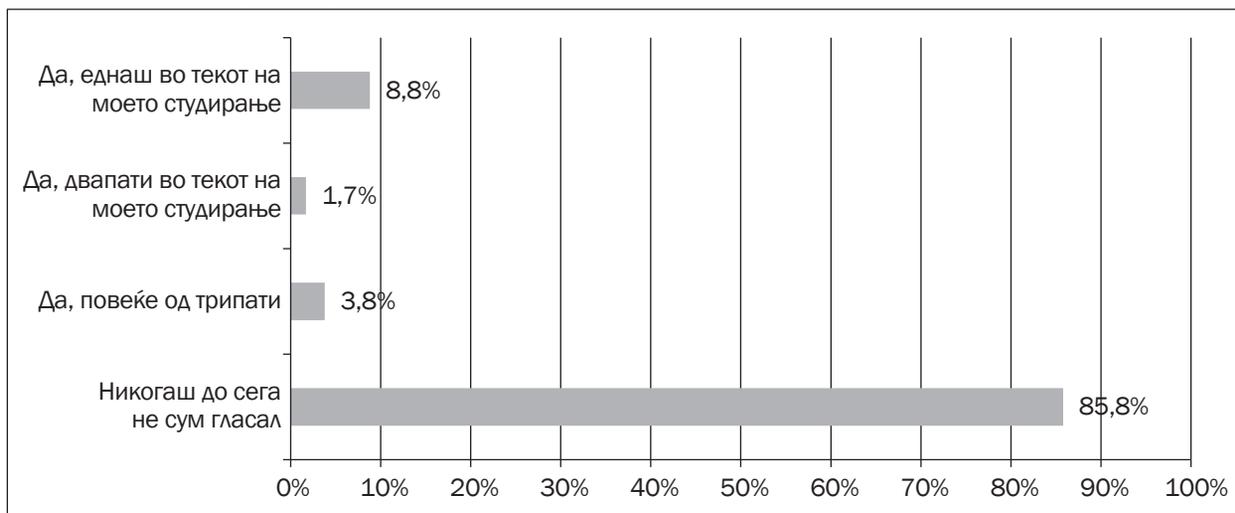
Критериуми за кандидирање, гласање на избори и информираност за претседателите на СП на факултетите при УКИМ

Важен сегмент на темата студентско организирање се и изборите за претставници во студентските парламенти на факултетот, од каде понатаму се избираат претставници во Студентскиот парламент на Универзитетот. Членовите на студентскиот парламент на факултетот се избираат на фер, непосредни и демократски избори од страна на студентите на факултетот, со мандат од две години, со право на уште еден последователен избор (Статут на УКИМ, член 353). Студентите на факултетите на УКИМ гласаат за членови на парламентот на организацијата и претседател на СП на факултетот на избори кои се одржуваат на секои две години (Статут на СПУКМ, член 45). Кандидат за претседател на СП на факултетот може да предлагаат од 10 до 300 студенти, во зависност од бројот на запишани студенти на факултетот (Статут на СПУКМ, член 49). Претседателот го застапува студентскиот парламент на неговиот факултет.

Студентите на УКИМ не гласаат на избори за претставници во СПФ. Така, само 14% од студентите изјавиле дека барем еднаш во текот на студирањето гласале на избори за претставници за СП на нивниот факултет.

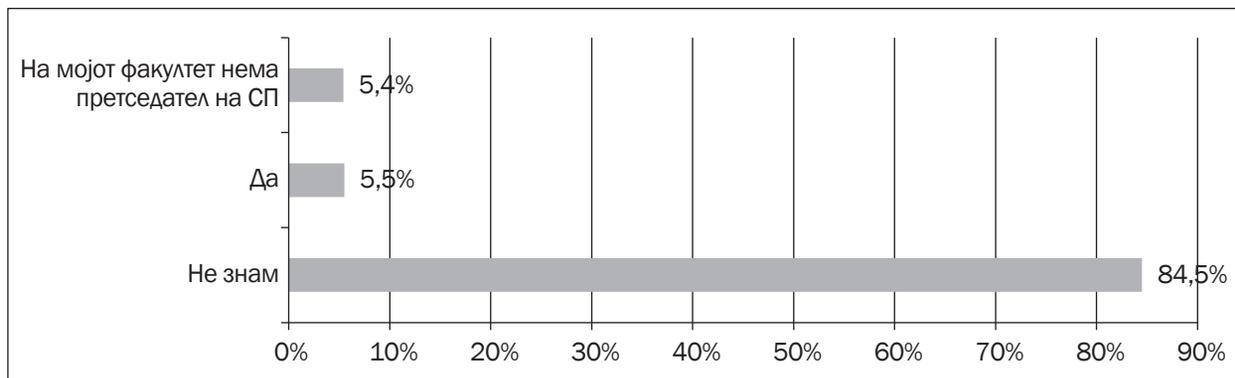
Студентите не знаат на колку време се одржуваат изборите за студентски претставници. Така, 80% од студентите одговориле со „не знам“ на прашањето на колкав временски период се одржуваат избори за претставници во СП на твојот факултет. Само 3% од студентите одговориле дека изборите се одржуваат на секои две години. Исто, од испитаниците, 86% одговориле дека никогаш до сега не гласале на избори за претставници во СП на факултетот.

График 6. Дали до сега си гласал на избори за претставници на студентскиот парламент на твојот факултет

На прашањето дали го знаеш името на претседателот на СП на твојот факултет, дури 84,5% од студентите одговориле дека не го знаат името на претседателот на студентскиот парламент на нивниот факултет. Дека на нивниот факултет нема претседател, изјавиле 5,4% од студентите на УКИМ.

График 7. Дали знаеш кое е името на претседателот на студентскиот парламент на твојот факултет?

Студентите беа прашани кои се критериумите за кандидирање за претставник во СП на факултетот. Дури 92,6% од студентите одговориле дека не знаат. Од оние 5% кои одговориле дека знаат кои се критериумите, во дескриптивниот одговор навеле дека тоа се: членство во политичка партија (1,2%) и да биде студент на факултетот (1,2%).

Студентите беа прашани и дали сметаат дека парламентот на факултетот ги претставува интересите и ставовите во телата во факултетот на кој студираат. По овој став, позитивна оценка, т.е. генерално согласување, дале 18,4% од студентите. Од останатите студенти на УКИМ, 43% не сметаат дека СП на нивниот факултет ги претставува интересите и ставовите на студентите во телата на нивните факултети, а 39% од студентите немаат мислење по ова прашање.

ДЕЛ III Информираност на студентите за работата и претставниците на Студентскиот парламент при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје

Гласање, избори и услови за кандидирање за претседател на СП на УКИМ

Студентскиот парламент при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје е официјалната студентска претставничка организација на овој државен Универзитет. Парламентот при СПУКМ го составуваат пратеници од студентските парламенти на секоја високообразовна институција, членка на УКИМ, каде постои парламент. Пратениците се избираат од страна на СП на факултетот, со мнозинство гласови од вкупниот број на пратеници во тој парламент (Правилник за избор, именување и предлагање на студенти во телата на УКИМ и факултетите, членки на УКИМ, член 9).

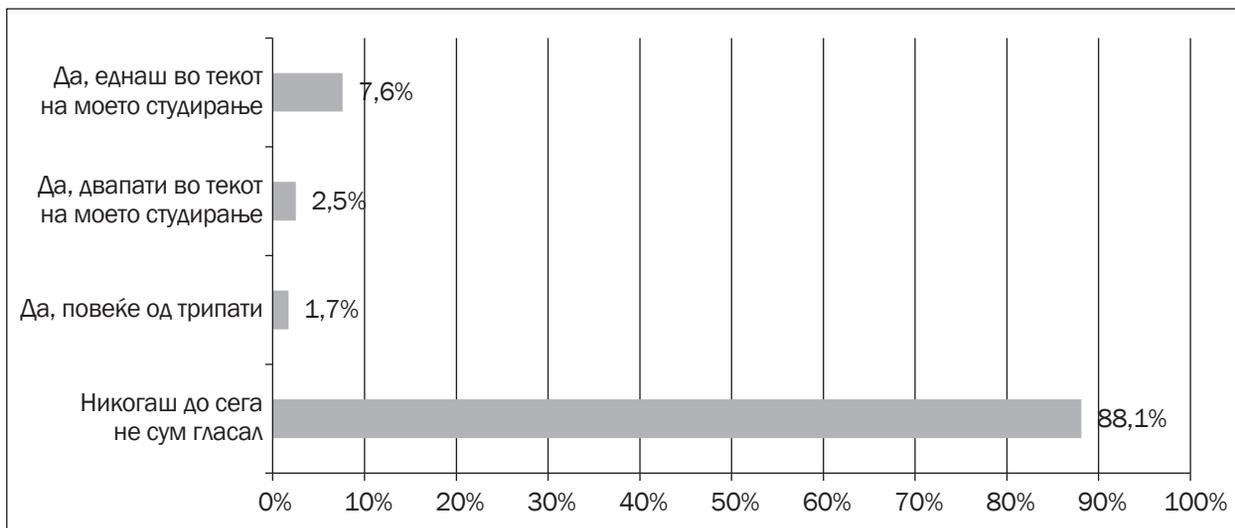
Претседателот на СПУКМ ја застапува и претставува оваа организација во јавноста (Статут на СПУКМ, член 29). Тој се избира на непосредни избори, со тајно гласање. Мандатот на претседателот на СПУКМ трае две години, без право на повторен избор. Претседател на СПУКМ може да биде студент кој има завршено барем 4-ти семестар и кој е член на СПУКМ повеќе од две години (Статут на СПУКМ, член 30). Кандидат за претседател на СПУКМ може да предлагаат најмалку пет студентски парламенти на матични факултети, 1/3 пратеници на парламентот при СПУКМ или 3.000 членови на СПУКМ, во постапка утврдена со посебен правилник (Статут на СПУКМ, член 30). Изборите за претседател на СПУКМ ги спроведува Изборна комисија на СПУКМ, која јавно ги објавува изборите со истакнување на најава на огласните табли на сите факултети, членки на Универзитетот, во кои се наведени неопходните информации и услови за кандидирање на студентите (Правилник за спроведување на студентски избори на УКИМ и факултетите - членки на УКИМ, член 25).

Една од целите на ова истражување беше да се добијат податоци колку студентите се запознати со процедурите за гласање на студентски претседател на УКИМ и колку често се вклучуваат во процесот на гласање.

Испитаниците не се запознати со критериумите за кандидирање за претседател на СПУКМ, за што говори добиениот податок од истражувањето. Имено, на прашањето: „Дали знаеш кои се критериумите за кандидирање за претседател на СПУКМ“, 95,4% одговориле дека не знаат кои се критериумите за кандидирање.

На прашањето за гласање на избори за претседател на Универзитетскиот парламент, резултатите даваат ист податок како и на прашањето дали некогаш гласале за претставници на својот факултет. На прашањето дали до сега гласале на избори за студентски претседател на нивниот Универзитет, 87% од студентите одговориле дека никогаш немаат гласано на избори за студентски претседател. Од останатите испитаници, 11% барем еднаш во текот на своето студирање имаат гласано на избори за претседател на СПУКМ.

График 8. Дали до сега имаш гласано на избори за претседател на СПУКМ?

Студентите не знаат на колкав временски период се одржуваат изборите. Така, 76,6% од студентите на УКИМ одговориле дека не знаат на колкав временски период се одржуваат избори за студентски претседател на УКИМ. Само 2% од испитаниците знаат дека изборите се одржуваат на секои две години.

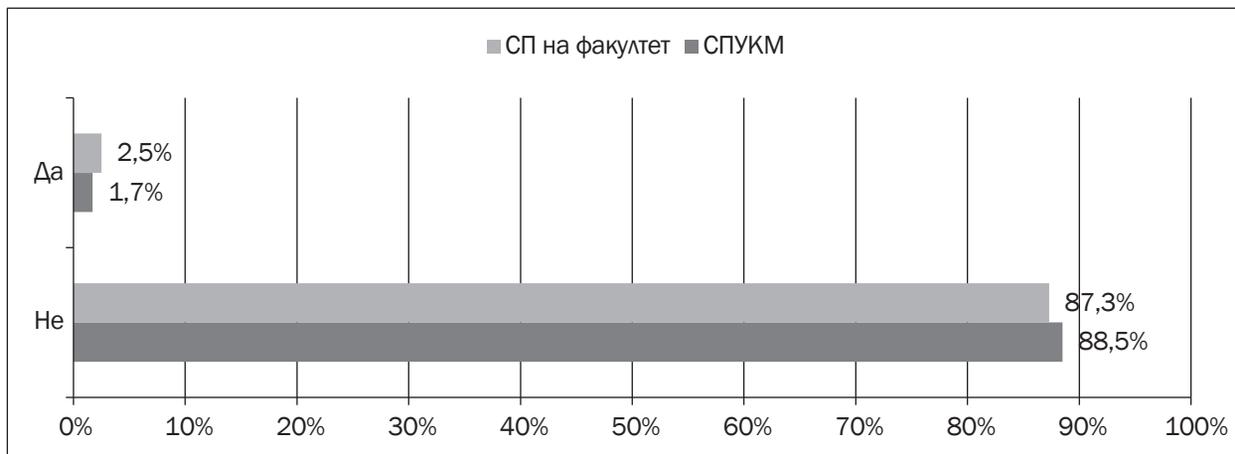
Што се однесува до тоа колку се запознати студентите на УКИМ кој е нивен студентски претставник, тие генерално не знаат кој е нивен претседател, т.е. претседател на СПУКМ. Така, 69% од испитаниците одговориле дека не знаат кое е името на сегашниот претседател на СПУКМ. Само 22% од студентите го препознаваат името на актуелниот претседател на СПУКМ во прашалникот. Според извршените анализи на дневните написи во печатените медиуми во изминатите години во кои се пишува за студентските избори, забележително е дека многу мал процент од студентите гласаат на студентски избори. Така, на изборите за претседател на СПУКМ во 2012 година гласале 33,7%, а во 2009 година - 26,6% од вкупниот број на студенти на УКИМ.

Членство во СПУКМ

До 2008 година, студентите на УКИМ задолжително плаќаат членарина во СПУКМ, како услов за упис на факултет. Со ова, сите студенти на УКИМ се членови на СПУКМ. По укинувањето на задолжителното уплаќање на членарина во оваа организација, СПУКМ нема одредби во правните документи со кои се регулира ова прашање.

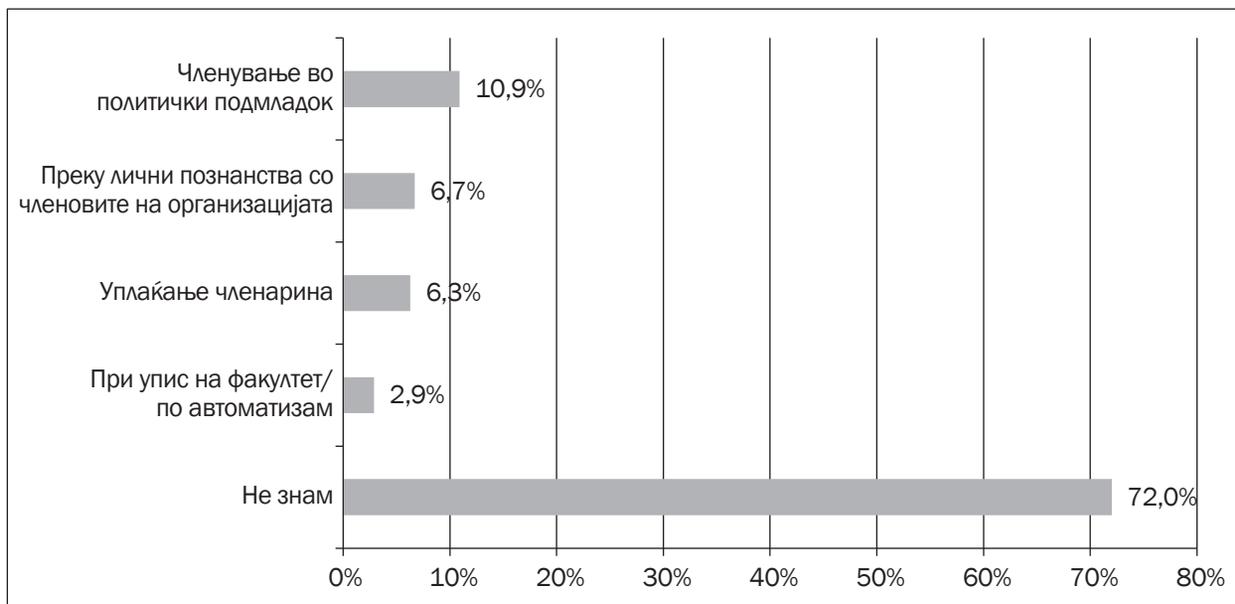
Студентите беа прашани дали се членови на СП на нивниот факултет, прашање преку кое се добива информација дали студентите се чувствуваат како дел од студентските претставнички организации на нивните факултети. На ова прашање, 86,2% од студентите на матичните факултети при УКИМ одговориле дека не се членови на СП на нивниот факултет. Понатаму, беа прашани и дали се членови на СПУКМ, прашање на кое 87% од студентите одговориле дека не се членови на оваа организација. Од испитаниците, 2,5% одговараат дека се членови на СП на факултетите и 1,7% одговориле дека се членови на СПУКМ.

График 9. Дали си член на СП на факултет/СПУКМ

Студентите беа прашани и дали знаат како може да станат членови на СПУКМ. Од понудените одговори, поголемиот број се однесува на тоа дека студентите не се запознати како се станува член на оваа организација. Па така, 72% од испитаниците на прашањето дали знаат како се станува член на СПУКМ, одговориле дека не знаат. Од останатите понудени одговори на ова прашање, студентите одговориле дека член се станува преку членство во политичките подмладоци на политичките партии во Македонија (11%); преку лични познанства со членовите на организацијата (6,7%); или со уплаќање на членарина (6,3%).

График 10. Член на СПУКМ се станува со

Став за работата на СПУКМ

Студентите се здружуваат во СПУКМ заради остварување на поширок интерес, како: претставување на студентите на Универзитетот пред телата на истиот; заштита и остварување на студентските права; остварување на правата на студентите во однос на прашања и проблеми поврзани со системот на високото образование како целина, итн. (*Статут на СПУКМ, член 12*).

Студентскиот парламент при УКИМ се финансира од донации, Буџетот на Република Македонија, провизија на органи, организации, заедници и други услуги, и на друг начин утврден со статут и правилници (*Статут на СПУКМ, член 13*). СПУКМ се финансира директно и од буџетот на УКИМ, преку ставката „Информативни, информатички, културни, спортски активности“, која ја уплаќа секој студент при уписот на факултет (Правилник за изменување и дополнување на Правилникот за распределба на средства за ИИКСА на УКИМ, 2011).

Испитаниците беа прашани како би ги рангирале ставовите во поглед на работењето на студентската претставничка организација на Универзитетот. Беа изнесени ставови за оценување на работата на СПУКМ, со кои испитаниците можеа: да се согласат, да не се согласат, или дека немаат став по ова прашање.

По ставот: „сметам дека СПУКМ работи во интерес на студентите“, 39% од студентите одговориле дека генерално не се согласуваат со овој став. Од друга страна, 41% од нив сметаат дека СПУКМ генерално работи во нивен интерес. По овој став, 27% од испитаниците немале став.

Понатаму, по ставот: „сметам дека СПУКМ навремено јавно реагира кога во јавноста се покрева одредено прашање од интерес за студентите или високото образование“, генералниот одговор на студентите е дека не се согласуваат со овој став, па така, 42,7% од испитаниците одговориле дека целосно или делумно не се согласуваат со прикажаниот став. Дека горенаведената констатација е точна, сметаат 21% од студентите на УКИМ, односно дека се согласуваат или делумно се согласуваат со овој став.

На тврдењето: „сметам дека СПУКМ застапува ставови кои ги делат мнозинството од студентите“, 24% од студентите на УКИМ се согласуваат со овој став. Од друга страна, 41% од испитаниците генерално не се согласуваат со ставот дека СПУКМ застапува ставови својствени за студентите на УКИМ.

Што се однесува до учеството на студентите на УКИМ во креирањето на програмата за работа на студентската претставничка организација на нивниот Универзитет, само 13,8% од нив целосно се согласуваат или делумно се согласуваат со ставот дека СПУКМ ги консултира студентите при креирањето на програмата за работа на организацијата.

Од друга страна, 47% од студентите генерално сметаат дека ова не е случај. Студентите сметаат дека студентските претставници немаат моќ да влијаат врз одлуките на Универзитетот за прашања кои се од интерес на студентите. Така, 41% од испитаниците генерално не се согласуваат со ставот „сметам дека студентските претставници имаат моќ да влијаат врз одлуките на Универзитетот кои се од интерес на студентите“. Дека тоа е точно или делумно точно, пак, сметаат 27%. На ова прашање, 30,5% од испитаниците немаат став.

Што се однесува до располагањето со финансиските средства од страна на СПУКМ, генерално студентите велат дека не се согласуваат со ставот дека студентите се запознати како СПУКМ располага со финансиските средства. Статистички, 58% од студентите генерално не се согласуваат со овој став. Од испитаниците, само 8,3% одговориле дека се согласуваат со ставот дека студентите се запознати како СПУКМ располага со своите средства.

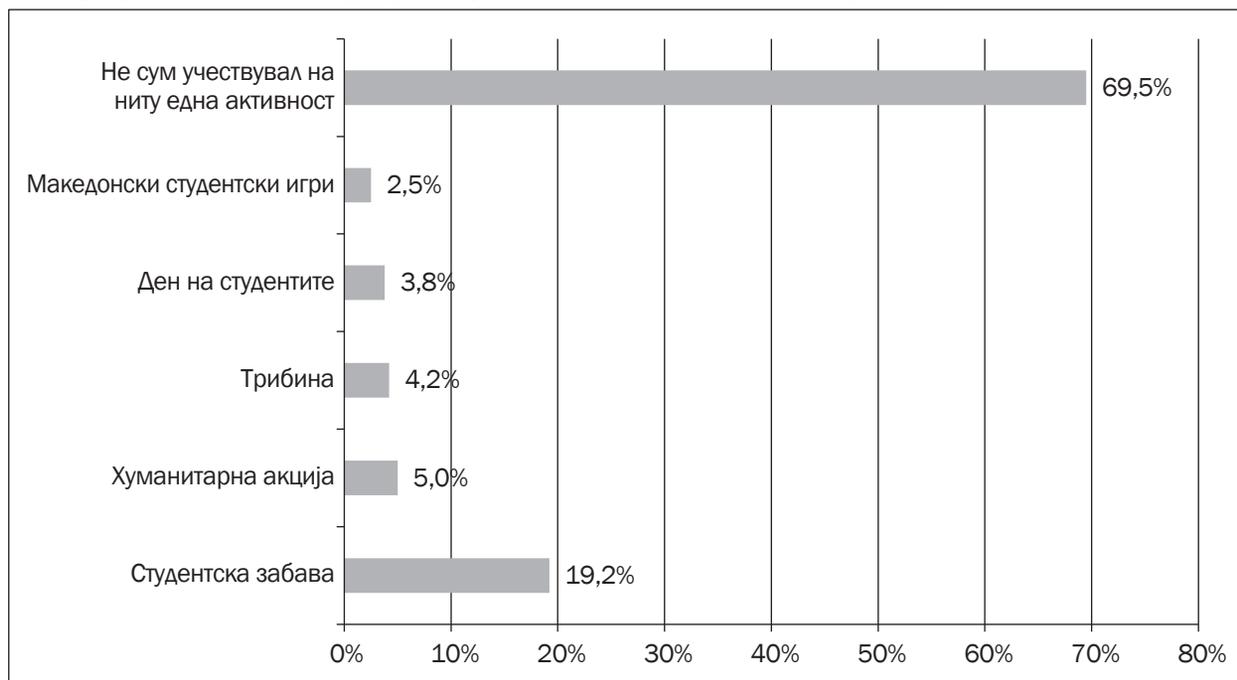
Учество во работата и активностите на СПУКМ

СПУКМ како организација има внатрешна структура преку која ја извршува својата работа. За разлика од студентските претставници на факултетите и претседателот на СПУКМ кои се избираат на непосредни избори од студентите, членовите на телата на СПУКМ се избираат од страна на самиот Парламент на оваа организација. За членови во различните тела на СПУКМ можат да се кандидираат пратеници во Парламентот, или студенти предложени од претседателот на СПУКМ (*Статут на СПУКМ*).

Во прашалникот, студентите на УКИМ требаше да се изјаснат дали до сега имаат учествувало во работата на телата на студентската претставничка организација. Дури 87% од испитаниците дале одговор дека никогаш до сега не биле вклучени во работата на СПУКМ. Од останатите понудени одговори, 2,1% од студентите на УКИМ се дел од парламентот на СПУКМ или СП на факултетите, 0,8% се дел од претседателството на СПУКМ или СП на факултетот, а 2,9% учествувале во имплементација на активностите на оваа организација.

Што се однесува до вклучување на студентите во активностите кои ги организира СПУКМ, 19% од студентите на УКИМ присуствувале на студентска забава, 4% учествувале на трибина организирана од СПУКМ, а 5% учествувале на хуманитарна забава. Дури 70% од испитаниците не учествувале во ниту една активност организирана од СПУКМ.

График 11. До сега сум учествувал на следнава активност организирана од СПУКМ

За ставовите на студентите кои учествувале во активностите на СПУКМ, во врска со работата на СПУКМ, се забележува дека нема разлика со оние кои воопшто не учествувале во некоја од активностите на СПУКМ. Така, ставовите и на двете групи на скалата за рангирање се движат помеѓу оценките 2 и 3, т.е. „делумно не се согласувам“ и „немам став по ова прашање“.

Разлики во ставовите меѓу студентите кои учествувале во активностите организирани од СПУКМ, и оние кои не учествувале				
Прашање	Учество во активностите организирани од СПУКМ	Број на испитаници	Средна оценка	T-тест
СПФ ги претставува интересите и ставовите на студентите во телата на мојот факултет	Сум бил вклучен во некоја активност	72	2,81	0,29
	Не сум бил вклучен во ниту една активност	163	2,52	
СПУКМ работи во интерес на студентите	Сум бил вклучен во некоја активност	72	3,06	0,34
	Не сум бил вклучен во ниту една активност	163	2,72	
СПУКМ застапува ставови кои ги делат мнозинството од студентите	Сум бил вклучен во некоја активност	71	2,83	0,25
	Не сум бил вклучен во ниту една активност	163	2,58	
СПУКМ има моќ да влијае врз одлуките на Универзитетот за прашања од интерес на студентите	Сум бил вклучен во некоја активност	72	2,94	0,31
	Не сум бил вклучен во ниту една активност	163	2,63	
СПУКМ ги консултира студентите при креирањето на програмата за работа	Сум бил вклучен во некоја активност	66	2,38	-0,02
	Не сум бил вклучен во ниту една активност	164	2,40	
Студентите се запознати како СПУКМ располага со своите средства	Сум бил вклучен во некоја активност	67	2,16	0,03
	Не сум бил вклучен во ниту една активност	164	2,13	

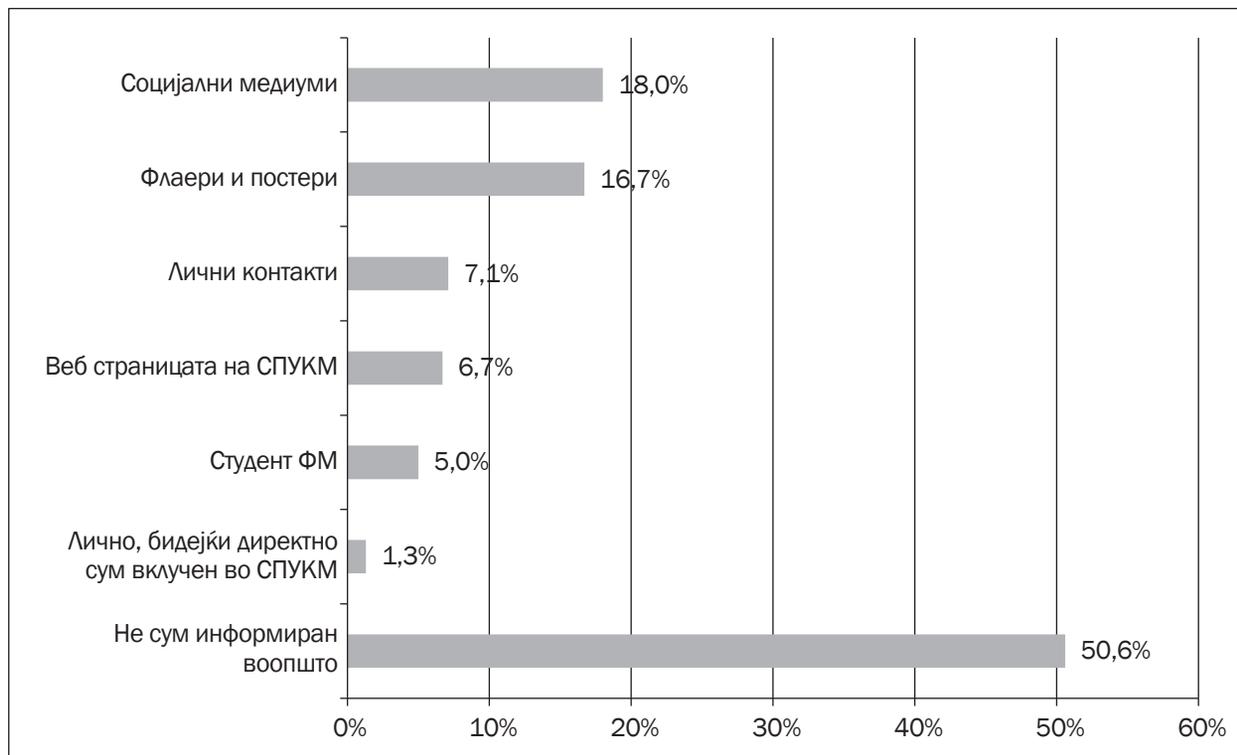
Информираност на студентите за работата на Студентскиот парламент при УКИМ

Работата на СПУКМ е јавна. Јавноста се обезбедува преку редовно известување на членовите на СПУКМ за сите форми на работење, со увид во спроведувањето на програмските задачи, со поднесување извештај за работата на органите и телата на СПУКМ и за материјално-финансиското работење. За информирање на членовите и пошироката јавност се користи студентско радио,

студентски весник, како и друг дневен и неделен печат што излегува во Република Македонија (Статут на СПУКМ, член 11). Студентскиот парламент ја известува јавноста преку: издавање соопштенија за позначајни прашања што се разгледуваат на седници за ставови и заклучоци по нив; организирање прес-конференции... (Деловник за работа на седниците на СПУКМ, член 43).

Една од целите на ова истражување беше и добивање на информации како студентите се информираат за работата на своите студентски претставници и дали ги користат медиумите на СПУКМ. Дури 51% од студентите на УКИМ одговориле дека не се информирани воопшто за работата на студентските претставници. Од останатите испитаници, 18% се информираат преку социјални медиуми, 17% одговориле дека се информираат преку флаери и постери, 7% се информираат преку лични познанства, 5% се информираат преку студентското радио. Само 1,3% од студентите на УКИМ лично се информираат за работата на СПУКМ, бидејќи директно се вклучени во работата на оваа организација.

График 12. За работата на СПУКМ се информирам преку

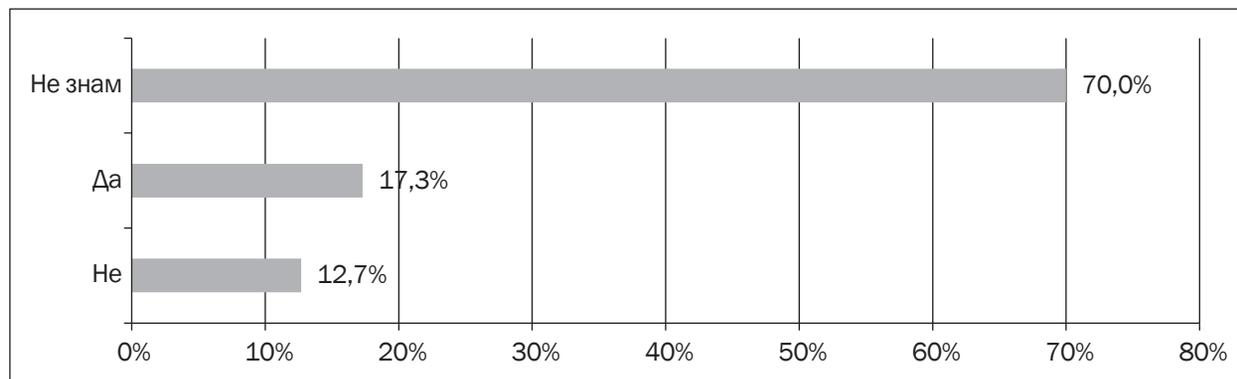

ДЕЛ IV Учество на студентите во универзитетски и факултетски тела

Според Законот за високо образование, студентите во Македонија имаат право да учествуваат во работата на универзитетските и факултетските тела. Овој Закон промовира дека во работата на Универзитетскиот сенат студентите учествуваат со најмалку 15% од членовите на Сенатот (член 51), како и учество во Универзитетскиот совет (член 58), Ректорската управа (член 56), Наставно-научниот совет на факултетот (член 62), Деканатската управа (член 66), комисиите на факултетите, Одборот за акредитација и евалуација (член 68). Статутот на УКИМ ги почитува законските одредби и вклучува студенти во работата на овие тела.

Со ова истражување сакавме да дознаеме колку студентите на УКИМ се запознати со овие можности. Резултатите покажуваат дека студентите на УКИМ воопшто не се запознати со одредбите од Статутот на УКИМ, како и одделните матични факултети кои гарантираат вклученост на студентите во управувањето. Така, 66% од студентите на УКИМ не знаат дека имаат право да учествуваат во телата на одлучување на Универзитетот и факултетите, а 12% велат дека студентите немаат вакво право. Од испитаниците, само 12% одговориле потврдно на прашањето дали студентите при УКИМ имаат право да учествуваат во работата на универзитетските и факултетските тела (Универзитетски Сенат, Ректорска управа, Наставно-научен совет, комисији при факултетот/Универзитетот). Оние кои потврдно одговориле на ова прашање беа прашани како се избираат претставниците во овие тела. Голем процент од нив не го одговориле ова прашање. Од оние кои го имаат одговорено, 4,6% сметаат дека студентите се пријавуваат на конкурс кој го распишува Ректорот на Универзитетот, а само 2% од нив одговараат дека СПУКМ избира студенти кои ќе учествуваат во работата на овие тела.

График 13. Дали студентите при УКИМ имаат право да учествуваат во работата на универзитетските и факултетските тела?

ДИСКУСИЈА

Според истражувањето, студентите при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, не се запознати со своите студентски претставници, ниту, пак, се запознати со можностите за вклучување во студентската претставничка организација на УКИМ. Воедно, студентите на УКИМ најчесто не членуваат во студентски организации. Меѓу другото, студентите не се запознати со можноста студентите да учествуваат во универзитетските и факултетските тела и да одлучуваат рамноправно со останатите членови од академската заедница за прашања кои се од нивен интерес.

Ова истражување имаше 4 хипотези:

1. Студентите при УКИМ во мал број учествуваат во студентски организации
2. Студентите при УКИМ во мала мера се запознати со работата на студентските претставнички тела
3. Студентите кои учествувале во активностите и работата на студентските претставнички тела изразуваат позитивна оценка за нивната работа
4. Студентите при УКИМ во мала мера се запознати со правото да учествуваат во работата на универзитетските и факултетските тела при УКИМ.

Првата хипотеза се потврди преку ова истражување. Студентите на УКИМ во многу мал број учествуваат во студентски организации.

Втората хипотеза, исто така, беше потврдена преку ова истражување. Така, студентите на УКИМ не знаат која е нивната претставничка организација, кои се критериумите за кандидирање за претставник во оваа организација, како и изборните процедури. Студентите во многу мала мера се запознати со тоа кој е нивен студентски претставник на одделните матични факултети и на Универзитетот.

Во поглед на третата хипотеза, ова тврдење се отфрла преку ова истражување. Студентите кои учествувале во активности организирани од Студентскиот парламент на УКИМ, како официјална студентска претставничка организација, изразуваат оценка на ставови кои повеќе тежнеат кон негативната страна на скалата за оценување. Студентите на УКИМ не се запознати со можноста за учество во оргнаниите на одлучување на Универзитетот и факултетот, па така, четвртата хипотеза од ова истражување се потврдува.

ЗАКЛУЧОК

Студентите на УКИМ не учествуваат во студентски организации. Како најголема причина за ова е немањето слободно време заради факултетски обврски, кое би го искористиле за да членуваат во студентска организација.

Студентите на УКИМ, генерално изразуваат дека не се запознати со системот на студентско претставување на најголемиот државен универзитет во Македонија. Голем е процентот на студентите кои воопшто не се запознати со студентската претставничка организација, како и со лицата кои ги претставуваат студентите. Воедно, студентите на УКИМ генерално изразуваат повеќе негативни ставови за работата на Студентскиот парламент при УКИМ.

Студентите на УКИМ не го искористуваат правото за гласање за свои претставници на факултетот и Универзитетот и не се запознати кога се одржуваат студентските избори. Уште повеќе, студентите не се запознати со критериумите за кандидирање за студентски претставници, со што директно се ограничени во заземање било каква институционална активна улога во носењето на одлуки поврзани со студентите.

Непостоењето на квалитетен студентски претставнички систем може да предизвика носење на важни одлуки за студентите во универзитетските и факултетските тела без квалитетно презентирање на генералниот став на студентите од страна на студентската претставничка организација.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

B. Cobban (1975): The Medieval Universities: their development and organization

Klemencic M., (2012): Student representation in European higher education governance: principles and practice, roles and benefits http://www.academia.edu/802899/Student_representation_in_European_higher_education_governance_principles_and_practice_roles_and_benefits (страницата е посетена на 19.10.2014 г.)

Klemencic, M. (ed.) (2012). Special Issue: Student representation in Western Europe. European Journal of Higher Education. Issue 2(1) 2012. ,pg. 1-18 (special issue editor)

Деловник за работа на седниците на СПУКМ, член 43 (2008)

Државен завод за статистика. Запишани студенти на високите стручни школи и факултетите во Република Македонија во академската 2013/2014 година (прв циклус на студии), (2014)

Закон за високо образование, член: 52, 56, 57, 58, 62, 66, 68 „Службен весник на Република Македонија“, број: 35/2008, 103/2008, 26/2009, 83/2009, 99/2009, 115/10, 17/11, 51/11, 123/12, 15/13, 24/13, 41/14

Истражување: „Перцепција на студентите за студентското организирање“, МОФ (2012) <http://www.mof.mk/pertseptsija-na-studentite-za-studentsko-organizirane/> (страницата е посетена на 28.10.2014 г.)

Правилник за изменување и дополнување на Правилникот за распределба на средства за ИКСА на УКИМ,
„Универзитетски весник на УКИМ”, бр. 123 (2011)

Правилник за избор, именување и предлагање на студенти во телата на УКИМ и факултетите - членки на
УКИМ, член 9 (2008)

Правилник за спроведување на студентски избори на УКИМ и факултетите - членки на УКИМ, член 25,
СПУКМ (2008)

Статут на УКИМ, член: 45, 353, 349, 351 (2013)

Статут на СПУКМ, член: 11, 12, 13, 30, 49 (2011)

Устав на Република Македонија, член 20, „Службен весник на Република Македонија“, број 52 (1991)

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG
Office Skopje, Macedonia
"Kosturski heroj" br. 38
(Impeksel office building, floor II)
1000 Skopje, MK

T +389 2 3093181
F +389 2 3093180

www.fes.org.mk
contact@fes.org.mk